

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

NATO’NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ YAKLAŞIMI VE AVRASYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Harun ÇETİNKAYA**

**Niğde
Haziran, 2024**

**T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**

NATO’NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ YAKLAŞIMI VE AVRASYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Harun ÇETİNKAYA**

Danışman : Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mehmetali KASIM
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Taner BULUT

**Niğde
Haziran, 2024**

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “NATO’nun Enerji Güvenliği Yaklaşımı ve Avrasya” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 24/06/2024

Harun ÇETİNKAYA

ÖN SÖZ

Enerji güvenliği geçmişte olduğu gibi günümüzde de devletler, örgütler ve uluslararası enerji şirketleri tarafından önem verilen kritik güvenlik problemlerinden biri olmuştur. NATO'nun uluslararası enerji güvenliği sorununu nasıl okuduğu, yaklaşımlarının ve yaptırımlarının ne olduğu, bu yaptırımların hedef coğrafyalarda nasıl bir karşılık bulduğu ve bulabileceği gibi sorular konunun önemini daha da artırmaktadır. Son Rusya-Ukrayna Savaşı enerji güvenliği algılamalarıyla beraber diğer güvenlik bileşenleri üzerinde de olağanüstü bir etki yaratmıştır. Bu anlamda NATO'nun Avrasya'da, özellikle Karadeniz'in kuzeyinde ve Hazar'da, enerji güvenliği algılamaları, Rusya ile olan ilişkileri, güç kullanım mekanizmalarını işletip işletemeyeceği hususları bu çalışmanın temel amaçları arasında zikredilebilir.

Araştırmanın gerekliliğinden bahisle; konunun tespitinde, içeriğin amaca yönelik detaylandırılmasında ve olgunlaştırılmasında, engin akademik tecrübesiyle, bana sabırla destek ve yön veren saygıdeğer hocam Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN'e, ayrıca tez aşaması öncesi süreçte Avrasya, Orta Asya ve Rusya konusunda ilgi odağımızı akademik bakış açısıyla geliştiren Dr. Öğr. Üyesi Turgay DÜĞEN'e teşekkürlerimi arz ederim.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

NATO’NUN ENERJİ GÜVENLİĞİ YAKLAŞIMI VE AVRASYA

ÇETİNKAYA, Harun

Avrasya Araştırmaları Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Çiğdem ŞAHİN

Haziran 2024, 133 sayfa

Hidrokarbon enerji kaynakları dünya üzerinde sınırlı seviyede ve sınırlı coğrafyalarda bulunan ancak kullanımı konusunda sınırları zorlayan mücadelelerin verildiği, insanlık tarihinin son iki yüz yıllık döneminde bu mücadelelerin fazlasıyla yaşandığı paylaşım sorunu, uluslararası ilişkilerin de temel belirleyicilerinden biri olmuştur. Refah seviyesi yüksek ülkeler kaynak zengini olsun ya da olmasın bir şekilde enerji paylaşımının bir aktörü olmuştur. Bu aktörler münferiden hareket edebildikleri gibi örgütsel kimlikleri ile de hareket edebilmektedirler. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) enerji konusunda Soğuk Savaş sonrasında, bir anlamda güvenlik algılaması geliştirerek kendine yeni bir misyon edinmiştir. Bu misyon birçok coğrafyada enerji güvenliğinin tesisi bağlamında hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Enerji güvenliğini sağlamak için yapısal teşkilatlanmalar, askerî harekâtlar ve politik-diplomatik girişimler bunların başında gelmektedir. NATO’nun bu girişimleri kimi coğrafyada benzer amacı taşısa da genelde aynı sonuçları doğurmamıştır. Bu çalışmada enerji güvenliğine etki eden faktörler kavramsal boyutuna da girilerek izah edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede NATO’nun enerji güvenliği yaklaşımları, Karadeniz’in kuzeyinde ve Hazar’da güç kullanım opsiyonları ve son Rusya-Ukrayna Savaşı da ele alınmak suretiyle literatüre katkı sunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, NATO, Rusya, Karadeniz, Hazar

ABSTRACT
MASTER’S THESIS

NATO'S ENERGY SECURITY APPROACH AND EURASIA

ÇETİNKAYA, Harun

Eurasian Studies

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Çiğdem ŞAHİN

June 2024, 133 pages

The issue of sharing, where hydrocarbon energy resources are available at limited levels and in limited geographies in the world, but in which there have been struggles pushing the limits regarding their use, and where these struggles have been experienced extensively in the last two hundred years of human history, has become one of the main determinants of international relations. Countries with high levels of prosperity have somehow become actors in energy sharing, regardless of whether they are resource rich or not. These actors can act individually or with their organizational identities. The North Atlantic Treaty Organization (NATO) has acquired a new mission for itself by developing a sense of security in the field of energy after the Cold War. This mission has been tried to be implemented in the context of establishing energy security in many geographies. Structural organizations, military operations and political-diplomatic initiatives to ensure energy security are among these. Although these initiatives of NATO had similar purposes in some geographies, they generally did not produce the same results. In this study, the factors affecting energy security have been tried to be explained by entering into their conceptual dimension. In this context, it is aimed to contribute to the literature by discussing NATO's energy security approaches, force use options in the north of the Black Seas and Caspian and the last Russia-Ukraine War.

Keywords: Energy Security, NATO, Russia, Black Sea, Caspian

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii

GİRİŞ

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ VE MEKÂNSAL ÇERÇEVE

1.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ENERJİ	7
1.2. ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	10
1.2.1. Enerji Güvenliğine İlişkin Yaklaşımlar	10
1.2.2. Enerji Güvenliği Kavramı	13
1.2.3. Enerji Güvenliğinin Bileşenleri	15
1.3. ASKERÎ SEKTÖRDE ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	18
1.4. İLGİLİ MEKÂN, AKTÖR VE POLİTİKALAR.....	21
1.4.1. Enerji Bağlamında Hazar Bölgesi ve Karadeniz'in Kuzeyi.....	25
1.4.2. Rus Jeopolitiği ve Dış Politikasında Enerji.....	26
1.4.3. ABD'nin Enerji Politikası	28
1.4.4. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası.....	31
1.4.5. Küresel İklim Değişimi ve Enerji Dönüşümü Girişimleri.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

NATO VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

2.1. NATO'NUN GELİŞİMİ VE ÖRGÜTSEL ROLÜ	37
2.1.1. Kuruluş Süreci ve Gelişimi	38
2.1.2. Örgütsel Yapısı ve İşleyişi	40

2.1.3. Kapsamı ve Uluslararası Güvenlik Ortamında Faaliyetleri.....	41
2.2. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN NATO KAPSAMINA ALINMASI.....	42
2.2.1. 1999 Stratejik Kavram Belgesi.....	47
2.2.2. 2006 Riga Zirvesi.....	47
2.2.3. 2008 Bükreş Zirvesi.....	48
2.2.4. 2009 Strazburg/Kehl Zirvesi.....	48
2.2.5. 2010 Lizbon Zirvesi.....	49
2.2.6. 2010 Stratejik Kavram Belgesi	49
2.2.7. 2012 Şikago Zirvesi.....	50
2.2.8. 2014 Galler Zirvesi.....	51
2.2.9. 2016 Varşova Zirvesi.....	51
2.2.10. 2018 Brüksel Zirvesi.....	52
2.2.11. 2021 Brüksel Zirvesi	53
2.2.12. 2022 Madrid Zirvesi	54
2.2.13. 2022 Stratejik Kavram Belgesi.....	54
2.2.14. 2023 Vilnius Zirvesi.....	55
2.3. KURUMSAL YAPILAR VE ENERJİ GÜVENLİĞİ ROLÜ.....	56
2.3.1. Enerji Güvenliğine Dair Kurumsal Yapılar.....	56
2.3.1.1. Enerji Güvenliği Dairesi.....	56
2.3.1.2. NATO Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi.....	56
2.3.1.3. NATO Destek ve Tedarik Ajansı.....	57
2.3.1.4. Akıllı Enerji Takımı.....	58
2.3.2. NATO'nun Enerji Güvenliği Rolü.....	59
2.3.2.1. Stratejik Bilinçliliğin Artırılması.....	59
2.3.2.2. Kritik Enerji Altyapısının Korunması.....	59
2.3.2.3. Ordulara Enerji Tedariki.....	60
2.4. ENERJİ GÜNDEMİ VE GERÇEKLEŞTİRİLEN FAALİYETLER.....	61
2.4.1. NATO Enerji Gündeminde Önemli Başlıklar.....	61
2.4.1.1. Yeşil Savunma Çerçevesi.....	61
2.4.1.2. Akıllı Enerji	64
2.4.1.3. Operasyonel Enerji Kavramı.....	64
2.4.2. Projeler.....	65
2.4.3. Tatbikatlar, Denemeler ve Test Çalışmaları.....	66
2.4.4. Araştırma, Çalışma ve Analizler.....	67
2.4.5. Konferans ve Fuarlar.....	70

2.4.6. Eğitim Faaliyetleri.....	70
2.5. NATO ÜYELERİNİN ENERJİ PROFİLİ	72
2.6. NATO ORDULARI VE ENERJİ DÖNÜŞÜMÜ	73
2.7. ASKERİ GÜÇ KULLANMA YETKİSİ VE ÖRNEKLERİ	75
2.7.1. Askerî Güç Kullanımının Hukuki Altyapısı.....	76
2.7.2. Enerji Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Eylemleri.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAZAR BÖLGESİ VE KARADENİZ’İN KUZEYİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ

3.1. NATO İÇİN BÖLGENİN ÖNEMİ.....	78
3.1.1. NATO’nun Bölgeye İlişkin Tehdit Değerlendirmesi.....	79
3.1.2. NATO’nun Bölge Enerji Kaynaklarına ve Rotalarına Yaklaşımı.....	80
3.1.2.1. Hazar Bölgesi.....	81
3.1.2.2. Karadeniz’in Kuzeyi.....	83
3.2. NATO VE RUSYA’NIN BÖLGEDE ÇATIŞAN ÇIKARLARI.....	85
3.2.1. Genel Meseleler.....	89
3.2.2. Hazar Bölgesi ve Enerji Kaynakları.....	91
3.2.3. Enerji Kaynaklarının Taşınması ve Karadeniz’in Kuzeyi.....	94
3.3. ENERJİ GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMAYA YÖNELİK OLASI GÜÇ KULLANIMI.....	97
3.3.1. NATO ve Uluslararası Hukuk Açısından Tespitler	99
3.3.2. Güç Kullanımı Bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşı.....	104
3.3.2.1. Savaşın Enerji Güvenliğine ve Piyasalarına Etkisi.....	106
3.3.2.2. Enerji Güvenliği Bağlamında Savaşın NATO-Rusya Çatışmasına Dönüşme Olasılığı.....	107
3.3.3. Hazar Bölgesinde Güç Kullanımı Tartışmaları.....	110
3.3.3.1. NATO ve Hazar Bölgesi.....	110
3.3.3.2. Rusya’nın Hazar’daki Askerî Varlığı	112
3.3.3.3. Enerji Güvenliği Bağlamında Hazar’da NATO-Rusya Çatışma Olasılığı.....	114

SONUÇ

KAYNAKÇA.....	119
ÖZGEÇMİŞ.....	134

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Enerji Güvenliği Boyutları ve Parametrelerinin Özeti.....	16
Tablo 2. NATO'nun Genişlemesi.....	39
Tablo 3. NATO Üyelerinin AB Üyelikleri.....	44
Tablo 4. AB'nin Enerji İthalatında Rusya ve ABD (2000-2020).....	45
Tablo 5. NATO Üyeleri Enerji İthalatı (2023) (%).....	72
Tablo 6. Hazar Bölgesi Ülkelerinin Kanıtlanmış Enerji Rezervleri (2020).....	92

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BP	: British Petroleum
ENSEC COE	: Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
LNG	: Likit Doğal Gaz
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
SACT	: Yüksek Müttefik Dönüşüm Komutanlığı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Enerji güvenliği, modern toplumların ekonomik seviyelerini devamlı kılabilmek için önem verdiği ve uluslararası ilişkilerde belirleyici fonksiyonu olan önemli bir sorun olarak görülmektedir. Tarihsel olarak verilen bu önem günümüzde değerinden bir şey kaybetmemiş, bilakis bu değer daha da artmıştır. Askerî sektörle beraber sanayi, tarım ve teknolojik sektörlerde gelişmiş ülkeler gelişmişliklerini sürdürülebilir kılmak için kaynakların temini, transferi, muhafazası, kısacası enerji güvenliğiyle fazlasıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu ilgi çok detaylı araştırmaların da bir çıkış kaynağı olmuş ve sınırlı enerji kaynakların temini konusunda gelecek projeksiyonları yapan araştırmalara ağırlık vermiştir. Kaynak fakiri ve zengini ülkelerin enerji ticaretine bağlı ilişkileri çok fonksiyonlu bir enerji güvenliği algısı yaratmıştır.

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) enerji güvenliğini önemsemesi, öncelikle kendi ordularının ve üye devletlerinin sivil ihtiyaçlarını karşılamak ve enerjinin transit güzergâhı olan coğrafyalarda, özellikle deniz taşımacılığında, transit güzergâhların kontrolünü sağlayarak küresel güç dengesini kendi elinde tutmak istemesinden kaynaklanmaktadır. NATO ülkelerinin hidrokarbon enerji kaynakları konusunda, birkaç üye haricinde, kaynak fakiri olduğu görülmektedir (World Economic Forum, agis, 2023). Her ne kadar üyeler arasında tam bir birliktelik olmasa da (Telli, 2022: 129) NATO'nun enerji güvenliğine fazlasıyla önem verdiği görülmektedir.

Tarihsel süreçte 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması NATO'nun artık varlık sebebinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Fransa gibi bazı üye devletler Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında NATO'nun misyonunu tamamlamış olduğunu gündeme getirerek bu durumu tartışma konusu yapmış olsa da (Boniface, 1997) ilerleyen yıllarda enerji tedariki ve transferinde yaşanan aksaklıklar arttığından enerji güvenliği kapsama alınmış ve NATO bu durumu da diğer yeni güvenlik konuları arasında kendisine misyon edinmiştir (NATO, agis, 1999). Değişen şartlar ve güvenlik ortamı dikkate alındığında NATO'nun enerji güvenliği ile ilgili teorik ve pratik çalışmalar yaptığı, dünyanın birçok noktasında bunları güç kullanım seçenekleri ile besleyebildiği görülmüştür. Bu anlamda NATO'nun enerji güvenliğini sağlayabilecek yapısal teşkilatlanmasını oluşturma gayreti ile hareket etmesi ve

belirtilen misyonu örgütün temel güvenlik yaklaşımlarından biri hâline getirmek istemesi dikkat çekmektedir. 1980’lerde İran-Irak savaşında Körfez bölgesi tanker trafiğinin güvenliği, Akdeniz’deki NATO donanmasının 2000’li yılların başından itibaren Avrupa için transit enerji güzergâhı olan hattın güvenliği ve 2012 yılındaki NATO’nun Libya harekâtı enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelik askerî harekâtlar ve girişimler için örnek gösterilebilir (Gaillis, 2007: 5; Çelikpala, 2014: 92; Biressellioğlu, 2012: 242). Belirtilen coğrafyalarda enerji güvenliğini sağlamaya yönelik icra edilen harekâtlar farklı sonuçları olsa da genelde NATO inisiyatifi bölgede hakim kılmış ve başarı sağlanmıştır.

Bu durumdan hareketle, NATO’nun enerji güvenliği yaklaşımlarının tarihsel süreçte ne şekilde revize edildiği ve NATO’nun bu yaklaşımlarının Avrasya’nın zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölgelerinde ve önemli geçiş hatlarında, güç kullanımı dahil, enerji güvenliğini sağlayabilecek yaptırımları uygulayıp uygulamayacağı bir tartışma konusu olarak gündeme gelmiştir. İfade edilen durum dahilinde bu tezin amacı, NATO’nun daha önce dünyanın çeşitli coğrafyalarında sağlayabildiği enerji arz güvenliğini mevcut güvenlik yaklaşımları çerçevesinde kaynak bölgesi Hazar havzasında ve önemli transit sahası olan Karadeniz’in kuzeyinde sağlayıp sağlayamayacağını sorgulamaktır. Son Ukrayna Savaşı, özellikle Karadeniz bölgesi ve kuzeyindeki transit hat güvenliğini keskin ve sert şekilde etkilemiştir. Ayrıca özellikle Karadeniz kuzeyi geçişli Hazar enerji üretiminin batıya transferi için de yeni arayışlara neden olmuştur. Enerji krizinin doruk noktası olarak nitelendirilebilecek bu durum özellikle Avrupalı NATO üyeleri için ciddi bir kriz yaratmıştır. Bölgede saldırgan bir Rusya’nın varlığı enerji akışında çok ciddi kırılmalıklar yaratmış ve Ukrayna savaşı örneği gözetildiğinde Karadeniz’de ve Hazar havzasında oluşabilecek çok değişkenli askerî risk faktörleri, NATO’nun bölgede hareket kabiliyetini de sınırlandırmıştır. Bu durumdan hareketle NATO enerji güvenliği de dahil birçok konuda bölgede bu risk faktörlerinin etkisiyle kesin sonuçlu askerî seçenek yaptırımlarını uygulamada çekingen davranmıştır. Soğuk Savaş sonrası ABD önderliğindeki NATO’nun eski Sovyet coğrafyasında hem genişlemesi hem de Rusya’nın yakın çevresinde politik olarak nüfuz elde etmek istemesi ve Rusya’nın bölgedeki tarihsel hedefleri NATO’nun bölgede politik ve askerî anlamda hamle yeteneklerini kısıtlayıcı bir ortam yaratmıştır. Son tahlilde Ukrayna-Rusya Savaşı bölgede enerji güvenliği dahil birçok güvenlik algısında da büyük değişkenlikler yaratmıştır (Repass ve Rogers, 2022: 7). Bir sıcak çatışma özelinde NATO-Rusya

çatışması uluslararası kamuoyunca sıkça tartışılır hale gelmiştir. Çok değişkenli bu yapıda cereyan edebilecek ayrı bir savaş küresel sistemi daha da büyük krizlere sokabilecek bir durum ortaya çıkarabilecektir. Bu ihtimalin varlığı araştırmayı önemli kılacak bir durum olarak öne çıkarmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel varsayımı NATO'nun enerji konusunda birçok coğrafyada sert güç kaynaklarıyla sağlamış olduğu güvenlik ortamını Hazar'da ve Karadeniz'in kuzeyinde sağlama olasılığının düşük ihtimalli bir seçenek olduğudur. Böyle bir varsayımın sınanmasına yönelik bir incelemenin tercih edilme nedenlerini ortaya koymak gereklidir. Bölgenin kaynak zengini olması Batının ilgisini olabildiğince çekmekte ve NATO'nun Orta Doğu ve Akdeniz'de olduğu gibi bu bölgede rahatlıkla faaliyet icra etmesini engelleyen, sert güç uygulamaktan çekinmeyen ve olası bir konvensiyonel savaşta dahi nükleer güç kullanabileceğini belirten Rusya'nın bölgedeki varlığı, esasında NATO'nun Ukrayna Savaşı dahil bölgedeki problemlere çekingen yaklaşmasının da bir nedeni olarak değerlendirilebilir (Sapmaz, 2022). Ayrıca Karadeniz bölgesi özelinde baktığımızda ise bölgenin deniz hukuku anlamında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve dolayısıyla NATO'nun rahatlıkla donanma bulundurmasını kolaylaştıracak bir alan olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Montrö Sözleşmesi'nin tonaj ve gün kısıtlamalarının ABD'nin buradaki devamlılığını tahdit eden önemli bir hukuki ve askerî bağlayıcılık yarattığı görülecektir. Burada ABD'nin, NATO'nun kolektif etkinliğiyle hareket etmek istediği bilinmektedir ancak diğer üyelerin buna çok da sıcak bakmaması konuyu NATO için daha da karmaşık bir hale sokmaktadır (Clough, 2024; Köse, 2020: 217-218). Bu pencereden bakıldığında NATO'nun Karadeniz ve kuzeyinde bir çatışma ortamına, en azından şartlar değişmediği sürece, girmek istemeyeceği öngörülmektedir. Aynı şekilde Hazar bölgesinde de NATO'nun güç kullanım seçenekleri ile hareket edebilmesi bölgenin kendine has jeopolitik yapısı ile orantılı olacak şekilde pek mümkün görünmemektedir. Bölgenin, NATO'nun ve ABD'nin diğer açık denizlerde olduğu gibi hakimiyet kurmasına, belirtilen yapısı nedeniyle müsaade etmediği görülecektir (Gorgemans, 2021). NATO'nun kurucu üyesi ABD'nin de Asya-Avrasya ve Pasifik komutanlık teşkilatlanmasındaki boşluklar, istenilen alan hakimiyeti konseptini bu bölgede uygulamasını olabildiğince zorlaştırmaktadır (Mac Laren, Repass ve Rich, 2022: 11). Bu ve buna bezer yapısal sorunların varlığı NATO için Hazar'da güç kullanım seçeneklerini kısıtlayan önemli nedenler arasında görülebilir.

Araştırma nitel araştırma yöntemi kapsamında bir durum çalışması şeklinde hazırlanmış, çoklu nitel ve nicel veri kaynakları kullanılmıştır. Nicel verilerden faydalanılması, özellikle mevcut problem durumunun sayısal verilerle desteklenmesine katkı sağlamıştır. Çalışma NATO'nun enerji güvenliği konusu hakkında resmi yaklaşımları ve uygulamalarının kapsamlı şekilde derlenmesiyle geliştirilmiş, enerji kaynakları coğrafyası Hazar ve transit güzergâhın önemli hattı olan Karadeniz'in kuzeyinde güç kullanım olasılıkları ile sınırlandırılmıştır.

Konunun çeşitli boyutlarına ilişkin temel literatürde öne çıkan bazı çalışmalar, bu tez çalışmasında özellikle belli başlı kavramların tanımlanmasında ve NATO'nun enerji güvenliğine ilişkin farklı coğrafyalardaki faaliyetlerinin değerlendirilmesinde yol gösterici olmuştur. Bölümler itibariyle kısaca ele alacak olursak, öncelikle enerji güvenliği hakkında gün geçtikçe artan sayıda ve kavramın farklı yönlerine odaklanan çalışmalar öne çıkmaktadır. Enerji güvenliği kavramsal olarak birçok şekilde ifade edilerek değişen güvenlik algılamalarını da etkilemiştir. Pamir'e göre enerji yeterli, makul fiyatlı, zamanında, kesintisiz ve yerli kaynaklardan temin edilebiliyorsa sağlıklı bir enerji güvenliğinden bahsedilebilecektir (2017). Yergin ise enerji güvenliğini terörizmden, siyasal istikrarsızlıktan, milliyetçi tepkilerden, arz rekabeti ve jeopolitik rekabet unsurlarından etkilenmeye açık, güvenlik hassasiyeti olan bir yapı olarak değerlendirmiştir (1995, 2006). Enerji güvenliği algılamaları zamana ve şartlara göre değiştiğinden çok çeşitli faktörlerin bu tanımlamaları da değiştirdiği görülmektedir. 2007 yılında Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü üyeleri için hazırlanmış bir çalışmada enerji güvenliği, 4 A olarak belirtilen bir tanımlama tasnifi ile açıklanmıştır: Mevcudiyet, erişebilirlik, kabul edilebilirlik, ekonomiklik konularını içeren tanımlama bir anlamda enerji güvenliğinin de temel unsurları olmuştur (Asia Pasific Energy Research Centre, 2007). Ancak Cherp ve Jewell buna egemenlik, sağlamlık ve dayanıklılık unsurlarını da ekleyerek tanımlamayı genişletmişlerdir (2014). Sovacoll ise enerji güvenliğinin ölçümlenebilir bir yapıyla tanımlanabileceğini belirtmiştir (2011). Enerji güvenliğinin birçok bileşenden ibaret olduğuyla ilgili genel yaklaşımın en detaylı açıklamasını ise Azzuni ve Breyer son elli yılın tüm parametrelerini de içerecek bir tanımlama ve bileşen tablosu oluşturarak yapmıştır (2018). Enerji güvenliğinin geniş bir yelpazesi olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda Azzuni ve Breyer'in çalışması bu anlamda literatür için de güncel ve kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır.

NATO'nun genel faaliyetlerine ve dünyanın farklı noktalarındaki etkinliğine ilişkin çok zengin bir literatür olmakla birlikte, enerji güvenliği yaklaşımları ve politikaları hakkındaki sınırlı çalışmaların genellikle örgütün kimi resmi kararları ve uygulamalarına yönelik olduğu görülmektedir (Çelikpala, 2013, 2014; Ekşi, 2010; Biresellioğlu, 2012; Bitoun, 2014; Grison, 2013; Khamashuridze, 2018). NATO'nun enerji güvenliği yaklaşımları ve uygulamaları hakkında değişik dönemlerde ve farklı olaylar özelinde araştırmalar mevcuttur. NATO'nun başlangıçtan günümüze, son 25 yıllık dönemde enerji güvenliğini nasıl, hangi aşamalarda, hangi uygulamalarla vb. yönleriyle detaylı şekilde ele alan bir kaynağa erişilememiştir. O yüzden bu tezde NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında enerji güvenliğini kapsamına almasıyla resmi politikalarını içeren kararları 1999 yılından günümüze kadar derlenmiş, aynı şekilde NATO'nun enerji güvenliği kapsamında eğitim ve kurs faaliyetlerinden, akıllı enerji politikalarına kadar birçok alanda yapmış olduğu faaliyetler etraflıca incelenerek NATO'nun son dönem enerji güvenliği yaklaşımları anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Hazar ve Rusya üzerinden batı yönlü bir enerji akış güzergâhı NATO'yu ve NATO'nun AB üyelerini doğrudan ilgilendirdiğinden bu akışın ana hatlarından olan Karadeniz'in kuzeyi örgüt için ayrı bir stratejik değere sahiptir. Hazar ve Karadeniz'in kuzeyinde NATO'nun enerji güvenliği etkinliği hakkında sınırlı bir literatür olmakla birlikte, 2014'ten beri öne çıkmaya başlayan Ukrayna sorunuyla birlikte, Rusya ve NATO arasındaki askerî çatışmasızlık ortamına yönelik çalışmalarda kimi zaman enerji sorunu da bir alt başlık olarak değerlendirilmiştir. İlgili bölgeyi askerî çatışmasızlık ortamının ne şekilde etkilediği, risk ve olasılık analizleri yapılmak suretiyle incelenmeye alınmıştır. Burada önemli ve hassas nokta artık tamamen belirginleşen askerî harekât uygulamalarının sahada, Ukrayna'da, cereyan etmesidir. Karadeniz'in kuzeyinden hareketle bölge çatışma alanının merkezi olmuş ve güvenliksizleşen bölgede enerji akışı dahil diğer transit ticaret trafiği de sekteye uğramıştır. Mevcut durumda Karadeniz'in ve Hazar'ın jeopolitik özelliklerinin NATO'nun askerî hamle yeteneklerini nasıl etkilediği, Rusya'nın bölgedeki ağırlık merkezi olarak ciddi şekilde askerî gücünü kullandığı düşünüldüğünde oldukça riskli bir boyuta ulaştığı görülecektir. Bu çerçevede örneğin, Mac Laren, Repass ve Rich gibi asker kökenli araştırmacıların mevcut durumda NATO ve ABD'nin Hazar'da varlık gösterememesini askerî harekât bilimlerine dayandıran analizleri görülmektedir (2022). Aynı şekilde Hazar'daki Rus askerî varlığının bölge ve bölge dışındaki politik-askeri dengeleri nasıl etkilediği konusunda Yapıcı (2007a, 2022), Ukrayna

savaşı örneğinde de Coffy (2023), durum analizi ve güncel risk faktörlerini ortaya koyarak hassasiyeti resmetmişlerdir. Karadeniz'i Hazarla birlikte değerlendiren yazarlar Grishin, Todorova ve Tolochko ise bölgede NATO'nun etkin olamamasını Rusya ve Türkiye'nin Karadeniz politikalarına bağlamışlardır (2020). Karadeniz'de alan hakimiyeti olarak kısıtlanmış olan NATO ve ABD'nin bu dezavantajı dolayısıyla, diğer faktörlerle beraber, Ukrayna Savaşı'nda da aktif bir görev üstlenemeyeceğini dile getiren Sapmaz ise konuyu askerî bilimler çerçevesinden incelemiştir (2022). Bu tezde, konu hakkındaki literatür ışığında, NATO'nun diğer bölgelerdeki enerji güvenliği faaliyetleri de dikkate alınarak Hazar ve Karadeniz'in kuzeyine yönelik olası güç kullanımı durumu analiz edilmiştir.

Bu kapsamda hazırlanan tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde enerji güvenliği ve bileşenleri, ikinci bölümde NATO'nun enerji güvenliği yaklaşımlarının tarihsel olarak nasıl oluştuğu ve ne şekilde revize edildiği ve içeriği, üçüncü bölümde ise NATO'nun Karadeniz'in kuzeyinde ve Hazar bölgesinde enerji güvenliği kapsamında neler yaptığı/yapabileceği incelenerek, olası güç kullanma ihtimallerine ilişkin bir tablo ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ GÜVENLİĞİ VE MEKÂNSAL ÇERÇEVE

Dünya üzerinde sınırlı miktarda ve sınırlı coğrafyalarda bulunan enerji kaynakları insanlığın gelişimine de doğrudan etki eden bir özelliği barındırmıştır. Sınırlı coğrafyada olması enerjiyi mekânsal anlamda, sınırlı seviyede olması da paylaşım ve güvenlik anlamında önemli bir noktada konumlandırmıştır. Enerji paylaşımı konusunda ihtiyaç türlerine göre artan talepler uluslararası ilişkilerde enerji güvenliği yaklaşımlarını, bileşenlerini ve askerî sektördeki enerji güvenliği konusunu ön plana çıkarmıştır. Bu sorunlar ülkelerin ulusal enerji politikalarına ve dolayısıyla uluslararası enerji aktörleri arasındaki ilişkilere de yön vermiştir. Bununla birlikte fosil enerji kaynağı tüketimi sera gazı salınımı ile küresel iklim değişimini de tetiklediğinden uluslararası kamuoyunda önemli bir tartışma konusu hâlini almış ve enerji dönüşümü çalışmaları ve yatırımları süreçle beraber ciddi oranda artış göstermiştir. Birinci bölümde belirtilen konuların kavramsal çerçevesine de girilerek konu incelemeye tabi tutulmuştur.

1.1. Uluslararası İlişkilerde Enerji

Yirminci yüzyılın başlangıcından itibaren uluslararası ilişkilerde enerji, özellikle sanayileşmiş ülkelerin en önemli ihtiyaç kalemi hâline gelmiş ve bu durum gelişmiş Batı ülkelerinin kendi sanayilerinin ve ekonomilerinin bütünlüğünü sağlayabilmek için kaynak zengini coğrafyalarda arayışlar içine girmelerine sebep olmuştur. Bu arayış genellikle eşit paylaşım şartlarını taşımadığından çoğu zaman konvensiyonel ve konvensiyonel olmayan savaşlar şeklinde cereyan etmiştir. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden belki de en kuvvetlisi olan enerji paylaşımı konusu demek yanlış olmayacaktır (Sevim, 2015: 16). Churchill, Birinci Dünya Savaşı öncesinde İngiliz donanmasının İngiliz ekonomisinin can damarı olan temel kaynakların tedarikinde çok önemli bir misyonu olduğunu ve bu nedenle Orta Doğu petrollerine ulaşarak bu ekonomik devamlılığın

sağlanması gerekliliğine atıfta bulunmuş ve savaşın kendileri için gerekçesini özetlemiştir (Pamir, 2017: 87).

Uluslararası ilişkilerin etkileşiminde en önemli unsurlardan biri olan enerji paylaşımı sorunu, savaşların gerekçelerini de tayin etmesi açısından önemlidir. Atlantik okyanusunda ABD'nin Avrupa'ya gönderdiği petrol tankerlerinin Almanlarca saldırıya maruz kalması sıcak müşterilerini kaybetmek istemeyen ABD'li şirketleri ve dolayısıyla ABD hükümetini rahatsız etmiş ve savaşın seyrinde değişiklik yaratabilecek saflaşmaları beraberinde getirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda kendi coğrafyasında hiç enerji rezervi bulunmayan İngiltere'nin Orta Doğu kaynakları için Almanya ile rekabete girmesi ve ABD'nin savaş boyunca müttefik ülkeleri desteklemesi savaş sonrasında bu kaynakları İngiltere ile paylaşma stratejisini doğurmuştur. İki ülke arasında imzalanan Açık Kapı Politikası kapsamındaki anlaşması bunun bir örneğidir (Sevim, 2015: 120).

Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı öncesinde petrol ihtiyacının hemen hemen tamamını ABD'den temin eden Japonya'nın Asya'da yayılma hareketleri ve Pasifik Denizi'ndeki askerî hareketlilikleri ABD'yi ciddi şekilde rahatsız etmiş ve bu konu ABD'de, Japonya'ya birtakım petrol ambargosu yaptırımlarının uygulanmasını başlatmıştır (Sovacool, Sidorstov ve Jones, 2014: 132). Ancak Başkan Roosevelt bu durumun Japonya ile ilişkileri daha da bozacağı düşüncesinde olduğundan karşı çıksa da daha sonra bu yaptırımlar Pearl Harbor baskını ertesinde uygulanacaktır. Hiç kuşkusuz Japonların buradaki amacı, enerjide dışa bağımlı olduğundan kaynak tedariki anlamında Doğu Hint adalarına ulaşp petrol rezervlerini ele geçirmektir. Bunun için de Amerikan donanmasına çok şiddetli bir taarruz gerçekleştirmiş, ancak ileri safha saldırılarıyla harekâtı yürütemediğinden planlanan hedeflerine de ulaşamamıştır (Yergin, 1995: 375). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ülkelerinin enerji paylaşımı sorununu (Alsace Lourenne) çözüme kavuşturmak için Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu gibi kuruluşları oluşturması savaştan çıkarılmış derslerin Avrupa için bir örneği olarak değerlendirilebilir (Altinyuva, 2021: 17). Yine her iki dünya savaşı sonrası oluşan iki kutuplu Soğuk Savaş döneminde ise küresel güç konumuna ulaşan ABD'nin Suudi Arabistan'ı demokratik olmayan rejimine rağmen himaye etme politikası, İkinci Dünya Savaşı boyunca eriyen petrol rezervlerinin muhafazasını ve ikmalini Arabistan üzerinden sağlamaya çalışma stratejisini benimsemesine neden olmuştur. Bu süreçte

ABD'nin uluslararası ilişkileri yönetmesine fırsat yaratan politik argüman ise komünizm tehdidi gerekçesi olmuştur (Pamir, 2017: 90).

Bu birkaç örnek dahi, uluslararası ilişkilerde enerjinin hiç kuşkusuz birçok sorunun temel kaynağını teşkil ettiğini göstermektedir. Bu anlamda enerji diplomasisini de ön plana çıkaran bu husus ulusal çıkar ilişkileri ile beraber uluslararası örgütler, bölgesel platformlar ve sivil toplum kuruluşlarının aralarındaki ilişkileri ve bu çerçeveye beraber kimi durumda devlet çıkarlarından daha çok tartışılan şirket çıkarlarını da kapsayan bir durum ortaya çıkarmaktadır (Özdemir, 2022: 159). 1973'te Arap ülkelerinin petrolü Batı ülkelerine karşı bir güç, koz olarak kullanması uluslararası ekonomik dengeleri ciddi anlamda etkilemiş, Batı ülkelerinin alışlageldik ezberini bozarak uluslararası krizi tetikleyebilmiştir (Şöhret, 2015: 58). Petrol fiyatlarındaki artış özellikle düşük maliyetli enerjiyle üretim yapan Amerikan sanayisinde maliyetlerin yüksek oranda artışına neden olmuş ve bu durum enflasyon rakamlarını yükseltmiştir. Yine Avrupa ülkelerinde petrol krizi bu ülkelerde çeşitli tasarruf tedbirlerinin artırılmasını ve alternatif enerji arayışlarını beraberinde getirmiştir (Öztürk ve Saygın, 2017: 3).

Soğuk Savaş'ın bitimini müteakip Körfez savaşları, Arap coğrafyasındaki renkli devrimler, Rusya, Hazar ülkeleri ve Ukrayna'nın politik ve askerî ilişkileri gibi gelişmeler enerji tartışmalarında sadece petrolün olmadığı gerçeğini de ortaya koymuştur (Yılmaz ve Kalkan, 2017: 176). ABD'nin kaya gazı üretimiyle uluslararası ilişkilerin seyrinin değişebileceği hususu özellikle Orta Doğu doğalgaz kaynaklarına ve bu bölgeye olan ilgisinin azalabileceği ve kaya gazını Avrupa'ya pazarlama stratejisinin Rus ekonomisi için bir travmaya dönüşebileceği yönünde tespitler bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir konudur (Sevim, 2015: 175). Yergin'in bu konuda son yüzyılın başlarında yaptığı öngörü niteliğindeki değerlendirme bu açıdan anlamlıdır: Artan karşılıklı bağımlılığın olduğu bir dünyada, özellikle Avrupa'da enerji güvenliği ister ikili ister çok taraflı çerçeveler içinde olsun, ülkelerin birbirleriyle ilişkilerini nasıl yönettiklerine büyük ölçüde bağlı olacaktır (2006: 69). Son on beş yılda kriz şeklinde başlayarak 2022 yılında savaşa evrilen Rusya ve Ukrayna arasındaki ilişkiler buna bir örnektir. Avrupa enerji güvenliğini yüksek oranda etkileyen bu savaş incelendiğinde jeopolitik, tarihsel ve küresel güç mücadelesini de içinde barındıran argümanların güncel uluslararası sorunlarda savaş şeklinde tekraren cereyan etmiş olduğu görülmekle birlikte, kökeninde enerji

tartışmalarının olduğu ve bu yüzden enerjinin modern dönem içindeki öneminin daha da arttığını göstermektedir.

1.2. Enerji Güvenliği

Enerji, insanın doğadaki varlığını sürdürebilmesi ve yeni yaşam standartlarının muhafazası için temel güç kaynağı ve gelecekte de varlığına ihtiyaç duyulan hayati önemde bir gerekliliktir. Bu gereklilik görece olarak farklı tanımlamaları doğurmuş olmakla günümüzde enerji güvenliği kavramı muhtemel tüm riskleri veya güvenlik açıklarını birebir tanımlayamaz. Ancak bunları tanımlaması beklenir. Belirli sorunu tanımlamak, ölçümleyebilmek ve bunu yönetebilmek ve öngörüler yapabilmek için bu bir anlamda gereklidir (Cherp ve Jewell, 2014: 418). Churchill enerji konusunda İngiliz donanmasının yakıt kullanımında kömürden petrole geçişini sağlayarak askerî sektörde büyük bir atılımla, belki de Birinci Dünya Savaşı'nı kendi lehlerine çevirecek hamleyi yapmıştır. Bu çerçevede enerji güvenliği konusunda yirminci yüzyılın henüz başlarında, çeşitlik vurgusu yaparak günümüz dünyasında da geçerliliğini koruyan bir tespit yapmış olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak günümüzde enerji güvenliği olgusu olarak karşımıza çıkan durum birçok farklıları içeren parametreleri de barındırmaktadır. Uluslararası ilişkilerin etkileşimi, terörizm, kaynak zengini ülkelerin istikrarsız siyasal yapıları, milliyetçi tepkiler, arz rekabeti ve jeopolitik rekabetler enerji güvenliği tanımlamalarını derinleştirebilmektedir (Yergin, 1995: 69).

Buradan hareketle, öncelikle enerji güvenliğinin nasıl bir çerçeveden ele alınması gerektiğine ilişkin yaklaşımlar ve ardından değişen yaklaşımların da etkilediği enerji güvenliliği tanımları ele alınacaktır.

1.2.1. Enerji Güvenliğine İlişkin Yaklaşımlar

Yirmi birinci yüzyıla girişle birlikte, enerji güvenliğini kapsamlı şekilde ele alma girişimleri hız kazanmıştır. Bu yolda ortaya çıkan ve kendisinden sonraki pek çok çalışmada da referans alınan ilk kapsamlı yaklaşım, enerji güvenliğinin 4 A'sı olarak bilinen çerçevedir: Mevcudiyet (*availability*), erişebilirlik (*accessibility*), kabul edilebilirlik (*acceptability*) ve ekonomiklik (*affordability*). Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği örgütü üyelerine bir yol haritası olarak 2007 yılında hazırlanan bir çalışmada ilk kez ortaya konmasıyla birlikte (Asia Pasific Energy Research Centre, 2007: 7-40),

bu tarihten sonra enerji güvenliğini tanımlamaya, açıklamaya ilişkin pek çok örnek bu çerçeveyi kendine temel almaya başlamıştır (Kruyt, Vauren, Vires ve Gronenberg, 2009; Kartal, 2022).

Ancak kısa süre içinde bu klasik yaklaşım özellikle enerjinin genel güvenlik anlayışı içinde ele alınması gereği ve bu hâliyle güvenlik sorunlarının bu yaklaşımda yeterince ele alınmadığı eleştirisiyle karşılaşmıştır (Cherp ve Jewell, 2014). Çünkü enerji güvenliği bağlamında dört as olarak adlandırılan bu temel argümanlar ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği gibi ulusların teknolojik, ekonomik ve askerî güç dengesi unsurlarının niteliğine göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Cherp ve Jewell, enerji güvenliğini özellikle uluslararası ilişkilerde 1973 petrol kriziyle başlayan süreçte hangi tarihsel temellerin referans alındığı temelinde incelemiş ve sırasıyla belirgin üç yaklaşımın ortaya çıktığını tespit etmişlerdir: Egemenlik (*sovereignty*), sağlamlık (*robustness*) ve dayanıklılık (*resilience*) (Cherp ve Jewell, 2011: 206-208). Buna göre, savaş zamanlarında petrol arzı ve 1970’lerdeki petrol krizlerine referans veren ilk dönem incelemelerde, önceleri askerî kullanım için ve daha sonra ulaşım sektörü için petrol güvenliği ile ilgili sorunlar ele alınmıştır. Böylelikle, stratejik güvenlik çalışmaları, uluslararası ilişkiler teorileri ve siyaset bilimi kapsamında enerji güvenliğinde tarihsel olarak “egemenlik” yaklaşımı hakim olmuştur. Bu kapsamda örneğin, güvenilir ihracatçılar olarak düşman devlet veya teröristlere vurgu yapıldığı görülmüştür. İkinci aşamada daha fazla doğal bilimlerin işin içine girdiği, enerjinin ve özellikle elektriğin öneminin artmasıyla çeşitli politika zorunluluklarının küresel çapta (örneğin iklim konusu, petrol zirvesinin beklenmesi) belirlenmesi söz konusu olmuştur. Burada “sağlamlık” perspektifi öne çıkmış, enerji güvenliğine yönelik tehditler daha da sayısallaştırılmıştır: Enerji talebindeki artış, enerji kaynakların kıtlığı, altyapının eskimesi, teknik arızalar veya doğal olaylar gibi. Genel çaba ise bu tehditlerin bertaraf edilebilmesi amacına yönelmeye başlamıştır. Üçüncü ve son aşamada ise, ekonomi daha fazla işin içine dahil olmuş, son yılların karşılıklı bağımlılığının yarattığı karmaşıklık örüntüleri enerji güvenliğinin kapsamını da karmaşıklaştırmıştır. Böylece işleyen enerji piyasaları oluşturmak, enerji sistemlerine ve teknolojilerine uzun vadeli etkili yatırım sağlamak için karşılaşılan pratik zorlukları bertaraf etme ihtiyacı belirginleşmiştir. Bu noktada esneklik boyutu olan bir “dayanıklılık” yaklaşımı kendini göstermeye başlamıştır. Tehditlerin son derece tahmin edilemez değişikliklere, öngörülemeyen ekonomik krizlere, siyasi rejim değişikliklerine, yıkıcı teknolojilere ve iklim dalgalanmalarına yol açabilme

potansiyeli öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımda, bilinen ve bilinmeyen risklerin yaygınlaştıran tehditlere karşı korunma sağlamak üzere enerji sistemlerinin daha genel özelliklerini (esneklik, uyarlanabilirlik, çeşitlilik) geliştirme arayışına odaklanılmaktadır. Günümüzde işte bu yaklaşımlar birbirinin içine girmiş şekilde ancak sırasıyla önem kazanarak enerji güvenliğinin kapsamını belirlemektedir. Bu kapsamda cevap aranması gereken soruların da güvenlik yaklaşımından daha belirginleştiği ortaya çıkmaktadır (Cherp ve Jewell, 2014: 417): Kimin güvenliği?; Hangi değerler temelinde güvenlik?; Hangi tehditlere karşı güvenlik?

Siyasal iktidarlar veya uluslararası örgütler iktisadi kaygılarının da tesiriyle sorunları güvenlikleştirme bağlamına sokup bunu toplumlarına kabul ettirebildiklerinde (Şahin, 2016: 39); terörden enerjiye, etnik ve mezhepsel sorunlardan, yıkıcı kitle imha silahlarına kadar birçok konu güvenlik tehdidi taşıyabilecek risk unsuru hâline dönüşebilmektedir. Yakın tarihte meydana gelen bir olaydan örnek vermek gerekirse, 11 Eylül saldırıları ABD'nin soğuk savaştan sonraki tehdit eksikliği sorununu çözmüş, güvenlikleştirme eğilimleri bu saldırıdan sonra aleni bir propaganda hâline dönüşmüştür (Buzan, 2008: 119). İktidarların ve örgütlerin bu intersubjektif güvenlikleştirme söylemlerinin de etkisiyle anılan soruların cevaplarının tek bir analitik düzlemde cevaplanmasının zorlukları ortaya çıkmaktadır (Waewer, 2008: 152). Ayrıca bu durum tehdit varlığının çeşitlenmesine olanak sağlamakla, her dönem güvenlik kavramının anlam boyutunu da değiştirebilecektir (Şahin, 2016: 28).

Uluslararası ilişkiler ülkelerin politik, ekonomik, kültürel, çevresel yaklaşımlarının iç içe geçtiği günümüz dünyasında enerji güvenliği paradigmaları da bu ilişkilerden fazlasıyla etkilenmiştir. Dünya üzerindeki enerji kaynakları, dünyanın fizik evreninde oluşumunu müteakip milyonlarca yıl devam eden bir süreçte, birçok fiziksel ve kimyasal evrelerin sonunda mevcudiyetini kazanmıştır. Dünyada 19. yüzyıla kadar insanlık için odun, öncelikli yakıt kaynağı iken 20. yüzyılda petrol, 21. yüzyılda da doğalgaz temel enerji kaynaklarından biri hâlini almıştır. Sanayileşen ülkelerin bu sektörlerini besleyebilmeleri için enerji ihtiyacı yıllara sari artmıştır. İhtiyacın bu düzeyde artmış olması ve kısıtlı rezervlerin paylaşımı konusu enerji problemini birçok sorunun önüne geçirmiştir. Enerji güvenliği kavramına jeopolitik ve jeoekonomik yaklaşımların katkısı ile tüm güvenlik sorunlarının başına enerjiyi koyan bir yaklaşım olan enerjipolitik; güvenlik, ekonomik ve jeopolitik konular arasında enerjinin birincil öncelikli hâlini almış hâlidir. Sanayileşmiş ve ulusal

zenginliklerini olgunlaştırmış ülkelerin bu standartlarını korumak ve sürdürebilmek için kesintisiz ve hesaplı enerjinin temininde kaynak zengini ülkeler veya bölgeler ile olan ilişkilerinin başına enerjiyi koymuş olmaları önemlidir (Özdemir, 2022: 164). Avrupa Birliği'nin refahının ve güvenliğinin, istikrarlı ve bol miktarda tedarik edilmiş, güvenliği sağlanmış enerjiye bağlı olduğuna vurgu yapması bu yaklaşımın resmiyet kazanmış hâlidir (European Commission, agis, 2014: 2).

1.2.2. Enerji Güvenliği Kavramı

İnsanın anatomik yapısına uyumlu bir ısı derecesinde yaşamasına katkı sağlayan enerji kaynağı hiç kuşkusuz güneştir. Temel ısı kaynaklarından biri olan güneşin yeryüzündeki ekosistemin devamlılığına katkısı büyük olmakla insanlar için günlük hayatlarını kolaylaştıracak başka bir enerji kullanımı da ateşin keşfidir. Temel suni ısı kaynaklarından bir olan odunun tutuşturulması ve insan hayatının günlük yaşamının bir parçası olmasıyla enerjinin seyri çağlar boyunca insan aklının sınırlarını zorlamasına katkı sağlamış ve kömür, petrol, doğal gaz, nükleer ve yenilenebilir kaynakların keşfine ve kullanımına kadar bu süreç devam etmiştir (Pamir, 2017: 72). Kaynağından çıkarılmış bir yakıtın kullanıcılara ulaşmasında daha az maliyet ve daha az güvenlik tedbirleriyle veya kesintisiz yol kullanılabilirliği enerji güvenliğini fazlasıyla ön plana çıkarmıştır (International Energy Agency, agis, 2023a). Gelişen bu durum, kavramın anlam karşılığında da elastik bir durumu ortaya çıkarmıştır. Enerji verimliliği ve çevre yönetimi gibi kaygıların varlığı 1970'lerden itibaren özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde enerji güvenliğini ciddi bir problem haline getirmiştir. Enerjinin kullanılabilirliği, satın alınabilirliği, verimliliği ve iklimin sürdürülebilirliği hususlarının ölçülmesi birçok farklı güç kıstasıyla beraber değişebildiğinden enerji güvenliği kavramı da zamana, şartlara, ülkeye veya coğrafyaya göre değişkenlik göstermiştir (Brown, Wang, Sovacool ve D'Agostino, 2014: 75). Enerji güvenliği kavramındaki zaman ve mekân örgüsü enerji kaynağına sahip olmak mı yoksa transit güzergâhları kontrol etmek mi sorularını akla getirmektedir. Şöyle ki, kaynak zengini olmayan küresel güçler, kaynak zengini olan ülkelere ve transit coğrafyaya hakim olmak suretiyle enerji güvenliğini kendi çıkarlarına göre şekillendirebilmektedirler (Sevim, 2012: 4381). Bu durum enerji güvenliği kavramının geniş ve göreceli bir hâl almasına neden olsa da enerji güvenliğinin bir kavram olarak ölçülmesi ve açıklığa kavuşturulması, kavramın algısal boyutunu

ve uluslararası politik yaklaşımları resmedebilmesi açısından günümüzde sıkça kullanılmaktadır (Sovacool, 2011: 7478).

Muharrem Ekşi, enerji güvenliğini örtüşen ve çatışan çıkarlar çizelgesi içinde izah etmiştir. Üretici, tüketici ve transit ülkelerin çıkarlarını bu bağlamda açıklamıştır. Ekşi, enerji güvenliğini tüketiciler için devlet kontrolü, ucuz ve kesintisiz arzın sağlanması; üreticiler için yüksek fiyat ve pazar ekonomisi; transit ülkeler için boru hatlarının kendi bölgelerinden geçmesi, sürekli gelir temini ve jeopolitik nüfuzun artması olarak izah ederken, bu güvenliğin karşılıklı olarak işleyebilmesinin de bir anlamda simetrik bağımlılığın varlığına bağlamıştır (2010: 42). Bu simetrik bağımlılıkta ithalat ve ihracat yapan ülkeler tarafından değerlendirildiğinde, ithalatçı ülkeler tek kaynağa bağımlılıktan kurtulabilmek için çeşitlendirilmiş enerji kaynakları ve arz çeşitlendirmesini sağlamak isteyecekler, ihraç eden ülkeler talep çeşitliliği anlamına gelen farklı müşteriler bulmak isteyeceklerdir. (Sevim, 2012: 4386). Her iki durum da fayda maliyet ilişkisini barındırdığından enerji güvenliği olgusu, enerjide dışa bağımlılığın azalması ve artmasıyla paralellik içeren bir durumu ortaya çıkarmıştır. Dışa bağımlılığın arttığı bir noktada ister istemez enerji arz talep ilişkisi de güvenlik kaygılarını ön plana çıkarmaktadır (Çetinkaya, 2019; 78). Bu kaygı çeşitlendirilmiş, yeterli ve kullanılabilir temiz enerjinin dolaşımında tesis edilmiş altyapı ve transit güvenlik şartlarını karşılayabilecek tedbirler bütünü olarak tanımlanabilir (Özdemir, 2022: 158).

Enerji güvenliği tanımlamalarının genel anlamıyla belirli olguları barındıran bir bütünlük kazandığını söyleyebiliriz. Bunlar Çelikpala'ya göre dört ana bileşende tarif edilmiştir: Mevcudiyet, erişebilirlik, hesaplılık, sürdürebilirliktir (2013: 18). Pamir ise enerjinin yeterli, makul ölçekte fiyatlandırılmış, zamanında, kesintisiz ve yerli kaynaklardan temin edilmesi şartlarını taşıyan bir yapıyı enerji güvenliği olarak adlandırmaktadır (Pamir: 49). Uluslararası Enerji Ajansı ise enerji güvenliğini enerjinin kesintisiz ve ödenebilir olması şeklindeki iki kriter ile izah etmiştir (International Energy Agency, agis, 2022). Bu tanımlamalara baktığımızda enerjinin yerli ve mevcut kaynaklardan tedarik edilmesi dışındaki kriterlerin haricinde genellikle enerjinin uluslararası dolaşımı bağlamındaki bir güvenlik anlayışının varlığından söz edebiliriz. Enerji güvenliğinin bu tür tanımlamalarının yanı sıra yirmi birinci yüzyılın çokça tartışılan konularından olan küresel ısınma, iklim değişikliği, terörizm ve teknolojik gelişmeleri de içine alan bir çerçeveye evrildiğidir (Biresselioğlu, 2012: 232). Belirtilen bu problemler özellikle yapısal sorunları

bulunan ülkelerde siyasi istikrarsızlık, uluslararası göç hareketleri, bölgesel ekonomik dengesizlik gibi güvenlik problemlerini tetikleyebilmektedir. Bölgesel anlamda terörist eylemlerin yoğun olduğu ülkeler ve transit geçiş güzergâhları enerji kaynaklarının güvenliği bağlamında hassasiyet arz eden bölgeler olarak değerlendirilmektedir.

Enerji güvenliği sadece uluslararası ilişkiler alanında karşılık bulan bir husus olmamakla ulusların kendi iç tartışmalarını da barındıran bir sorunsaldır. Mevcut enerji kaynaklarının rezerv durumları, gelişen teknolojik imkânlar ölçüsünde değişebilmektedir. Ancak konvansiyonel veya konvansiyonel olmayan yöntemlerle üretilen enerji türlerinin sınırsız seviyede olmadığı gerçeğinin değişmediği ortadadır. Mevcut enerji kaynaklarının işlenerek kaynak coğrafyadan, pazarlandığı ülkelere ulaştırılması coğrafi yolların güvenliğini, siyasi ve uluslararası istikrarı zorunlu kılan bir ortamı gerektirmektedir. Bunlardan yoksun olan bir enerji piyasası, doğal olarak ekonomik uygunluk da olmayacağından, krizlerle mücadele etmek durumunda kalacaktır. Ancak tüm bu şartlar sağlansa da kültürel, doğal ve ekolojik yapının bozulmasına karşı hassasiyeti olan bazı yerel toplumlarda enerji yatırımlarına karşı muhalif yaklaşımlar gözlemlenebilmekte, hukuk mahkemelerinde bu hassasiyetin gözetildiğine ilişkin kararlar da alınabilmektedir (Hatipoğlu, 2019: 3-7). Bu durum enerji güvenliği konularında tüm dış olumsuzlukları bertaraf etmiş bir ülkenin yerel anlamda bir tehdit ile karşılaşabildiğini göstermekle kavramın elastikiyetine de örnek teşkil edebilecek bir durumu ortaya çıkarmaktadır.

1.2.3. Enerji Güvenliğinin Bileşenleri

Enerji güvenliğinin hangi bileşenlerden oluştuğuna ilişkin alternatifler, bu olguya hangi perspektiften yaklaşıldığına ve doğal olarak nasıl tanımlandığına bağlı olarak değişebilmektedir. O yüzden enerji güvenliğinin zaman içinde farklılaşan ve zenginleşen tanımlarından hareket eden çalışmalarda, enerji güvenliğinin hangi boyutlarda hangi bileşenlerle ele alındığına/alınması gerektiğine ilişkin farklı öneriler sunulmaktadır.

Enerji kullanımının güvenliği özellikle batılı devletler için 1973 petrol krizi ile bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmış ve refah seviyesi yüksek ülkeler bu durumlarını sürdürebilmek için alternatif arayışlar içine girmişlerdir. Enerjinin tespitinden teminine, sevk zincirinden ekonomik değerinin orantısına, uluslararası ilişkilerin

belirleyici niteliğinden, iklim üzerindeki etkisine varana kadar birçok tartışmanın belirleyicisi olan enerji güvenliği konusu bu bileşenlerin kendi içerisinde homojen olmayan bir yapıyı barındırmaktadır. Enerji güvenliği, dünyada dağınık bir yapıda olan enerji kaynaklarının varlığı düşünüldüğünde birçok kriterin bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir. Farklı coğrafyalarda üretilen enerji kaynakları her şeyden önce dünya üzerinde belirli yollar kullanılarak pazarlanmakta ve bu durum da bu yolların maliyet ve güvenlik hassasiyetlerini ön plana çıkarmaktadır. Denizlerin kontrolü ve güvenliği enerjinin aktarım kanalı olduğu değerlendirildiğinde enerji güvenliğini etkileyen en önemli konulardan birinin deniz ulaşım yolları olduğu görülecektir. Orta Doğu petrolünün dünya pazarlarına ulaşması için su yollarının kullanılması bir mecburiyet olarak görünmekte, bu bölgenin petrolünün Avrupa'ya ulaşması için Hürmüz Boğazı, Bab El Mendeb ve Süveyş Kanallarını; Asya'ya ulaşması için Malakka Boğazı'nı geçmesi gerekmektedir. Bu durum enerjinin güvenli transferi için bu coğrafyalardaki ülkelerin jeopolitik avantajlarını kullanma isteklerini öne çıkarmaktadır (Sevim, 2015: 137). Bu açıdan bakıldığında özellikle petrol başlığı çerçevesinde birçok değişkeni barındıran unsurların iç içe geçtiği ve karşılıklı etkileşimlerinin olduğu görülecektir. Devletler, örgütler, şirketler, toplumlar ve bireyler arası ilişkileri barındıran hususlar bunlara örnek teşkil edebilir (Sevim, 2022: 24).

Azzuni ve Breyer, yaklaşık elli yıllık süreçte önerilen enerji güvenliği tanımlarını incelemişler, geçmişten günümüze enerji güvenliğinde odaklanılan boyutları derlemişlerdir. Buna göre enerji güvenliği 15 farklı boyutta ve bunlar altında 50 parametreden oluşan bir zenginliğe sahip hâle gelmiştir. Tablo 1'de bu boyutlar ve parametreler yer almaktadır.

Tablo 1

Enerji güvenliği boyutları ve parametrelerinin özeti

BOYUTLAR	PARAMETRELER
Kullanılabilirlik	Kaynakların varlığı Tüketicilerin varlığı Ulaşım araçlarının varlığı (erişim)
Çeşitlilik	Kaynakların çeşitliliği Yakıt çeşitliliği (enerji taşıyıcıları) Araçların çeşitliliği (teknoloji, taşımacılık) Tüketicilerin çeşitliliği
Maliyet	Enerji fiyatı (tüketiciler, üreticiler, fiyatlandırma sistemi/sübvansiyonlar, enerji yoksulluğu, petrol zirvesi ve

	istikrar/oyunaklılık) Kesinti maliyeti Sistemin güvenliğini sağlama maliyeti
Teknoloji ve verimlilik	Yeni teknoloji ilerlemesi Enerji sistemi verimliliği Enerji yoğunluğu Enerji tasarrufu
Konum	Enerji sistemleri sınırları Enerji kaynağının konumu Yoğunluk faktörü (merkezi/merkezi olmayan) Arazi kullanımı Küreselleşme Nüfus yerleşimi ve dağılımı Coğrafya Endüstriyel yoğunluk
Zaman dilimi	Zaman çizelgesi Olayın uzunluğu Etkinin uzunluğu (mücadele veya darbe)
Dayanıklılık	Uyarlanabilir kapasite
Çevre	Arama oranı ve kaynakların konumu Çıkarma ve taşıma yöntemleri Enerji kullanımından elde edilen sonuçlar Çevresel değişimden kaynaklanan etki Su ile ilişki
Sağlık	İnsan sağlığının enerji sistemi üzerindeki etkisi Enerji sisteminin sağlık üzerindeki etkisi (enerji sektörü çalışanları, tüketiciler ve uluslararası toplum)
Kültür	Enerji sistemi üzerindeki kültürel etki (üretim, bağlantı, tüketim, kültürel kabul) Kültürel yönleri şekillendiren enerji koşulları
Okur yazarlık	Bilgi mevcudiyeti (kalite, pazar bilgisi, kamu bilinci ve yapılandırılmış eğitim programı) Bilgi sunumu ve sağlanması Enerji bilgilerinin kullanımı
İş	Enerji güvenliğinin işsizlik oranına etkisi İstihdam oranının enerji güvenliğine etkisi
Politika	Siyasi sistem, demokrasi/diktatörlük (doğa, istikrar, vatandaş iradesi ve iç ve dış ilişkiler) Düzenlemeler (liberalleştirilmiş ve kontrollü piyasa, kurallar ve sübvansiyonlar) Yönetişim (kurallara uyma, şeffaflık, kurallara seçici olarak uyma, kurallara uymama, yolsuzluk)
Askerlik	Askerî amaçlar için enerji kullanımı Askerî yapılanma Askerî bir çatışmada araç olarak enerji (enerji silahı) İstikrarsızlaştırma faktörü
Siber Güvenlik	Bağlanabilirlik (Siber saldırılar) Yazılım kullanımı (Denetim kontrolü ve veri alımı, program arızaları) Bilgi teknolojileri becerileri

(Azzuni, Breyer, 2018: 23-24).

Böylece Azzuni ve Breyer, bir yandan da konunun karmaşıklaşan doğasını gösterecek sonuçlara varmışlardır. Bu durum aslında daha önce üzerinde durulan Cherp ve Jewell'in vurguladığı aşamalı şekilde güncellenen ve aslında içerikleri karmaşıklaşan enerji güvenliği yaklaşımları söylemini de doğrular niteliktedir.

Uygulanan/uygulanması önerilen politikalara ilişkin bir referans olarak Dünya Enerji Konseyi tarafından hazırlanan ve üçlü (trilemma) değerlendirme endeksi olarak adlandırılan çalışmada sıklıkla tarifi yapılan enerji güvenliğinin bileşenleri, üç gösterge başlığı ve on üç alt başlık altında tasnife tabi tutulmuştur. Bu üç ana başlık: Enerji güvenliği, enerji eşitliği ve çevresel sürdürülebilirliktir. Alt başlıkları ise arz güvenliği, esneklik, erişim, kalite, ekonomik temin, enerji verimliliği, sera gazı emisyonu, karbondioksit emisyonu, tutarlı politikalar, çevre mevzuatı, Arge/inovasyon, yaptırım/yaptırabilirlik ve son olarak coğrafi uygunluktur. Bu on üç başlığın altında da otuz beş ayrıntıyı içeren alt konular bulunmaktadır. Tüm bu değerlendirme başlıklarının yüzdelik bazda bir karşılığı bulunmakta ve ülkelerin enerji güvenliği bağlamında değerlendirilmeleri bu başlıklardaki sorulara verilen cevaplarla yapılmaktadır. Bu sayede çok karmaşık ve görece tanımlamaları bulunan enerji güvenliğinin, bu bileşenler ile sayısal okunabilirliği sağlanmakta ve enerji güvenliği bağlamında mevcut sorunların veya potansiyel sorunların çözülmesine yardımcı olması beklenmektedir (World Energy Council, 2017: 139). Örneğin, Dünya Enerji Konseyi'nin 2022 yılı üçlü değerlendirme endeksinde Kanada ve ABD'nin enerji güvenliği başlığında çok yüksek bir puan aldığı matematiksel olarak görülmekte, ancak son enflasyon oranları ile bu durumun karşılaştırılması neticesinde bu ülkelerin bazı şehirlerinin enerjide eşitsizlik yaratacak sorunların ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır (World Energy Council, 2022: 31).

1.3. Askerî Sektörde Enerji Güvenliği

Enerji, insan yaşamının hemen hemen her evresinde yaşamsal bir ihtiyaç şeklinde varlığını sürdürögelmiştir. Birbirine bağlı birçok bileşeni barındıran bu yaşam seyri, insanlığın ihtiyaçlarında ve beklentilerinde değişkenlikleri de beraberinde getirmiştir. İnsanlar ihtiyaçların temini için çoğu zaman uzlaşılı hareket etmemiş ve bu süreç toplumsal ve uluslararası anlaşmazlıkları doğurmuştur. Bu anlaşmazlıklar gruplar, toplumlar ve uluslar arasında şiddetli savaşları ortaya çıkarmıştır. Bu savaşların birçok gerekçesi olmakla beraber özellikle son iki yüz yıllık

dönemde enerji, özellikle sanayileşen toplumlar için en önemli gerekçelerden birini oluşturmuştur. Kendi refahlarının devamlılığı ile harp teknolojilerinin gelişimi arasında simetrik bir ilişkinin varlığından bahsetmek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda son iki yüz yıllık süreçte birçok ordunun birbirlerine üstünlük sağlamak için hamle gücünü artıracak, manevra kabiliyetlerini geliştirecek ve savaşın sonucuna tesir edebilecek teknolojik gelişmeleri yakalamak istedikleri bilinen bir gerçektir ve hatta kimi teknolojik gelişmeler bu askerî ihtiyaçların gereksiniminden doğmuştur. 1904 yılında İngiliz donanmasının başına getirilen Amiral Fisher, gelecekte fueloil yakıt türünün denizcilikte bir çeşit ihtilal yaratacağını belirterek askerî bilimlerde düşman unsurların savaş kabiliyetlerini yok edebilecek bir argümanın kendileri için çok önemli bir üstünlük yaratacağını öngörebilmiştir (Pamir, 2017: 87). 1908’de İngiltere’de kurulan Anglo-Pers Petrol Şirketi İran’daki petrol kaynaklarının tedarik edilmesinde büyük ayrıcalık elde etmiştir. Bunun nedenlerinden biri de İngiliz donanmasının ihtiyacı olan, kömürden petrole geçişidir (Sevim, 2012: 4382).

Savaş ülkelerin ekonomik beklenti ve çıkarlarına katkı sağlayacağı değerlendirilen son tercih olmakla kimi zaman bu beklentiler, orduların harp sahasında planlanan bütçeyi aşarak ciddi ekonomik kırılmalara da neden olabildiği sonuçlar doğurabilmektedir. Birinci Dünya Savaşı’nda ABD müttefik ordularının yüzde 80 oranında petrol ihtiyacını karşıladığı (Sevim, 2022: 119) ve yine İkinci Dünya Savaşı’nda müttefik orduların harcadığı 7 milyar varil yakıtın 6 milyarını ABD’nin ikmal ettiği düşünüldüğünde ABD, savaş sonucunda enerji kaynaklarını tüketme riski ile yüzleşmiş ve sonrasında Amerikan hükümetleri Orta Doğu’ya, özellikle Suudi Arabistan’a yönelerek petrol rezervlerini muhafaza etme politikası gütmüştür (Klare, 2008).

Almanya’nın Birinci Dünya Savaşı’ndan çıkarmış olduğu derslerden biri ve en önemlisi de zırhlı muharebe araçlarının yakıt ikmalinin tedarikiydi. Bu durum motor sanayiine çok büyük önem veren Hitler’in bir numaralı problemi hâline gelmişti ve bunun için sentetik yakıt üretimi yapan fabrikaları kurdurması olmuştu. Buradaki amacı, zırhlı muharebe araçlarının, yani tankların savaşı olarak da bilinen İkinci Dünya Savaşı’nda, ordularını ikmalen canlı tutabilmektir. Birçok Avrupa ülkesini hızlı, yıkıcı ve birkaç gün içinde ele geçirebilmesinin sebeplerinden birisi de bu avantajı yakalamış olmasındandı. Almanya, Sovyet ordularının savaş boyunca yakıt ihtiyacının büyük bir bölümünü ikmal eden Bakü petrollerine (Yüce, 2006: 145) ulaşabilmek için de Sovyetler Birliği’ne aynı strateji ile, üç milyon asker, yüzlerce

zırhlı muharebe aracı ile saldırmış, ancak burada hem Rus toprakları içine derinlemesine girmiş olduğundan (lojistik ikmal kaynaklarından uzaklaşmasından) ve Rusya coğrafyasının zırhlı araç muharebeleri için elverişsiz olmasından, hem de Stalin ordularının psikolojik üstünlüğü ele geçirmiş olmasından bu savaşı çok ağır kayıplar verecek şekilde kaybetmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda muharebelerin seyrini değiştiren unsurlardan biri de çatışan güçlerin sadece askerî hedefler ile ilgilenmemiş olmalarıdır. Askerî birliklere sıvı yakıt ikmali sağlayan tesislerin imha edilmek istenmesi bunun bir örneğidir. Alman sentetik yakıt fabrikalarının Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından vurulmaya başlanması Alman orduları için yıkıcı bir etki yaratmıştır. Kıta dışı bir petrol kaynağı olmayan Almanların, mevcut yakıt tesislerinin de imhası, ordunun harp alanındaki hedeflerinden uzaklaşmasında en kritik faktör olarak öne çıkmıştır (Yergin, 1995: 388). 1973'teki 4. Arap-İsrail savaşında ise büyük devletlerin savaşan tarafları harp araç ve gereçleri ile desteklediği bir savaş şeklinde cereyan etmiştir. Taktik üstünlük İsrail orduları lehine olsa da akaryakıt kaynakları daha çok Arap cephesinde toplandığından İsrailliler yakıt ikmali konusunda ciddi güçlükler yaşamıştır (Erendil, 1979: 48).

21. yüzyılda ordular daha az bütçe, daha az personel kaybı ile maksimum düzeyde sonuç elde etmek için stratejik ve taktik planlamalar yapma gayreti içindedirler. Yüksek maliyetli deniz ötesi harekâtlar artık ülkelerin maliyet açısından çok tercih etmediği bir yöntemdir. Daha esnek hareket edebilen ve ikmalen maliyeti daha az olan birliklerin teşkil edildiği ve bu birliklerin enerji anlamında kendi bütünlemesini yapabildiği teşkilatlanmaların öne çıktığını görmekteyiz. Amerikan ordusunun mali harcama kalemleri incelendiğinde burada dikkat çeken en önemli konu yine enerji kullanımı harcamalarıdır. Amerikan ordusu 2012 mali yılında 1.3 milyar dolarlık enerji harcaması ile ülkedeki en büyük enerji tüketicisi olmuştur. Yine 2012 yılında denizasıırı harekâtlar için Amerikan birlikleri için 3.5 milyar dolar sıvı yakıt bütçesi ayrılmıştır. Amerikan ordusunun kısıtlı imkânlar göz önüne alındığında esnek bir harekât kabiliyeti sağlamak istediği, birlikleri için verimli elektrik ve su kullanımını akıllı mikro şebekeler ile sağlayarak altyapısını kuvvetlendirdiği ve buna yönelik projeleri destekleyerek yenilenebilir enerji ile ordunun enerji ihtiyacını karşılamaya çalıştığı görülmektedir. Bu kapsamda Enerji Girişimleri Görev Gücü adında bir birim kurarak bahsedilen projeleri destekleyen bir yaklaşımla hareket eden ordu, Çoklu Ödev Görev Emri Sözleşmesi'ni de uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede güneş, jeotermal, rüzgâr ve biyokütle enerjilerinden maksimum fayda

sağlayacak projeler üretilmesi kapsamında ödüllü yarışmalar dahi düzenlemiştir. Bu projede Amerikan ordusundaki her tesis, birlik 2025 yılına kadar bir gigavat (1000.000 kilovat) yenilenebilir enerji üretmeyi taahhüt etmiştir. 750000'den fazla eve güç sağlamakla eş değer olan bu projede elektrik üretimi çalışması, Elektrik Girişimleri Görev Gücü koordinasyonunda yürütülmektedir (Hammack, 2015: 275-279).

Günümüzde, yakıt ihtiyaçlarında ve elektronik silahların kullanımında orduların enerji ihtiyacı, hareket kabiliyetlerini fazlasıyla etkilediğinden birliklerin haricen takviye edilmesinin sürdürülebilir bir durum olmadığı görülecektir. Ordu kendisi için yaşamsal değere sahip olan her türlü enerjiyi, kendisine hazır edilmiş veya sunulmuş imkânlar bütünü içinde bulamamaktadır. 21. yüzyılda kıtalar arası operasyonel faaliyetlerin varlığı göz önüne alındığında, ileri harekât noktalarında taktik birliklerin de kendine belirli bir süre yetebilecek enerjiyi depolaması, muhafaza etmesi ve harekâtın ileri safhalarında dahi kısıtlı imkânlar ile başta enerji olmak üzere diğer ikmal malzemelerini yetirebilmesi, o ordunun başarısı için önemli bir kriterdir.

1.4. İlgili Mekân, Aktör ve Politikalar

Küresel enerji pazarında birçok faktörün iç içe geçtiği, kimi dönem salt enerjinin niteliği, kimi dönem ise enerjinin rezerv durumu ve kaynak zengini ülkelerin politik istikrarsızlığı uluslararası enerji politikalarında belirleyici olmuştur. Bu durum dönemsel olarak küresel güç hegemonyasının değişimlerine de sahne olmuştur. Enerji ve enerji yollarının güvenliği, ülkelerin sanayi sektörünün ve orduların hareket kabiliyetlerinin üst seviyede tutulması için enerji ihtiyacını koşulsuz olarak gerekli kılmakta, bu durum da enerji zengini coğrafyayı önemli bir hâle getirmektedir.

Dünyada kaynak itibariyle zengin olan ve petrol ve doğal gazla oranla çok daha geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan kömürün Avrupa coğrafyasında 13. yüzyılda esnaflar tarafından iş ocaklarında kullanılmaya başlanması enerjinin üretim hayatındaki yerini göstermesi açısından dikkat çekmektedir. İngiltere'nin kömür kullanımında çok eski dönemlerden bu yana tecrübe kazanmış olması ve bu birikim ile yüzyıllar sonra sanayi devrimi olarak bilinen çağlara ulaşması arasında, hiç kuşkusuz tek bir gerekçe olmasa da bir bağ bulunmaktadır (Pamir, 2017: 79) Kömür 19. yüzyılda sanayi devriminin temel hammaddesini oluşturmuş ve buharlı makinelerin kullanılmasına varana kadar birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır.

Kömürün Avrupa’da yaygın olarak çıkarılması ve işlenmesi Avrupa’nın gelişmişlik seviyesinin bir tamamlayıcısı olmuştur (Keskin, 2006: 23). Bu anlamda fosil yakıtların en eski çeşitlerinden birisi olan kömürün Avrupa coğrafyasında yaygın olarak bulunması ve Avrupa toplumlarının bunu kendi gelişim dinamiklerinin bir taşıyıcısı olarak değerlendirmesi, enerji ve coğrafya arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından dikkat çekici niteliktedir.

Enerji paylaşımının aktörlerini ortaya koymak için küresel hegemonya istekleri kuvvetli olan birkaç devletten söz etmek gerekecektir. Bu çerçevede ABD, İngiltere, Rusya ve Çin Halk Cumhuriyeti öne çıkan ülkelerdir. Bu devletlerden İngiltere, özellikle 20. yüzyılın ilk yarısında etkili bir aktör olarak görülmüştür. İngiltere Orta Doğu petrollerini ele geçirmek için dünya savaşına neden olacak taleplerinden vaz geçmemiş ve birçok coğrafyada enerji savaşları başlamıştır. Bu yüzyılın ortalarından itibaren petrol hegemonyasını ABD’ye bırakan İngiltere bu ülkeyle ilişkilerinde de enerjinin temini, tedariki ve güvenliği bağlamında her zaman iş birliği içinde olmuştur. Her iki dünya savaşından sonra uluslararası güç dengesini kendi lehine çeviren ABD, İngiltere’den devraldığı gücü dünyanın birçok coğrafyasında, genellikle enerji alanında kullanarak kendi ulusal çıkarlarını korumak istemiştir. ABD ekonomik ve askerî gücünü devamlı kılabilmek için enerji güvenliği stratejileri geliştirmiş ve bunları uygulayabilmek için de deniz ötesi harekâtlar yapmıştır. Bu güç kullanımının gerekçelerini çoğu zaman terör, demokrasi ve özgürlük kavramları oluşturmuştur. ABD’nin güçlü bir enerji politika yönlendiricisi olduğu düşünüldüğünde bu politikaları oluşturmaya katkı sağlayan kuruluşlar: Petrol şirketleri, Enerji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Beyaz Saray ulusal güvenlik danışmanları, düşünce kuruluşları ve lobi unsurlarının olduğu görülecektir. Bir diğer aktör olarak öne çıkan devlet ise Rusya Federasyonu’dur. Hiç kuşkusuz Rusya zengin fosil kaynakları, tarihsel güç dengesi ve Sovyet coğrafyasındaki nüfuzu itibarıyla enerjinin en büyük aktörlerinden biri olmayı sürdürecektir. Uluslararası enerji denkleminin diğer aktörü ise Çin Halk Cumhuriyeti’dir. Gelişen ekonomisi ve dünya ticaretinin önemli güçlerinden bir hâline gelen Çin’in bu gücünü tamamlayabilmek ve muhafaza edebilmek için ciddi enerji açığı bulunduğu gözlemlenmektedir (Yüce, 2006: 120-123). Yüksek oranda fosil yakıt ihtiyacı bulunan Çin’in 2017 yılından itibaren dünyanın en büyük petrol ithalatçısı olduğu değerlendirildiğinde, bu ihtiyacın temininde uluslararası enerji politikalarından bağımsız olamayacağı değerlendirilmektedir (Clemente, 2019).

Enerji tartışmalarının öne çıkan aktörleri olarak sayabileceğimiz yapılar üretici anlamında Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) ülkeleri, Rusya, Suudi Arabistan, tüketici ülkeler ise Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ülkeleri, Çin ve Hindistan'dır. Ayrıca ABD, Rusya, AB, Uluslararası Enerji Ajansı ve NATO gibi ülke, birlik ve kuruluşların da enerji konusunda politika üretebilecek güç unsurları olduğu görülecektir (Pamir, 2017: 201). Burada enerji piyasalarının ve uluslararası ekonomik dengelerin kolektif hamlelerle değişimine neden olan en önemli aktörlerden biri olan OPEC'ten söz etmek gerekecektir. 1960 yılında kurulan bu örgüt kuruluş aşamasındayken dünya petrol piyasalarının belirleyicisi büyük petrol şirketleriydi. Yedi Kız Kardeş olarak da bilinen bu şirketler o dönemde petrolün varil başına bir ödeme yapmaktaydılar ve fiyatları kendileri belirlemekteydi. Kendi kontrollerindeki fiyat belirleme politikaları sayesinde ciddi bir kâr sağlarken aynı zamanda da Batılı enerji tüketicileri için sorunsuz ve sürekli bir enerji tedariki imkânı yaratmışlardı (Yergin, 1995: 595). 1973 petrol krizi öncesi bu şirketler fiyat indirme politikaları ile üretici OPEC ülkeleri üzerinde ekonomik baskı oluşturmuş, bu durum bu ülkelerde ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır. Bu baskıya maruz kalan birçok ülke de birliğe dahil olarak büyük şirketlerin tekel fiyat politikalarına karşı çıkmışlardır (Demir, 2008: 233).

1973 krizi öncesi ciddi bir etki gücü olmayan OPEC, 1971 yılında Libya'nın petrol şirketleri ile güçlü şekilde mücadelesinin etkisiyle, petrol konusunda varlığını hissettirmeye başlamıştır. Libya'nın yaptığı gibi diğer OPEC ülkeleri de vergi oranlarının ve petrol fiyatlarının artırılması yönünde şirketlere baskı yapmaya başlamışlardır. Bu süreç bahse konu krizi yaratan 4. Arap-İsrail savaşında iyice somutlaşmıştır. Bu savaşın ABD tarafından kullanıldığı, ABD'nin bu savaşa bir anlamda göz yumarak petrol fiyatlarının artmasına olanak sağladığı iddiaları bulunmakla, savaşla birlikte OPEC ülkeleri petrolü bir manivela olarak kullanmış ve krizin politik sahaya sirayet etmesini sağlamıştır (Pala, 1993: 74). Dünya ekonomisi bu krizle ciddi anlamda bir bunalıma girmiş, kriz, enflasyon artışları, büyüme rakamları ve ödeme dengelerinin bozularak ülkelerin dış borçlarının artmasına neden olmuştur. Gelişmiş Batı ülkelerinde başlayan 1973 petrol krizi, gelişmekte olan ülkelere de yansarak ekonomilerde resesyona neden olmuştur (Pala, 1996: 133). 1973 petrol krizi dünyada özellikle gelişmiş Batı ülkelerinde enerjinin artık politik anlamda ciddiye alınması gereken güvenlik sorunu olduğunu bir kez daha açıkça ortaya çıkarmış, ülkeler bu krizden sonra ekonomik, sosyal, kültürel ve askerî

anlamda güçlü ve sürdürülebilir bir sistem kurmak istiyorlarsa enerji kaynakları üzerinde hakimiyet kurmaları gerektiğinin farkına varmışlardı (Akbulut, 2008: 119). Uluslararası sistem konu üzerinde fazlasıyla hassas duruma gelmiş ve hükümetler enerji konusunu bir güvenlik problemi hâline getirmiştir. Bu anlamda ülkeler birbirleriyle ilişkilerini enerjinin de içinde fazlasıyla olduğu denkleme sürdürmek ve teşvik etmek istemişlerdir. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının mutlak derecede önemli olması ve tedarik güvenliğinin garanti altına alınmak istenmesi, üretilen politikaları da etkilemiştir. Burada özellikle enerji verimliliğini arttırmaya yönelik alınan kararlar, enerji şirketleri üzerinde ciddi bir baskı aracı olarak kullanılmış ve şirketler hükümet politikalarıyla paralellik arz eden kararlar almak durumunda kalmışlardır (Prontera, 2009: 10).

OPEC ülkelerinin 1973 krizi ile petrol tüketicisi Batı ülkeleri için siyasi ve ekonomik bir manivela unsuru olarak petrolü kullanması karşı bir örgütün doğmasına da zemin hazırlamıştır. ABD önderliğinde koordinasyonu yapılan ve tüketici Batılı ülkelerin oluşturduğu bu örgüt Uluslararası Enerji Ajansı'dır (Pala, 1996: 151). Ajans, 1974 yılında özellikle petrol arzındaki kesintilerin ve fiyat istikrarsızlıklarının önüne geçmek ve toplu müdahaleyi koordine etmek için kurulmuştur. Örgüt günümüzde çalışma misyonunu tüm yakıtlar, tüm teknoloji yaklaşımını benimsenmesi, enerjinin güvenilirliğini, karşılanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini artıran politikalar önermek, yenilenebilir enerjiyi teşvik etmek ile petrol, gaz ve kömür arz ve talebini, enerji verimliliğini, temiz enerji teknolojilerini, elektrik sistemleri ve piyasalarını, enerjiye erişimi, talep tarafı yönetimi ve çok daha fazlasını içeren tüm konuları incelemek olarak belirtmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı, 2015'ten bu yana küresel etkisini genişletmek ve enerji güvenliği, veri ve istatistik, enerji politikası analizi, enerji verimliliği ve temiz enerji teknolojilerinin artan kullanımı alanlarında iş birliğini derinleştirmek için kapılarını önde gelen gelişmekte olan ülkelere de açmıştır. Örgüt günümüzde enerji arz sıkıntılarının önüne geçebilmek için kriz yönetimi, ülkelere özgü enerji sorunları gibi konularda politika oluşturabilecek tatbikatlar ile enerji arzındaki kesintilerin önüne geçmek istemektedir (International Energy Agency, agis, 2023b).

1.4.1. Enerji Bağlamında Hazar Bölgesi ve Karadeniz'in Kuzeyi

Hazar Denizi veya Gölü Avrasya coğrafyasında Sovyetler birliğinin dağılması sonrasında enerji kaynakları ve enerji güvenliği bağlamında bölge ve bölge dışı ülkelerce çok önemli bir noktaya konumlandırılmıştır. Büyük ülkeler ve enerji şirketleri yeni enerji kaynaklarına ihtiyaç duyduğundan Hazar bölgesi bu ülkeler için üç ana sebepten uluslararası siyasi ve ekonomik mücadelenin kaynağı olmuştur. Bunun birinci sebebi Sovyet sonrası devletler bölgenin rezervlerinden faydalanmak için maddi kaynağa ve teknolojik altyapıya fazlasıyla ihtiyaç duyduklarından bunları temin edebilmek adına arayış içine girmeleridir. İkincisi Rusya'nın bölgeye hakim olma isteğidir. Bu durum Sovyetlerden kopan ülkeler için ciddi bir kaygı nedeni olmakla, Rusya'nın coğrafi etki alanına fazlasıyla maruz kalmaları ister istemez bölge üzerinde Rus varlığının kabul edilmesini mecbur kılmaktadır. Üçüncü sebep ise bölgedeki, özellikle yeni kurulan devletlerin güçlü bir askerî ve ekonomik yapılarının olmaması ve yeni kazanılmış bağımsızlıklarının diğer güçlü ülkelere manipüle edilme olasılığı enerji kaynaklarının bulunduğu coğrafya itibarıyla Hazar bölgesini önemli bir bölge hâline getirmiştir (Kubicek, 2013: 172). Hazar, Sovyetlerin dağılmasından önce sadece Sovyetler Birliği ve İran'ın problemi iken, dağılmadan sonra artık Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile beraber beş ülkenin problemi hâline gelmiştir. Zengin hidrokarbon yataklarına sahip bölge mevcut bu duruma ilaveten büyük güçlerin de ilgisini çektiğinden çok devletli bir deniz görünümüne sahip olmuştur (İşcan, 2010: 70). 1990'lı yıllardan itibaren bölge dışı ülkelerin ilgi odağı olan Hazar, kaynakların paylaşımı, transferi ve bölgenin statüsü gibi sorunlarla baş başa kalmış, Sovyet sonrası oluşan bu boşluk Rusya'nın eski gücüne ulaşmak istemesiyle ve bölgede kuvvetli bir donanma kurmasıyla Rusya lehine değişmiştir (Yapıcı, 2020: 852). Hazar'ın bahsedilen güç dengeleri içerisinde uluslararası enerji güvenliği konusunun bir parçası olması, enerji sektörünün öne çıkan bölgelerinden birisi olmasına devam edeceğinin bir göstergesi olarak karışımıza çıkmaktadır.

Karadeniz ve Karadeniz'in kuzeyi olarak adlandırdığımız coğrafyadan kasıt, aslında Ukrayna bölgesidir. Karadeniz'e sahili olan Ukrayna hiç kuşkusuz jeopolitik anlamda bir iç deniz olan Karadeniz'in en kritik bölgesidir. Rusya'nın Sovyetlerin dağılmasından itibaren kendisinden ayrılan ve yeni birer devlet olarak ortaya çıkan ülkeler içinde, özellikle Ukrayna özelinde, çok büyük bir politik boşluk yaşadığı ve bölgenin kendisi için hem Karadeniz'in kontrolü hem de enerji transfer hatlarının

kontrolü anlamında stratejik bir değerde olduğu bilinmektedir. Bu anlamda Rusya'nın Ukrayna'ya hakim olamaması Avrasya coğrafyasında küresel bir güç olma hayalini gerçekleştirmesinin de önündeki en büyük engeldir (Brzezinski, 1997: 134). Bu stratejik yaklaşımdan hareketle Ukrayna, Rusya için hem kendi güvenliği hem Karadeniz'in güvenliği ve hem de Avrupa ile olan enerji ticaretinin güvenliğinin vazgeçilmez bir direnek noktasıdır. 2014 yılındaki Kırım'ın ilhakı, esasında bu güvenlik meselesinin somut anlamda test edildiği siyasi ve askerî bir harekât olmuştur. AB, ABD ve Rusya arasında enerji güvenliği sorunlarının temelde yattığı anlaşmazlıkların ana nedenleri, Rusya'nın Avrasyacı yaklaşımı ile Atlantikçi politikaların çatışması niteliğindeki bu güç mücadelesinin, Karadeniz'in kuzeyinde cereyan ettiği gerçeğidir (Al ve Ayvacı, 2017: 229). 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya müdahale etmesi de Kırım tartışmalarının altında yatan gerçeğin esasında bir Ukrayna sorunsalı olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

1.4.2. Rus Jeopolitiği ve Dış Politikasında Enerji

Pers, İskit, Napolyon ve Hitler'e kadar pek çok gücün işgal ve istilasına maruz kalan Rusya, bunların tamamını başarıyla atlatabilmiştir. Moğol hakimiyeti hariç tarihin hiçbir döneminde hiçbir gücün egemenliğine girmemiş Ruslar kendi coğrafyasında ayakta kalabilme kabiliyetini sergileyebilmiştir. Bunu sağlayabilmelerinin en önemli nedenlerinden biri de coğrafi yapısının kendisine sağlamış olduğu katkı demek yanlış olmayacaktır. Bu avantajı sayesinde Ruslar egemenlik alanlarını genişletme fırsatı yakalamışlardır. Coğrafyanın toplum üzerinde yarattığı etki gözlemlendiğinde Rusların askerlik alanında gelişmesine de olanak sağlayan bir coğrafi bünyede yaşam sürmeleri, onların sadece kendi bölgelerinde bulunmaları ile sınırlı kalmamış, özellikle Doğu Avrupa'ya doğru ilerlemelerine de fırsat yaratmıştır. Farklı olarak çok büyük bir kara parçasına sahip olan Rusya'nın Baltık, Karadeniz ve Boğazlar gibi denizlere erişimi konusunda kaygılarının olduğu ve bu konuda jeopolitik bir dezavantaja sahip olduğu da tarihsel olarak gözlemlenmektedir (Riasanovsky ve Steinberg, 2016: 7-8). Ayrıca sınırları geniş alanlara yayılmış Rusya, yüzyıllar boyunca kaynaklarının büyük bölümünü bu sınırlarını korumak için sarf etmiş ve birçok işgale maruz kalmıştır. Ancak Rusya maruz kaldığı işgallerden kurtulabilmeyi ve 20. yüzyıldaki Rus İmparatorluğunun çöküşü sonrası toparlanmayı başarabilmiştir (Hosking, 2019: 16-20). Yetmiş yıllık

ömrü olan ve iki kutuplu dünyanın bir tarafını temsil eden Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması sonrasında Rusya'nın Avrasya'da hem askerî güç hem de siyasi-ekonomik güç olarak varlığını sürdürme isteği jeopolitik anlamda mirası devretmek istemediğinin bir kanıtı gibidir.

Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya bir anlamda dış politikada kimlik arayışı içinde olmuştur. Yeltsin döneminde Batı yanlısı bir tutum sergileyen Rusya, Primakov döneminde Avrasyacı bir politika izlemiştir. Putin dönemiyle beraber ise daha pragmatik bir politika izlemeye başlamıştır (Ünal, 2011: 50). SSCB'nin dağılmasının ardından çok büyük bir travma yaşayan Rusya'nın, Putin'e göre tekraren bir güç hâline gelebilmesi, ekonomik ve kültürel formasyonları içeren iş birliği anlaşmalarının Rusya önderliğinde yapılarak bölgesinde küresel güç dengesini eline almasıyla olabilecektir (Putin, agis, 2011). Bu açıdan Rusya'nın, Putin ile uluslararası ilişkilerde artık çok kutuplu bir dünya varlığının sıkça tartışıldığı dönem içine girdiği söylenebilir (Anadolu Ajansı, agis, 2022). Putin'in uluslararası ilişkilerde sınırsız bir dostluk ilişkisinin olamayacağını, Batı ile ilişkilerde insan hakları ve demokrasi gibi kavramların çok da önemli olmadığını, bu tür bir ilişkinin Rusya'yı bağımlılığa sürükleyeceğini ve Rus jeopolitik gerçeğinin, bu tür bir ilişkiye de doğası gereği olanak tanımadığı yaklaşımında olduğu görülecektir. Bu anlamda uluslararası ilişkilerini enerji ticareti üzerine kuran Rusya için enerji, dış politikanın güçlü bir yaptırım aracı olarak görülmüştür (Yılmaz, 2015: 116).

Putin Rusya'nın ekonomik yapısını, siyasi hedefleri ile bütünleştirme gayreti içinde olmuş, bu amaçla enerji kaynaklarını pazarlamayı politik hedefleri arasında tutmuştur. Bu dönemde Rusya, Sovyetler sonrası kaybedilmiş olan ekonomik ve milli itibarını tekraren tesis etmek ve küresel güç sahibi bir Rusya'yı yeniden yaratabilmek adına enerji kaynaklarının pazarlanmasında stratejik seviyede adımlar atmıştır. 2006 ve 2009 yılları arasında transit ülke konumunda olan Ukrayna'ya gaz akışının defalarca kesilmesi, sadece Ukrayna'yı krize sokmamış birçok Avrupa ülkesi de ciddi anlamda enerji krizi yaşamıştır (BBC, agis, 2022). 2007 yılında Rusya'nın Gürcistan'a verilecek doğalgaz fiyatlarında ciddi bir artış yapmasında bu ülkenin Batı ile ilişkilerini gözden geçirmesi konusunda politik bir mesaj bulunmaktadır. Yine 2010 yılında Ukrayna'ya karşı doğalgaz kozunu kullanarak Sivastopol Limanı'nda Rus donanmasının 25 yıl konuşlanma hakkını elde etmesi, dış politikada ve askerî alanda kendisine güçlü bir hamle yeteneği kazandırmıştır (Pamir, 2017: 323-324). Rusya'nın bu stratejik hamlelerinin bir ayağı olan devletleştirilmiş veya devlet

kontrolünde olan enerji şirketlerinin enerji piyasasında etkin olarak kullandığı yadsınamaz. Rus enerji politikalarının sac ayağı olan önemli devlet şirketleri Gazprom ve Lukoil hükümetle iş birliği yaparak enerji politikalarını şekillendirici adımlar atmakta ve enerji piyasasında söz sahibi olmaktadır. Bu şirketler halka açık şirketler olmakla, hisselerinin çoğu Rus hükümetinin kontrolünde bulunmaktadır. Bu şirketlerden en dikkat çekici olan ve dünya enerji piyasasının da en güçlülerinden bir olan Gazprom'dur. Sadece enerji piyasası belirleyicisi rolü bulunmayan bu şirket Rusya'nın dış politikasının yürütülmesinde de önemli bir misyona sahiptir (Akçapa, 2020: 86-101). Şirketin bu etkisi dikkate alındığında Dışişleri Bakanlığının bile pasif kaldığı durumların yaşandığı gözlemlenebilmektedir (Ünal, 2011: 44).

1.4.3. ABD'nin Enerji Politikası

ABD İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eriyen petrol stoklarını kendi iç tüketimi için elinde tutmak gayesiyle hareket etmiş ve enerji ihtiyacını, özellikle Orta Doğu ülkelerinden temin edebilmek için politikalar geliştirmiş, 1947'den sonra bu bölgeye yönelerek buradaki kaynakların kullanımı konusunda Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini kendi nüfuzunu genişletecek şekilde geliştirmiştir. Bu bölgede özellikle Basra Körfezini merkeze koymuş ve stratejik hamlelerini bu merkez üssünden yapma gayretinde olmuştur. Körfez bölgesinin ticaret hacmi dikkate alındığında daha çok bu yolların kontrol altında tutulması kendisine hem enerjinin tedarik edilmesinde fayda sağlamakta hem de Çin, Hindistan ve Avrupa Birliği (AB) gibi güçlerin bölgedeki etkinliğini kısıtlama imkânı sağlamaktadır (Bayraç, 2010: 122). ABD dünya enerji kaynaklarının neredeyse yarısına sahip bu coğrafyada, Merkezi Kuvvetler Komutanlığı adında bir güç oluşturmuş ve burada askerî yaptırımları uygulamaktan çekinmeyeceğini göstermiştir. Özellikle Basra Körfezinde enerji nakil yollarını elinde tutmak için gerekirse bu askerî gücü sayesinde savaş dahil her şeyi göze aldığı bilinmektedir. Esasında tek bir sebep olmasa da Irak işgalinin de bu amaca yönelik bir politika olduğu inkâr edilemez (Pamir, 2017: 257).

Soğuk Savaş dönemi bittikten sonra iktidara gelen Amerikan başkanlarının enerji kaynaklarıyla ilgili temel dinamiklerde farklılık olmamakla yöntem ve bakış açısı olarak farklı politikaları ve çalışmaları olmuştur. 21. yüzyılın ilk çeyreğinde dünya enerji güvenliği politikalarının da çokça tartışıldığı bu dönemde ABD'nin enerji konusundaki projeleri ve politikaları değerlendirildiğinde Amerikan

başkanlarından Bush ve Obama'nın dikkat çekici şekilde öne çıktığı görülmektedir. 2001 yılında Amerikan başkanı Bush'un hazırlatmış olduğu Ulusal Enerji Politikası adlı raporun Amerika'nın enerji ile ilgili politikasını uzun bir zamana yayarak ve birbirinden kopuk olmayan argümanları içerecek şekilde hazırlandığı görülecektir. Raporun bazı maddeleri aşağıda belirtilmiştir (National Energy Policy, 2001: xii).

- Yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması,
- Yeni çevre dostları teknolojileri geliştirmek, enerji kaynaklarını artırmak ve daha temiz, daha verimli enerji kullanımının teşvik edilmesi,
- Enerjide tasarrufa önem verilmesi,
- Enerji güvenliğinin sağlanması,
- Enerji tesislerinin alt yapısının güçlendirilmesi,
- Enerji üretim ve arzının artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması.

Raporda Orta Doğu'nun ve özellikle Körfez bölgesinin Amerika'nın enerji tedariki konusunda vazgeçilmez coğrafyalar olduğu ve enerji güvenliği konusunda bölgede Amerikan varlığının tartışılmayacağına yönelik tespitlerin olduğu görülmektedir (National Energy Policy, 2001: 4). Bu açıdan bakıldığında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerikan dış politikasının enerji konusunda Orta Doğu'ya gösterdiği ilgi bu dönemde de geçerliliğini korumakta ve artık enerji güvenliğini tehdit edebilecek hiçbir soruna tolerans gösterilmeyeceği anlaşılmaktadır. Bush döneminde özellikle Körfez bölgesinde enerji yollarının ve enerjinin güvenliği için askerî güç kullanımını önceleyen, Orta Doğu coğrafyasında ve 11 Eylül saldırısından sonra Afganistan'da düşmanlıkların abartılmasıyla oluşturulan bir yaklaşımın uluslararası ilişkilerde öne çıktığı görülecektir. Bush dönemindeki Irak ve Afganistan savaşlarının bu politik yaklaşımın sahaya yansıyan pratiği olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kalehsar, 2020: 193). ABD'nin savaş pratiği sadece enerji kaynaklarına hakim olmak değil enerji yollarındaki hakimiyeti de tesis etmek olduğundan bölgede ve bölgeye ulaşan transit enerji hatlarına bağlantısı olan güzergâhlarda da başka bir küresel varlık istemediği görülecektir. Bu anlamda Rusya'nın Hazar bölgesinde boru hatları ile enerji piyasasına hakim olmasını istememiş, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı projesini desteklemiştir (Pirinççi, 2008: 220).

ABD'nin enerji politikalarında söz sahibi olan bir diğer başkanı Obama'dır. Bu süreç, ABD'nin kendi özkaynaklarını temin etmek, işletmek ve temiz enerji üretimini ve kullanımını artırmak yönünde geçen bir dönem olmuştur. Bu anlamda Obama iktidarının en büyük hedeflerinden birisi ithal petrole olan bağımlılığı azaltmak

olmuştur. Obama hükümetinin özellikle enerji politikası, ekonomik büyümeyi ve istihdam yaratmayı desteklemek, enerji güvenliğini artırmak için düşük karbonlu enerji teknolojilerini devreye sokmak ve temiz bir enerji geleceğinin temelini atmak olarak tanımlanabilir. Temiz enerjiye geçişte doğal gazın önemli bir kaynak olduğu bilinmekle, doğal gaz üretim tesisleri alt yapısının ve yenilenebilir elektrik üretim kapasitesinin bu sayede artırılması hedeflenmiştir. Enerji sektöründe artan yerli üretimin ekonomik büyümeye ve istihdamın artmasına katkı sağladığı, özellikle güneş ve rüzgâr enerjisi endüstrisi alanında 2012 ve 2013 yıllarında istihdamın belirgin şekilde artmış olduğu görülmektedir (New Report, agis, 2014). Obama döneminde bahsedilen yatırımlar hiç kuşkusuz petrolde dışa bağımlılığı azaltmayı amaç edinmiştir. Her ne kadar bu şekilde bir politika izlense de Körfez bölgesindeki kaynaklardan ve bu bölgede hakimiyet anlayışından da enerji krizlerini tetikleyebileceği kaygısı nedeniyle vazgeçilmediği görülmektedir (Klare, 2014).

Obama döneminin en çok konuşulan ve tartışılan enerji konularından birisi de kuşkusuz kaya gazı devrimidir. Yeni teknoloji ve yeni üretim tekniklerinin kullanılmasıyla yapılan gaz üretimi Amerikan'ın enerji piyasasına ciddi bir şekilde girmesini sağlamıştır. Kaya gazı üretiminin modern teknolojik usuller ile yapılması ve tüketime sunulmuş olması Amerikan ekonomisi ve siyaseti için de ciddi bir aktörün doğmasını beraberinde getirmiştir. Kaya gazı üretimi ABD'nin iç tüketimini fazlasıyla karşılamakla beraber ihraç edilebilir seviyede üretilmesi ABD için ayrı bir politik eksen yaratmaktadır. ABD'nin enerjide kendine yetebilir bir kaynak zengini ülke pozisyonuna ulaşması ile Orta Doğu ve Latin Amerika'dan ithal edilen yakıtlara ihtiyacının azaldığı, ciddi bir gaz ihracatçısı olan ülkenin pazar arayışı olacağı ve bu pozisyonunun politik sahada bir karşılığı olacağı ve uluslararası politikada bu gücünü farkı yaklaşımlar ile sergileyebileceği öngörülmektedir (Kalehsar, 2020: 258-261). ABD enerji tartışmalarını bir güvenlik problemi şeklinde algılamakta ve küresel hakimiyet stratejilerine etki edecek her türlü politik, ekonomik ve askerî yaptırımları, bu problemin kendi lehine çözümlenmesi anlamında kullanmaktan çekinmemektedir. Dolayısıyla enerji güvenliği bağlamında değerlendirilen birçok husus ABD için küresel hakimiyet siyasetinin bir parçası olmaya devam edecektir.

1.4.4. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası

Avrupa Birliği'nin günümüzde enerji politikalarını yönlendiren birçok argümanın olduğu, kaynak anlamında çok kısıtlı imkânlarla sahip olan ve fazlasıyla dışa bağımlı yapıda olan birliğin politik, ekonomik ve teknolojik anlamda arayışlara ve çalışmalara çok önem verdiği görülmektedir. AB enerji politikalarını şekillendiren olaylar, birliğin kuruluşunda da etkisi olan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmuş olmasıdır. Avrupa Birliği'nin temellerinin atıldığı bu oluşum dünya savaşlarından sonra Avrupa'da Fransa'nın girişimi ile kömür ve çelik madenlerinin kullanımı konusunda Almanya ile barışı sağlayarak oluşturulmuş ve ortak pazarın kurulmasını amaçlamış bir teşkilattır (Pamir, 2017: 338). Daha sonra katılan ülkelerin artmasıyla da büyüyen birlik, enerji konusunda dışa bağımlı bir yapısı olduğundan yeni krizler ile de yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu anlamda 1973 petrol krizi Avrupa'da enerji güvenliği konusunu tekrar gündeme getirmiş ve AB'nin stratejilerini değiştiren önemli bir dönüm noktası olmuştur.

AB, enerji güvenliği sorununu kendi refah seviyesini muhafaza etmek, arttırmak ve tedarik kanallarını da çeşitlendirmek için temel stratejik planlamaları kapsamına almış, bu maksatla ilerleyen sürçlerle birlikte stratejik plan ve öngörülerini içeren raporlar ve belgeler hazırlamış, politik ve diplomatik girişimlerde bulunmuştur. 2006 Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisi, 2007 Avrupa için Enerji Politikası, 2008 Avrupa Birliği Enerji Güvenliği ve Dayanışma Eylem Planı, 2009 Üçüncü Enerji Paketi, 2011 yılındaki 2050 Enerji Yol Haritası, 2014 yılındaki 2030 İklim ve Enerji Paketi, 2014 Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi, 2015 Enerji Birliği Stratejisi çalışmaları bu çalışmaların bir kısmıdır (Kakışım, 2019: 462-466). Soğuk Savaş sonrası Sovyetlerden kopan Orta Asya Türk devletlerinin alternatif enerji coğrafyaları olarak ortaya çıkması AB'nin dikkatinden kaçmamış, enerji arz çeşitlendirmesi konusunda ayrı bir arz merkezi yaratmaya çalışan birlik, belirli dönemlerde yoğunluğunu artırarak bölgeyle ilişkilerini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Bölge ülkeleriyle Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları, AB Delegasyonları ve Bölgesel Strateji Belgeleri oluşturmak suretiyle yürütülen bu ilişkilerin AB için temel amacı, ekonomik ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ve AB'nin ihtiyacı olan geniş pazar ve enerji tedariki yelpazesini yaratmak olduğu görülecektir (Şahin, 2021: 306). Kaynak zengini ülkeler enerjinin pazarlanması konusunda stratejiler geliştirirken kaynak fakiri olarak tanımlanabilecek AB için enerji tedariki, gelişmiş endüstrisi ve halkının yüksek

refah seviyesinin sürdürülebilirliği anlamında yaşamsal öneme sahip bir aktör konumundadır.

1973 petrol krizinden sonra AB’de çoğu ülke için enerji, kesintisiz akışı olan ve bitmeyecekmiş gibi değerlendirilen bir olgu hâline gelmişken; 2006 ve 2009 Ukrayna krizleri tekraren enerjiyi bir güvenlik sorunu hâline getirmiştir. Fosil yakıtlarda dışa bağımlı olan birlik ülkeleri gelecekte bu bağımlılıktan kurtulmak için çeşitli politikalar üretmeye çalışmışlardır. Bu çalışmalardan biri olan ve 2014 yılında hazırlanmış Avrupa Enerji Güvenliği Strateji Belgesi, üzerinde durulması gereken bir çalışma niteliğindedir. 2030’lu yıllar için enerji planlamasının alt yapısını da oluşturan bu strateji belgesinde %50 oranında olan sera gazı salınımı olmadan üretilen elektrik üretiminin korunması ve devam ettirilmesi, fosil yakıt kullanımının azaltılması, rekabetçi, düşük karbonlu ekonomik sisteme geçişin teşvik edilmesi öngörülmektedir. Çalışmada kısa, orta ve uzun vadede kararların alınması veya somut eylemlerin uygulanması için de 8 ana ilke benimsenmiştir (European Commission, agis, 2014: 3). Bunlar:

- 1- 2014-2015 kış aylarında yaşanan ve yaşanacak olan kesintinin üstesinden gelmek için acil eylem planının oluşturulması,
- 2- Risk değerlendirmesi ve beklenmedik durum planlarının koordinasyonu, acil durum-dayanışma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve stratejik alt yapının korunması,
- 3- Dengeli enerji talebi alışkanlığının yaratılması,
- 4- İyi işleyen ve tamamen entegre iç pazarın oluşturulması,
- 5- AB’de artan enerji üretiminin teşvik edilmesi,
- 6- Gelişen enerji teknolojilerine yatırım yapılması,
- 7- Dış kaynakların ve ilgili alt yapının çeşitlendirilmesi,
- 8- Ulusal enerji politika koordinasyonunun geliştirilmesi ve dış enerji politikalarında birlik bütünlüğünün sağlanması.

Belgede, Ukrayna krizinin AB ülkeleri için ciddi bir enerji güvenliği problemine dönüştüğüne dikkat çekilmekte, AB’nin kaynak fakiri bir ülkeler topluluğu olduğu kabul edilmekte, enerji tedariki ve üretimi konusunda alternatif kaynaklara ve teknolojik yatırımlara önem vermesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (European Commission, agis, 2014: 4). Belirtilen tehditlerin önüne geçebilmek ve enerji krizlerini yönetebilmek için AB ciddi bir çaba içerisinde olmuş ve kendi yenilenebilir enerji üretim kapasitesini artırarak ve fosil enerji taleplerini azaltma gayretleri içine

girerek dışa bağımlılığını azaltmaya çalışmıştır. Devam eden yıllarda, Rusya'nın Ukrayna politikasının da kuvvetli şekilde enerji piyasalarını savurmasıyla, AB enerji güvenliğini en öncelikli konularından biri hâline getirmiştir.

Avrupa Birliği'nin en çok fosil yakıt ithal ettiği ülke 2021 yılına kadar Rusya'dır. Bu ülkeden 2020 yılında AB'nin ithal ettiği oranlarda kömürün payı %53,9, doğal gazın payı %43,3 ve ham petrolün payı %25,7 olarak gerçekleşmiştir (European Commission, 2022: 26). 2021'de Rus boru hatlarından AB'nin ithal ettiği gazın payı %41 seviyesinden, 2022 Eylül ayında %9'a kadar düşmüştür. Ukrayna savaşının başlangıcından itibaren Rusya'nın enerji arzındaki bu kısıtlama AB'nin Rusya dışındaki tedarikçilere yönelmesini sağlamıştır. Birlik, 2022 yılında Rusya dışı tedarikçilerden 19 milyar metreküp Likit Doğal Gaz (LNG), 14 milyar metreküp de boru hatları yoluyla gaz ithalatı yapmıştır. Bu rakamlar AB'nin 2022 yılı için net gaz ithalatının %32'sini oluşturmaktadır. Bu ithalatın kaynağı olan ülkeler ise ABD ve Norveç'tir (State of the Energy Union Report, agis, 2022).

Yenilenebilir enerji üretimini artırarak fosil yakıt ihtiyacını azaltma hedefinde olan AB, fosil yakıt ile üretilen elektrik sübvansiyonlarını genel olarak azaltma eğilimindedir. Bunun için yenilenebilir enerji sübvansiyonlarına ayırdığı kaynağı artıran birlik, hedeflerine ulaşmak istemektedir. 2020 yılı için %7 olan sübvansiyon oranı 2021 yılı için bundan biraz düşük seviyede kalmıştır. Birlik kaçınılmış fosil yakıt kullanımından 2019 yılında 43.5 milyar euro, 2020 yılında ise 34,6 milyar euro tasarruf etmiştir. Yine AB ülkeleri 2022 mayıs ve ağustos ayları diliminde üretilen elektriğin %12'sini güneşten, %13'ünü de rüzgâr enerjisinden elde etmiştir. 2021 yılı için %37 olan yenilenebilir enerji üretim kapasitesinin 2030 yılında %69'a çıkması beklenmektedir. Bunun için yasal çalışmalar ve altyapı çalışmalarının hızlandırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Elektriği, sudaki hidrojeni elektrolizler marifetiyle ayrıştırmak suretiyle üretme potansiyeli olan hidrojen zinciri projelerini de kamu yatırımı kapsamında destekleyen birlik üyeleri bu projelere 10.6 milyar bütçe ayırmıştır. Bu çerçevede Avrupa'daki elektrolizör üreticileri üretimlerini 10 kat artırarak 2025 yılına kadar 17.5 gigavat elektrik üretmeyi kabul etmişlerdir (State of the Energy Union Report, agis, 2022).

AB dışa bağımlı hidrokarbon ağırlıklı enerji ihtiyacını önümüzdeki yıllarda mütemadiyen azaltarak, hem gelişmiş endüstrisinin standartlarını korumayı ve vatandaşlarının yaşam standartlarını yükseltmeyi, hem de karbon salınımı olmayan yenilenebilir enerji üretimini teşvik eden ekonomik ve politik stratejiler geliştirmeyi

amaçlamaktadır. AB'nin uluslararası ilişkilerde geliştirmiş olduğu birçok politik yaklaşım bir şekilde enerjiyle ilişkilendirildiğinden enerji bağlamındaki bu dönüşüm bir anlamda AB'nin bağımsız gelecek projeksiyonları üretebilmesine de katkı sağlayabilecektir.

1.4.5. Küresel İklim Değişimi ve Enerji Dönüşümü Girişimleri

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli 2023 raporu, iklim değişikliğinin günümüzde hangi seviyelerde olduğunu en güncel hâliyle ortaya koymuştur. Rapora göre dünyada küresel ısınma 1850'den 2020 yılına kadar olan süreçte 1.1 derece artmıştır. Raporda bu artışın en önemli sebebinin karbon salınımının olduğu görülmektedir. 2100 yılına ulaşıldığında ise hava sıcaklıklarının 3 derecenin üzerine çıkacağı öngörülmektedir. Rapor küresel ısınmanın, 2015 yılında imzalanan Paris Anlaşması'ndaki 1.5 derecede tutulmasının önemine vurgu yaparak önümüzdeki süreçlerdeki emisyon azaltım hedefleri üzerinde de değerlendirmede bulunmaktadır. 1850-2019 yıllar arasındaki karbon emisyonlarının bölgelere göre yapılan analizinde %23 ile Kuzey Amerika, %16 ile Avrupa, %12 ile Doğu Asya ülkelerinin öne çıkmış olduğu görülmektedir. Bu anlamda raporda, 2030 yılında %48, 2035'te %65, 2040'ta %80, 2050 yılında ise %99 oranında karbon azaltımı yapılması zorunluluğuna atıfta bulunulmakta olup karbon salınımının dünyadaki ısınmaya ne kadar fazla etki ettiğinin ve bunun önlenmez ise küresel su sıkıntısına, kuraklık ve yangınlara, yıkıcı seller ve diğer doğa olaylarının artmasına ciddi şekilde neden olacağına değinilmektedir (Intergovernmental Panel On Climate Change Report, 2023).

Küresel ısınmayı tetikleyen en büyük unsurun fosil yakıt tüketimi olduğu ve bu tüketimin özellikle güçlü endüstrileri olan ülkeler için en azından günümüzün vazgeçilmez bir unsuru olduğu değerlendirilmektedir. Bu anlamda 21. yüzyılın ilk çeyreğinin tamamlandığı bu süreçte karbon emisyon rakamlarının düşmesi için sanayisi gelişmiş ülkelerde bir geçiş dönemi yaşandığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle dünyada eşit düzeyde ve miktarda dağılıma sahip olmayan ve sınırlı miktardaki fosil yakıt rezervlerinin varlığı ve bunların dünya üzerindeki transferi ister istemez bir enerji güvenliği sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu durum da ülkelerin artık enerji dönüşüm süreçlerine girmelerine, teknolojik yenilikler ile enerjiyi, temiz, çabuk ve daha az maliyetle elde etme gayretlerine önyak olmuştur. Bu dönüşüm hem güvenliksiz ve sınırlı fosil yakıtların geleceğinin belirsizliği, hem de

bu yakıtların kullanımının bir sonucu olan küresel ısınma ve iklim değişikliğinin ülkeler ve insanlar üzerinde oluşturduğu kaygının varlığıyla izah edilebilir.

Yenilenebilir enerji kaynakları rüzgâr ve güneş enerjisi, jeotermal enerji, biyokütle ve hidroelektrik santralleri marifetiyle üretilen elektrik enerjisi olarak bilinmektedir. Günümüzde birçok ülke daha temiz enerji kaynaklarını kullanarak sürdürülebilir bir enerji ve iklim geleceği yaratmaya çalışmaktadır. Her ülkenin kendine özgü siyasi, ekonomik, coğrafi ve kültürel yapısı olduğundan enerji politika ve uygulamaları konusunda da farklı yöntemleri bulunmaktadır. Ancak genel anlamda yenilenebilir enerjinin en önemli kaynaklarından olan güneş, çoğu ülkenin elektrik üretiminde ilk sırayı almaktadır. Gelişen teknoloji ve fosil yakıtların hem karbon salınım oranının yüksek olması, hem de maliyet anlamında belirli coğrafyaya bağımlılık yaratması, yenilenebilir enerjiye yönelişi ciddi oranda artırmıştır. Artık birçok ülke tarafından tercih edilen güneşten elde edilen enerjinin elektriğe dönüştürülmesi tekniği olarak bilinen ve fotovoltaik hücreler ile yarı iletken yapıya sahip bir cihaz marifetiyle ısıyı elektriğe çeviren fotovoltaik teknolojisi günümüzde en çok yatırım yapılan güneş enerjisi üretimi alanlarından biridir. Küresel ısınma, enerji krizleri, artan enerji ihtiyacı ve çevre sorunlarının dünyanın önemli birer sorunu hâline geldiği düşünüldüğünde Güneşten elde edilen enerjinin fosil yakıtların en önemli alternatiflerden biri olduğu görülmektedir. Teknolojik enerji hasadı olarak da adlandırılan bu tür alternatif enerji üretim sistemleri ile artık daha temiz, daha ucuz enerji tedarik edilebileceği öngörülebilmektedir (Soydugan, 2023: 18). 1960'lardan beri bilim dünyasında tartışılan ve alternatif enerji temini konusunda öne çıkan çalışmalar kapsamında değerlendirilen uzayda Güneş enerji santralleri kurmak fikri de yenilenebilir enerji kaynağının önemli fikirlerinden biridir. Dünyada kurulan güneş enerji sistemlerinin kesintisiz şekilde güneş ışığı alamadığı düşünüldüğünde Uzay Güneş Santralleri bu kısıtı ortadan kaldıracak ve kesintisiz güneş enerjisi üreterek yenilenebilir enerjinin Dünya üzerindeki bu eksik tarafını kapatacağı varsayılmaktadır. Uzaydan kesintisiz şekilde elde edilen bu enerjinin Dünyadaki elektrik santrallerine aktarılması belirli riskleri barındırsa da sistemin geliştirilerek önümüzdeki süreçte diğer enerji üretim teknolojileriyle rekabet edebilecek olgunluğa erişebileceğini göstermektedir (Ocak, 2023: 37).

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin hükümetler üzerinde yarattığı baskılara rağmen, 2022'de dünya çapında fosil yakıt tüketimi sübvansiyonlarının 1 trilyon ABD dolarının üzerine çıktığı görülmektedir (International Energy Agency, agis, 2023c).

Bu anlamda hükümetlerin, iklim değişikliğinin getirdiği olumsuzlukları yönetebilmek adına yenilenebilir enerji alanında yapılacak yatırımları önümüzdeki yıllarda daha çok teşvik etmesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Her ülke için aynı seviyede olmasa da hükümetlerin bu kaygıları yönetmek ve kalkınmada sürdürülebilirliği sağlamak için düşük karbon teknolojilerinin geliştirilmesi ve yenilenebilir enerji teknolojilerine yapılan yatırımlarını mütemadiyen artırma gayretinde oldukları görülmektedir. Ancak dünyada karbon salınımını sınırlamaya yönelik etkili vergi politikalarının henüz yeterli seviyede olmadığı, gelişmiş ülkelerde yenilenebilir enerji için sübvansiyonların son yıllarda uygulamaya konulduğu görülmektedir (Höbel, 2022: 589). Bu açıdan bakıldığında düşük karbon emisyonlarının teşvik edildiği ve kullanıldığı ülkelerin daha çok AB ülkeleri olduğu görülmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti, dönüşümünü güneş enerjisi sistemlerine yaptığı yatırımlar ile öne çıkararak bu alanda birçok ülkeden daha ileri seviye ulaşmış durumdadır. ABD ise bilimsel araştırmalar ve bunlardan ürüne dönüşebilen teknolojilerde öne çıkmış durumdadır (Topçu, 2018:135).

Küresel iklim değişikliğiyle mücadelenin en önemli unsurlarından birinin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı olduğu değerlendirildiğinde, yenilenebilir kaynak kullanımı ve kalkınmanın daha kontrollü şekilde gerçekleştirilmesinin daha makul bir politika olacağı öngörülebilir. Ancak ulusal hükümetler bu kalkınmayı kendi inisiyatifleri ile sürdürmek istediklerinden ve her ülkenin kendine özgü büyüme stratejileri olduğundan, tam olarak üzerinde mutabık kalınan bir kalkınma şekli de belirlemek esasen mümkün olmamaktadır (Sevim, 2015: 148). Örneğin Almanya'nın enerji dönüşümü çerçevesinde yenilenebilir enerji alanındaki politikaları 2000 yılında çıkarılan yasa ile güçlendirilmiş, sadece büyük girişimler değil, orta düzey girişimler de teşvik edilerek ülke geneline yayılmış yenilenebilir güneş enerji sistemi ile elektrik üretimi arttırılmıştır. Almanya'daki yenilenebilir enerji teknolojilerinin geliştirilmesi ve yatırımlarının artması birçok AB ülkesi için örnek olabilecek bir düzeye ulaşmış ve Alman ekonomisi açısından olumlu seviyede bir etki yaratmıştır (Uyanık, 2018: 1572). Fosil yakıtların geleceği, atmosferde yarattığı etkiler ve sonucunda enerji güvenliği probleminin evrildiği süreç, yenilenebilir ve daha temiz bir enerji üretmeyi ülkeler için zorunlu kılmaktadır. Belirtilen sürecin ne şekilde işleyeceği ülkelerin enerjiden beklentileri, endüstriyel altyapıları, ekonomik refah düzeyleri ve iklim kaygıları ile iç içe geçmiş konulardan bağımsız olamayacağını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

NATO VE ENERJİ GÜVENLİĞİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa’da tekraren baş gösterebilecek Almanya tehdidi ve Soğuk Savaş’ın karşı cephesi olan Sovyetler Birliği tehdidine karşı kurulmuş olan NATO, dünyada değişen tehdit algısıyla beraber kendi tehdit algısını da değiştirmek durumunda kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş’ın bitimiyle bu algılamalar, ciddi tartışmalara (Fransa) da neden olacak şekilde (Boniface, 1997), değişime maruz kalmıştır. NATO’nun enerji güvenliğini bu tehdit algısı ekseninde gündemine almış olması kararlarında ve uygulamalarında da kendini göstermiştir. Bununla beraber kendi ordularının enerji ikmal güvenliğini ve üye devletlerin ihtiyacı olan enerji güvenliği sağlayacak kurumsal yapılar oluşturulmuş, bunlar aracılığıyla enerjinin güvenilir ve sürdürülebilir tedarikini tesis edebilecek mekanizmaları geliştirme gayreti içerisine girilmiştir. Alternatif kaynaklara da yönelerek enerji güvenliğini sağlamak isteyen örgüt kendi orduları için de enerji dönüşümünü teşvik etmeye çalışmaktadır.

2.1. NATO’nun Gelişimi ve Örgütsel Rolü

1949 yılında 12 üyeli bir örgüt olarak kurulan NATO günümüzde 32 üyeye sahiptir. NATO’nun asıl kuruluş amacının, esasında Rusya’yı dışarda, Almanya’yı aşağıda ve ABD’yi de Avrupa içinde tutmak olduğu değerlendirildiğinde ABD’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da siyasi ve askerî varlığını devam ettirmek istediği görülecektir (Duignan, 2000). ABD, kurmuş olacağı örgütle hem Avrupa’da tekrar baş gösterecek Alman tehdidinin önüne geçecek hem de Sovyetlerin Avrupa’daki nüfuzunun önüne geçmiş olacaktı. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında bazı Avrupa ülkeleri, Almanya tehdidinin ortadan kalkmasıyla da beraber, özellikle ABD’nin Avrupa’da hem siyasi hem de askerî bir varlık göstermesinden rahatsızlık duymuştur. Başlangıçta 12 üye ile kurulan örgüt hem Soğuk Savaş döneminde hem de sonrasında yeni üyeler edinerek sayısını arttırmıştır. Burada yine ABD faktörünün öne çıktığı görülmektedir. ABD Soğuk Savaş döneminde Sovyetler

Birliği'ni, sonrasında da Rusya Federasyonu'nu kendisi için bir tehdit olarak gördüğünden bu gücün eski Sovyet coğrafyalarında genişlemesini engellemek istemiştir. Örgütün üye sayısı ABD'nin politik yaklaşımları çerçevesinde artmış ve önceden belirli bir coğrafya ile sınırlı olan NATO hattı 1999, 2004 ve 2009 yıllarında doğu bloğu ülkelerinin de örgüte dahil olmasıyla genişlemiştir (Ateş, 2021: 353-355). Örgütün üye sayısı, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası Finlandiya (BBC, agis, 2023) ve İsveç'in katılımıyla (APNEWS, agis, 2024) 32'ye ulaşmıştır.

2.1.1. Kuruluş Süreci ve Gelişimi

NATO kurucu antlaşması (Kuzey Atlantik Antlaşması) Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın 51. maddesi gözetilerek 4 Nisan 1949 tarihinde 12 üye ülke tarafından imzalanmıştır. Burada NATO'nun kuruluş felsefesini yansıtan siyasi bağlam hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin Batı Avrupa için bir tehdit algısı olarak öne çıkmış olması ve ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Avrupa merkezli uluslararası politik dengelemeye vermiş olduğu öneme dayanmaktaydı. Sovyetler Birliği'nin merkezde olduğu bir komünist rejim yayılımının Merkez ve Doğu Avrupa'ya ilerlemesi, Avrupa'daki askerî kuvvet dağılımında Sovyetler lehine dengesizliğinin de etkisiyle Batı Avrupa ülkelerini daha da endişelenmeye itmiştir (Bodur, 2013: 514-515). 1948 yılında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında kurulan Batı Avrupa Birliği'nin yorgun ve ekonomik olarak çöküş yaşamış Batı Avrupa ülkelerinden teşkil olması, ABD'siz bir güvenlik sisteminin yeterli olmayacağını göstergesi olmuştur. ABD de Berlin buhranı ile niyetlerini açıkça gösteren Sovyetlerin artık açık bir tehdit olduğunu kabul ederek inziva politikasını terk etmiş, hemen ardından Batı Avrupa Birliği üyesi olan ve olmayan diğer Avrupalı devletlerle birlikte Kanada'yı da içeren bir ittifak sisteminin, yani NATO'nun temellerinin atılması işine girişmiştir (Armaoğlu, 2014: 402-404; Çakmak, 2007: 160-161).

İkinci Dünya Savaşı Batı Avrupa'nın ekonomik anlamda dibe vurduğu dönem olarak tarihsel kayıtlarda geçmektedir. Avrupa'yı Alman istilasından ve ekonomik çöküntüden kurtaran ABD'nin bu işler için harcadığu kaynaklar aslında ABD ekonomisi için de ciddi bir yorgunluk yaratmıştır. Örneğin, müttefiklerin savaş boyunca tükettiği toplam 7 milyar varil petrolün 6 milyar varilini ABD tedarik ederek, o dönemki toplam petrol rezervinin üçte birini tüketmiştir (Pamir, 2017: 87). Ayrıca

savaşın sonlandığı 1945 yılında ABD'nin savunma harcamaları 81.6 milyar dolarken, 1946'da 44.7 milyar dolara, 1947'de ise 13.1 milyar dolara kadar düşmüştür. Bu savaş, ABD ekonomisini belirtildiği şekilde etkilediğinden ve ABD'nin Avrupa üzerinde kendince kurduğu ve devam ettirmek istediği istikrar düzeninin de bir maliyeti olacağı varsayımından hareketle, ABD bu maliyeti sadece kendi ekonomisi üzerinden, askerî varlığıyla sürdürmek istememiş ve savunma harcamalarını Avrupalı müttefikleri ile de paylaşmak istemiştir. Bu ekonomik gerçekleri de dikkate almış ve NATO ittifakı diğer argümanları da içinde barındıran politik yaklaşımlar ışığında oluşturulmuştur (Kugler, 1990: 25).

NATO'nun kuruluşu, Batı Bloğu kavramının ortaya çıkışını ve Batı güvenlik sisteminin kurulmaya başlanmasını sağlamıştır (Uçarol, 2015: 947). İttifakın oluşum sürecinde Avrupalı üyeler kurucu antlaşmada özellikle 5. maddenin kendi lehlerine uygulanabilirliği üzerinde çok ciddi anlamda müzakereye girişmiş ancak ABD'nin buna çok istekli olmaması nedeniyle “gerekli görülen eylemler yoluyla yardım edilmesi” ibaresi konulmak suretiyle bir karara varılmıştır (NATO, agis, 2022a). Bu şekilde kurulan NATO, ilki 1952, sonuncusu 2024 yılında olmak üzere günümüze kadar on genişleme yaşamıştır (Tablo 2). Bu genişlemeler sonucu günümüzde 32 üyeye sahipken, Barış İçin Ortaklık Programı kapsamında 18, Akdeniz Diyalogu kapsamında 7, İstanbul İşbirliği Girişimi kapsamında 4 ve küresel ortaklar olarak da 8 ülkeyle ortaklık ilişkisi içindedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ile de örgütsel iş birliği kurmaktadır.

Tablo 2

NATO'nun genişlemesi

Yıl	Üyeler
1949 (Kurucular)	ABD, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Fransa, Hollanda, İtalya, İzlanda, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz
1952	Türkiye, Yunanistan
1955	Almanya
1982	İspanya
1999	Çekya, Macaristan, Polonya
2004	Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya, Slovenya
2009	Arnavutluk, Hırvatistan
2017	Karadağ
2020	Kuzey Makedonya
2023	Finlandiya
2024	İsveç

(NATO, agis, 2024a)

Kuruluş amaçları arasında hem Avrupa’da tekrar baş gösterecek bir Alman tehdidinin önüne geçmek hem de Sovyetler Birliği’nin artık Avrupa için bir tehdit hâline gelmesi olarak gösterilebilecek unsurları barındırması NATO’nun da tehdit algılamalarını bu bağlamda etkilemiştir. Soğuk Savaş’ın bir tarafını temsil eden NATO bu süreçte Sovyetler Birliği’ni Avrupa ve dünya için güçlü bir tehdit olarak görmüş, bu gücün nüfuzunu yıkmak için birçok stratejik argüman benimsemiştir. Bu stratejik argümanlar da esasında tehdide maruz kalan ülkelerde kabul görmüştür. Ancak çok güçlü argümanlara dayandırılan ve kabul gören stratejiler, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ister istemez NATO’nun varlığının sorgulanması tartışmasını da ortaya çıkarmıştır. Bunlar NATO’nun kendi alanı haricinde varlık gösterme isteği, Almanya ve Fransa’nın NATO’ya ihtiyaç duymadan güvenliklerini sağlayabileceği hususu ve yeni tehdit algılarının farklı güvenlik sorunlarını ortaya çıkarmasıdır (Karabulut, 2012: 126-128). Bu yeni tehdit ve değişen güvenlik algılamaları başında ABD’nin olduğu NATO’nun, dönüşüm ve gelişiminde karşısına çıkan veya çıkma potansiyeli olan küresel güçlerle mücadelede alacağı tavır ile paralellik göstermektedir.

2.1.2. Örgütsel Yapısı ve İşleyişi

NATO’nun çalışma yapısı incelendiğinde üye ülkeler başlığı altında alt çalışma gruplarının bulunduğu görülecektir. Bunlar NATO Delegasyonları, Askerî Temsilciler ve bunların da altındaki birimlerden oluşmaktadır. NATO Delegasyonlarının altında Kuzey Atlantik Konseyi bulunmaktadır. Bu konsey NATO’nun en önemli karar alma organı olup genel sekreter başkanlığında haftada bir kez veya ihtiyaç duyulan zamanlarda toplanmaktadır. Delegasyonların diğer alt çalışma birimi Nükleer Çalışma Grubu’dur. Bu grup nükleer silahlanma gibi konularla ilgilenen ve üst düzey organ olarak çalışan bir birimdir. Bu iki alt delegasyon grubunun altındaki alt komiteleri barındıran ve daha teknik konularla ilgili çalışma yapan uzmanların çalıştığı ve ulusal temsilcilerin çalıştığı komiteler bulunmaktadır. Askerî Temsilciler başlığı altında gruplandırılan diğer ana çalışma grubu ise savunma bakanlarının olduğu Askerî Komite’dir. Bu komitenin alt birimleri Müttefik Harekât Komutanlığı ve Müttefik Dönüşüm Komutanlığı’dır (NATO, agis, 2023a).

Örgüt, kuruluş anlaşmasındaki 5. maddenin varlığına atıfla Soğuk Savaş döneminde müttefiklerini nükleer savaş tehditlerinden koruyarak misyonunu yerine getirmiş ve bu dönemden sonra küçük çaplı operatif görevlerle ve kendi alanı dışındaki bölgelerde nüfuzunu artırarak etkinliğini korumaya çalışmıştır. Bir anlamda yeni bir güvenlik tehdidi ile kriz yönetimi stratejisi belirleyen örgüt dünyanın birçok yerinde meydana gelen veya gelebilecek olan krizlere müdahale yetkinliğine kavuşmuştur (Erol ve Oğuz, 2012: 169).

2.1.3. Kapsamı ve Uluslararası Güvenlik Ortamında Faaliyetleri

1949 yılında Batı Avrupa’da tekraren bir Alman yayılmasına karşı kurulmuş örgüt aslında Sovyetlerin Doğu Avrupa ve Orta Avrupa’da henüz İkinci Dünya Savaşı sırasındaiken etki alanını genişletmiş olması ABD’nin gözünden kaçmamıştır. Bu durum NATO’nun kuruluş misyonunda ikinci ve en önemli tehdit varlığının doğmasına olanak sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı’na müttefik ülkelerle Almanlara karşı aynı safta savaşan Sovyetler Birliği, bu cephenin karşı tarafını oluşturan güçtür. NATO’nun kuruluş misyonunun oluşmasına katkı sağlayan bu durum ABD tarafından çok iyi bir şekilde yönetilmiş ve NATO’nun varlığı ve kapsam alanı bu tehdit varlığının ortaya çıkmasıyla şekillenmiştir (Pekşen, 2012: 38). Soğuk Savaş’ın iki kutbunu temsil eden küresel güçlerin bir tarafı ABD liderliğindeki NATO, karşı tarafı ise Sovyetler Birliği’dir. Soğuk Savaş’ının 1991 yılında sona ermiş olması NATO’nun meşruiyet tartışmalarını da beraberinde getirmiş ancak bu durum yeni tehdit varlıklarının, özellikle ABD nezdinde, öne çıkarılmasıyla sadece Atlantik bölgesi ile sınırı çizilemeyecek bir coğrafyada NATO’nun nüfuz alanına dahil edildiği gözlemlenmiştir (Demir, 2021: 28).

1991’de Soğuk Savaş’ın bitmesiyle NATO kendi varlığını bir anlamda devam ettirebilmek için barış operasyonları adı altında operatif faaliyetler icra etmiştir. 1991 sonrası cereyan eden ve NATO’nun Birleşmiş Milletler kararlarıyla da desteklenmiş operasyon bölgesi Balkanlardır. Bosna Hersek ve Kosova’da yaşanan etnik çatışmalarda Barış Destekleme Operasyonları adıyla Sırpların uyguladığı askerî yaptırımlara önce hava harekâtları ile sonrasında da kara harekâtlarıyla karşılık vermiştir. NATO burada kısa vadede Sırp harekâtını durdurmasına rağmen bölgedeki halkların birbirleri arasındaki anlaşmazlıkları çözmekten uzak kalmıştır (Çelikhan, Progonati, 2012: 290). NATO’nun askerî güç uygulamalarının Küresel ölçekte belki

de en ciddi olanlarından biri Afganistan harekâtıdır. Küresel terörün kaynağı olarak algılanan Taliban rejimine karşı, 11 Eylül saldırıları gerekçe gösterilerek Afganistan’da gerçekleştirilen bu harekât NATO’nun bir anlamda kendini dönüştürme yeteneğinin test edilmesine imkân sağlamıştır (Dale, 2006: 1).

NATO’nun güvenlik algılaması zamana, bölgeye, tehdidin varlığına ve hükümetlerin beklentilerine göre değişkenlik göstermektedir. NATO, bu anlamda özellikle enerji güvenliğini kapsamına almasının da etkisiyle dünyanın birçok bölgesinde etkinlik göstermiştir. Örgütün 2001 yılından itibaren yürütülen Etkin Çaba Operasyonları petrol ve doğal gaz ihtiyacını Akdeniz güzergâhı üzerinden transfer eden Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik döngüsünün devamlılığına katkı sağlamıştır (Çelikipala, 2014: 92). Yine NATO’nun Libya operasyonları, her ne kadar sivilleri korumak maksatlı bir operasyon olduğu belirtilse de aslında NATO’nun Avrupa kanadı için önemli bir petrol tedarikçisi olan bir devlete, enerji güvenliği politikası gözetilerek yapılmış bir harekâttır (Biresselioğlu, 2012: 242).

2.2. Enerji Güvenliğinin NATO Kapsamına Alınması

NATO’nun enerji güvenliğini İttifak’ın faaliyet alanları arasına almasına neden olan gelişmeleri iki ana grupta ele almak mümkündür. Birincisi genel olarak enerji (arz) güvenliği tartışmasının küresel gündemde bir başlık hâline gelmeye başlamasının yarattığı gereklilikle, Soğuk Savaş sonrasında genişleyen güvenlik algısına ve politikalarına enerji güvenliğinin de dahil olmaya başlamasıdır. İkinci Dünya Savaşı’nın ertesinde hızla artan ekonomik büyüme nedeniyle petrole olan ihtiyacın artması ve Arap-İsrail savaşları petrol fiyatlarının artmasına neden olmuş 1973’teki petrol krizini ortaya çıkarmıştır (Pala, 1996: 96). Bu süreç, Uluslararası Enerji Ajansı’nın doğmasına katkı sağlamış ve kriz nispeten çözümlenebilmiştir. 1990’ların sonunda enerji arzı sorunu Körfez Savaşı ve sonrası gelişmelerle tekrar baş göstermiş ve enerji güvenliği algısı, hükümetler nezdinde ciddi şekilde oluşmaya başlamıştır. İlgili dönemde Norveç, Danimarka ve Kanada hariç hemen hemen tüm üyeleri dışa bağımlı olan örgüt, enerji konusunda meydana gelen gelişmelerden de kendisini dışarıda tutmamıştır (Biresselioğlu, 2012: 237). Bununla birlikte Soğuk Savaş’ın bitişinin hemen ardından enerji güvenliği doğrudan NATO’nun gündemine alınmamış, doksanların ikinci yarısından sonra ABD önderliğindeki NATO hükümetleri enerji güvenliğini bir problem olarak görmeye başlamışlardır. Çünkü

gelecek yüzyılın ilk yıllarından itibaren yaşanacak olan bölgesel sorunların sinyalleri yavaş yavaş okunmaya başlanmıştır. Neticede 1999 Stratejik Kavram Belgesi'yle dolaylı olarak enerji güvenliği de NATO gündeme girmiştir.

İkinci ve üçüncü grup nedenleri, NATO'nun 1999'da dolaylı olarak gündemine aldığı kabul edilen güvenliğini açık şekilde faaliyet alanları arasına alması ve yıldan yıla geliştirmesine neden olan gelişmeler bütünü olarak görebiliriz. İkinci grup nedenler, NATO'nun Soğuk Savaş sonrası genişlemesi ve bu süreçte Rusya'nın enerji güvenliğine karşı potansiyel riskler yaratabilecek yeni bir aktör olarak belirip enerjiyi dış politikasının ayrılmaz bir parçası hâline getirmesi sürecine temellendirilebilir. 21. yüzyıl başlarında Putin iktidarıyla birlikte Rus ekonomisinin belkemiği olarak kurgulanan enerji sanayisi ve ihracatının merkezi alındığı Rus enerji stratejisi dış politikasının en önemli bileşeni hâline gelmeye başlamış, yıllar içinde bu strateji güncellenerek geliştirilmiştir. 2003 yılında ilan edilen 2020 Rus Enerji Stratejisi, 2009 yılında güncellenerek 2030 hedefiyle, ardından yine 2014 Kırım'ın işgali sürecinin başlaması sonrasında yeniden güncellenerek 2020 yılında 2035 hedefiyle yeniden yayınlanmıştır (Şahin ve Nuriyev, 2021: 67-72). Bu süreçte ayrıca Batıya akan Rus doğal gazının ana iletim rotalarından biri olan Ukrayna geçişli hatta doğal gaz iletiminde Rusya-Ukrayna doğal gaz krizleri olarak bilinen 2006 ve 2009 yıllarındaki krizler yaşanmıştır. Bu krizlerden de en çok Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri etkilenmiştir ki, bu yıllarda bu ülkeler NATO gibi AB üyesiydiler. Kısacası, Rusya kökenli doğal gaz başta olmak üzere Karadeniz kuzeyinden Batıya akışlarda sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu süreç enerji güvenliğinin açık bir şekilde NATO faaliyetleri arasına alınma sürecini tetiklemiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız olan Merkez ve Doğu Avrupa ülkeleri, ki bunların bir bölümü enerji sistemleri yoğunlukla Rus petrol ve doğal gazına ve taşınma altyapısına bağımlıydı, kısa sürede yüzlerini NATO ve AB'ye üyelik avantajına döndürmüşlerdir. Bu ülkeler 1999'dan itibaren NATO'ya üye olmaya başlamış, 2004 yılı hem AB hem de NATO açısından önemli bir genişleme dalgası yaratmıştır (Tablo 3). Son olarak AB ve NATO yönelimi olan Ukrayna'da 2021 yılından itibaren başlayan gerginliklerin 2022'de Rus işgaliyle savaşa dönüşmesi, Rusya ve Batı arasındaki enerji ilişkilerini bugüne kadarki en olumsuz şekilde etkilemiş, genel güvenliksiz ortamının bir sonucu olarak AB üyeleri olan Finlandiya ve İsveç de NATO'ya katılmışlardır. Bu gelişmelerin izlendiği yıllarda, özellikle 2006 sonrasında NATO'nun aşamalı olarak enerji güvenliğini açıkça kapsama alma süreci başlamış ve gelişmiştir.

Tablo 3

NATO Üyelerinin AB Üyelikleri

ÜLKE	NATO	AB	ÜLKE	NATO	AB
ABD	1949	-	Çek Cumhuriyeti	1999	2004
Belçika	1949	1952	Macaristan	1999	2004
B. Krallık	1949	-	Polonya	1999	2004
Danimarka	1949	1973	Bulgaristan	2004	2007
Fransa	1949	1952	Estonya	2004	2004
Hollanda	1949	1952	Letonya	2004	2004
İtalya	1949	1952	Litvanya	2004	2004
İzlanda	1949	-	Romanya	2004	2007
Kanada	1949	-	Slovakya	2004	2004
Lüksemburg	1949	1952	Slovenya	2004	2004
Norveç	1949	-	Arnavutluk	2009	Aday
Portekiz	1949	1986	Hırvatistan	2009	2013
Türkiye	1952	Aday	Karadağ	2017	Aday
Yunanistan	1952	1982	K. Makedonya	2020	Aday
Almanya	1955	1952	Finlandiya	2023	1995
İspanya	1982	1986	İsveç	2024	1995

(Şahin, 2023: 128'deki tablodan derlenmiş, Finlandiya ve İsveç bilgileri eklenmiştir).

Son neden olarak ise, enerji geçişi sürecinde nispeten daha temiz bir kaynak olan doğal gaz iş birliği ve ticaretinde NATO'nun lideri konumundaki ABD ile fosil kaynaklarda dışa ve özellikle Rusya'ya büyük oranda bağımlı olan AB arasında yoğunlaşan ticari enerji ilişkileri de unutmamak gerekir. ABD doğal gazda bir ithalatçı ülke iken, özellikle 2010'lerden itibaren yoğunlaşan kaya gazı devrimi olarak bilinen sürecin sonunda 2019 yılından itibaren net bir sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihracatçısı hâline gelmiştir. Avrupa ise ABD'nin yöneldiği önemli bir pazar hâline gelmeye başlamıştır. Bu süreç, Rusya'nın doğal gaz piyasasında hakim konum olma stratejisinin önünde ciddi bir engel teşkil etmiştir. Benzer dönemde AB piyasasına boru gazı yanında LNG ile de girmeye başlamış olan Rusya'nın karşısına ciddi bir rakip olarak ABD çıkmıştır. Benzer durum petrol ve ürünleri için de geçerlidir. ABD 2015 yılından sonra petrolde de AB piyasasında üst sıralara yerleşmeye başlamıştır ancak Rusya'ya ciddi bir rakip olma düzeyine ulaşmamıştır. Asıl rekabet, belirttiğimiz üzere doğal gazla kendini göstermiştir. Bu dönemde, özellikle 2014 Kırım meselesi sonrasında yenilenebilir enerjiye geçiş sürecini yoğunlaştırmaya başlayan ancak doğal gazın da büyük pay sahibi olacağı AB enerji planlamasıyla ve Covid salgını sonrası sürecin yükselen enerji talebiyle birlikte düşünüldüğünde, Rusya için önemli bir alım piyasasını ABD ile paylaşması anlamına gelecekti (Tablo 4).

Tablo 4

AB'nin Enerji İthalatında Rusya ve ABD (2000-2020)

Menşe Ülkeye Göre Taş Kömürü İthalatı						
Kton	2000	2005	2010	2015	2019	2020
Rusya	14 179	29 302	36 786	43 914	54 569	43 075
ABD	16 950	14 023	25 248	20 620	21 077	13 369
Menşe Ülkeye Göre Ham Petrol ve NGL İthalatı						
Kton	2000	2005	2010	2015	2019	2020
Rusya	118 282	186 376	179 253	152 630	136 557	113 829
ABD	0	0	28	1 798	27 523	37 663
Menşe Ülkeye Göre Doğal Gaz İthalatı (Boru Gazı+LNG)						
Milyon m³	2000	2005	2010	2015	2019	2020
Rusya	120 699	136 283	119 665	124 320	168 860	155 020
ABD	0	0	0	0	12 560	15 682
Menşe Ülkeye Göre LNG İthalatı						
Milyon m³	2000	2005	2010	2015	2019	2020
ABD	0	0	0	0	12 560	15 682
Rusya	0	0	3	29	14 653	13 270

(European Commission, 2022: 67-70'ten derlenmiştir).

Rusya bu Ukrayna savaşına kadar AB'nin kömür, ham petrol ve doğal gaz ithalatında açık ara birinci (LNG'de Katar ve ABD'den sonra üçüncü) sırada iken, Rusya-Ukrayna savaşı ve NATO'nun son Stratejik Kavram belgesi sonrasında Rusya'ya yönelik yaptırımlar, gerginleşen ilişkiler ve AB-ABD arasındaki anlaşmalar nedeniyle, Rusya ve ABD'nin AB enerji pazarındaki yerleri de önceki durumlarına göre değişim göstermiştir. 2021 yılında AB kömür ithalatının neredeyse yarısı (%47,9) Rusya'dan yapılmaktayken, 2022 sonunda bu ithalat sıfıra inmiş, ABD'den kömür ithalatının payı 2022 sonunda %19,1'e ve 2023'ün sonunda %34,9'a yükselmiş, AB kömür ithalatında ABD birinci sıraya yerleşmiştir. AB'nin Rusya'dan boru gazı ithalatı 2021'de %48 paya sahipken, 2022 sonunda %19'a ve 2023'ün sonunda %12,7'ye gerilemiştir. Bununla birlikte toplam AB boru gazı ithalatında üçüncü sırada yer almaktadır. Petrol ithalatında Rusya %24,8 oranıyla birinci sıradayken, 2022'den itibaren bu oran düşmeye başlamış ve 2023 sonunda %3,5'e kadar gerilemiştir. ABD'nin AB pazarındaki petrol ithalatı oranı ise sürekli büyüme göstererek 2023 sonunda %17,0 olarak gerçekleşmiş, ABD birinci sıraya yerleşmiştir. 2023 sonu itibariyle her ne kadar Rusya'dan LNG ithalatının payı AB toplam LNG alımının %13'ünü oluştursa da, ABD 2022 sonunda %39,4 ve 2023 sonunda %49,4

paya ulaşarak AB'ye en fazla LNG ithal eden ülke konumuna yerleşmiştir (Eurostat, agis, 2024). Kısacası Rusya-Ukrayna savaşıyla güvenlik alanında transatlantik ilişkiler canlandığı gibi, enerji ticareti alanında da benzer bir dinamizm ortaya çıkmıştır.

Yine bunlarla bağlantılı olarak yeşil enerji (enerji geçişi) yönelimi, NATO'nun çevre ve iklim sorununu enerjiyle bütünleşik olarak ele almasıyla yoğunlaşmıştır. Temelinde Batılı orduların uzak ve enerji lojistiği açısından sorunlu coğrafyalarda (Afganistan ve Irak gibi) yürüttüğü operasyonlarda yaşanan zorluklar ve teknolojiyle birlikte hem miktar hem de maliyet açısından artan geleneksel yakıt ihtiyacı temelinde, başta ABD olmak üzere bu ordularda son yüzyılın başlarından itibaren çeşitli yenilik çalışmalarına girilmiştir (Larsen, 2015: 3-5). Nihayetinde 2010 sonrasında NATO bünyesine de alınan ve Yeşil Savunma-Akıllı Enerji kavramlarıyla da somutlaşan bu yönelim tez çalışmasının sonraki kısımlarında ayrıca incelenecektir. Kuşkusuz bu durum, stratejik açıdan, fosil enerjiye olan bağımlılıkların azaltılması yoluyla enerjinin bir kriz-çatışma-savaş konusu olma potansiyelinin de azaltılması açısından anlamlıdır.

Bu nedenler, birbirini tamamlayan şekilde NATO'nun gündeminde yıldan yıla enerji güvenliğinin geliştirilmesi ve kapsamının belirlenmesi süreciyle de örtüşmektedir. Bölümün ilerleyen başlıklarında bu gelişim 1999 itibarıyla kronolojik olarak ele alınacaktır. 1999 öncesinde NATO için sadece İttifakın askerî operasyonlarının enerji arzının karşılanması güvence altında olması bağlamında askerî enerji güvenliği üzerinde durulurken, artık İttifakın genel enerji güvenliğinin üzerinde durulmaya başlandığı görülmektedir (Bak, 2013: 14). Yukarıda genel olarak tespit edilen gelişmelerin etkisiyle, özellikle 2006 ve sonrasında NATO'nun almış olduğu kararlar ve uygulamış olduğu politikalarla enerji güvenliği NATO hükümetleri için vazgeçilmez bir konu hâline gelmeye başlamıştır.

Enerji güvenliği hususunun NATO bünyesinde bir başlık hâline getirilmesi ve içeriğinin geliştirilmesini iki ana kaynak belge grubu içeriğinden takip etmek mümkündür. Bunlardan birincisi, NATO'nun 1950, 1999, 2010 ve 2022 yıllarında yayınlanmış, dönemsel olarak değişen, küresel güvenlik ve tehdit algılarının yönetilmesi kaygısı ile oluşturulmuş Stratejik Kavram Belgesi'dir. Bu belgelerde belirtilen güvenlik kaygılarının başlıkları çok farklı konular olmakla, enerji güvenliği konusunda örgütün hassasiyeti ilk kez dolaylı yoldan da olsa 1999 yılındaki Stratejik Kavram Belgesinde yer almıştır. İkinci kaynak grubu ise, NATO'nun üst düzey

toplantıları olan Zirveler ve bunların sonucunda alınan kararları içeren Zirve Bildirileridir. Özellikle son yirmi yılda gerçekleştirilen çeşitli zirvelerde alınan kararlarla, enerji güvenliği konusunda zamanla içeriği doldurulan bir yaklaşım ve hareket alanı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. 1999'dan günümüze enerji güvenliğinin NATO gündemine nasıl girdiği ve içeriğinin şekillenerek ne yönde geliştiği aşağıda kronolojik olarak ortaya konmaktadır.

2.2.1. 1999 Stratejik Kavram Belgesi

NATO Soğuk Savaş sonrası ABD'nin başını çektiği farklı güvenlik algılamalarının da stratejik yaklaşımlarına etki ettiği tek kutuplu biri dünya düzeni içerisinde enerji güvenliği sorunu örgütün üzerinde durduğu bir konu olmuştur. 1999 Stratejik Kavram Belgesinde, NATO ülkeleri için tehdit varlıkları sıralaması yapılırken terörizm, organize suçlar ve hayati öneme sahip kaynakların akışının kesintiye uğraması riskinden bahsedilmektedir. Bu belgenin dikkat çeken özelliklerinden biri de bahsedilen bu tehditlerin bertaraf edilmesine olanak sağlayabilecek temel bir argüman yaratmaya çalışmış olmasıdır. Belge, Çatışma Önleme ve Kriz Yönetimi başlığı altında, 5. maddeye bağlı kalmadan ve bunun dışında gelişebilecek krizlere müdahale seçeneklerini saklı tutulacağını, NATO'nun enerji krizleri dahil birçok krize müdahil olabileceğinin izlerini taşımaktadır (NATO, agis, 1999).

2.2.2. 2006 Riga Zirvesi

28-29 Kasım 2006 tarihinde Riga'da gerçekleştirilen zirvede enerji güvenliği kavramı NATO'nun uluslararası kriz senaryolarının konusunu teşkil edebilecek önemli bir başlığı olmuştur. 1999 yılında ilan edilen Stratejik Konseptte hayati kaynakların akışının kesintiye uğraması şeklinde dolaylı olarak atıfta bulunulan konu, bu toplantıda doğrudan atıfta bulunulan bir kriz başlığı olarak gündeme getirilmiştir ve aşağıdaki hususlara zirve sonuç bildirgesinde yer verilmiştir:

Enerji altyapılarına yönelik riskleri değerlendirmek ve enerji altyapı güvenliğini teşvik etmek için eşgüdümlü, uluslararası bir çabayı destekliyoruz. Bu düşünceyle Konsey'i, NATO'nun Müttefiklerin güvenlik çıkarlarını korumak için değer katabileceği alanları belirlemek ve talep üzerine ulusal ve uluslararası

abalara yardımcı olmak amacıyla enerji güvenliği alanındaki en acil riskler konusunda istişarelerde bulunmaya çağırıyoruz” (NATO, agis, 2006).

Alınan bu kararla enerji güvenliği, NATO’nun öncelikli problemlerinden birisi hâline getirilmiş ve ilerleyen dönemlerde krizlerin zm altyapısını oluşturacak ve askerİ operasyonlara dönüştürülebilecek bir husus hâline getirilmiştir.

2.2.3. 2008 Bükreş Zirvesi

NATO’nun enerji güvenliğindeki rolü ilk kez 2-4 Nisan 2008’de gerçekleştirilen bu zirvede açıkça tanımlanmıştır. Bu tanımlama, aslında gizli bir belge olan NATO’nun Enerji Gvenliğindeki Rolü Raporu’nun kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir. Zirvede enerji güvenliği somut üzümlerin üretilmesi ve bunun için çeşitli yöntemlerin uygulanması gereken bir konu olarak ele alınmıştır. Bu kapsamda NATO’nun enerji güvenliği alanındaki yaklaşımı ve faaliyetlerini yönetecek ilkelerin belirlenmesi, gelecekteki bu faaliyetlerin yönetilmesi hususunda tavsiye niteliğindeki kararların alınmasına değinilmiştir. Bu kapsamda NATO’nun spesifik olarak faaliyet göstereceği alanlar da bu zirvede belirlenmiştir:

- Bilgi ve istihbaratın birleştirilmesi ve paylaşılması,
- İstikrarın sağlanması,
- Uluslararası ve bölgesel iş birliğinin güçlendirilmesi,
- Sonuç yönetiminin desteklenmesi,
- Kritik enerji altyapısının korunmasının desteklenmesi.

Bunların yanında Müttefiklerin enerji güvenliğinde en acil riskler konusunda istişarelerde bulunmaya devam edecekleri konusunda mutabakata varılmıştır. Bu yöndeki çabaların enerji güvenliği konusunda uzman kuruluşlarla tam bir eşgüdüm içinde yürütüleceği de belirtilmiştir (NATO, agis, 2008).

2.2.4. 2009 Strazburg/Kehl Zirvesi

Kuzey Atlantik Konseyi’nin 3-4 Nisan 2009’da gerçekleştirilen bu zirvesinde nceki Bükreş Zirvesi’nde alınan kararlara ve tavsiyelere bağlılık hatırlatılmış, son bir yılda NATO’nun dahil olduğu faaliyetleri içeren “Enerji Güvenliği Alanında Kaydedilen İlerlemeye İlişkin Rapor” doğrultusunda değerlendirmeler yapılmıştır. Bu zirvede özellikle Rusya ve Ukrayna arasında doğal gaz anlaşmazlığından doğan

kesintiyle 2009 yılının ocak ayında Avrupa’da yaşanan krizden etkilenen NATO Müttefik ve Ortaklarının durumuna vurgu yapılmıştır (Monaghan, 2009: 4-5). NATO’nun kritik önemde değerlendirdiği konular olarak şunlar sayılmıştır:

- İstikrarlı ve güvenilir bir enerji arzı,
- Güzergâhların, tedarikçilerin ve enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi
- Enerji ağlarının birbirine bağlanması (NATO, agis, 2009).

Dolayısıyla Bükreş’te alınan kararlara ek olarak, enerji arz güvenliğinin daha kapsamlı ve açık şekilde bu zirvede değerlendirildiği görülmektedir.

2.2.5. 2010 Lizbon Zirvesi

19-20 Kasım 2010 tarihinde toplanan Lizbon Zirvesi’nin merkezinde NATO’nun gelecek rolünün güncellenmesi ve 2010 Stratejik Kavram belgesinin ilan edilmesi yer almaktadır. O yüzden bu zirvede enerji güvenliği kapsamında ele alınan hususlar yeni Stratejik Kavram’da yer almaları itibarıyla sonraki yıllarda NATO’nun ne yönde enerji güvenliğini yorumlayarak faaliyette bulunacağına ilişkin bir nevi yol haritasını da sunmuştur. Zirvede, önceki zirvelerden farklı olarak enerji güvenliği ortaklıklar kapsamında da vurgulanmış, sadece Avrupa-Atlantik sahasında değil daha geniş alanda uluslararası güvenlik ve istikrarın bu ortaklıklarla güçlendirileceğine vurgu yapılmıştır. Önceki zirvelerde ele alınan hususlar aynen tekrarlanmış, ek olarak “... NATO'nun değer katabileceği alanlara yoğunlaşarak enerji güvenliğine katkıda bulunma kapasitesini...” geliştireceği, “... enerji güvenliği ile ilgili hususları NATO'nun politika ve faaliyetlerine uygun şekilde entegre...” edeceği vurgulanmıştır. Bu yöndeki kararların meşru zemini olarak gelecekteki güvenlik ortamını şekillendirmesi, dolayısıyla NATO’nun planlama ve operasyonlarını etkileme potansiyeline sahip olan konular olarak sağlık riskleri, iklim değişikliği ve su kıtlığının yanı sıra artan enerji ihtiyacının sayıldığı görülmektedir (NATO, agis, 2010a).

2.2.6. 2010 Stratejik Kavram Belgesi

1999 yılında dolaylı olarak enerji güvenliğini problemini vurgulayan NATO, Aktif Katılım, Modern Savunma başlıklı bu Kavram Belgesinde birden fazla noktada, doğrudan enerji güvenliği kavramını kullanarak konuyu diğer güvenlik sorunları gibi

algılamak istediğini ve gelecekte buna yönelik tedbirler geliştirebileceğini dile getirmiştir. Belgede mevcut ve gelecek güvenlik ortamı tanımlanırken; NATO ülkelerinin birlik dışındaki ülkelere ve dağıtım ağlarına, enerji anlamında daha fazla bağımlı hâle geleceğini, ayrıca enerji akışının dünya çapında farklı bölgelerdeki ülkelere de yayıldığı, bu durumun enerji akışında kesintilere neden olabileceği endişeleri dile getirilmiştir (NATO, 2010b: 13-14). Belgede enerji ihtiyacının artması gelecekte güvenlik ortamını etkileyebilecek sorunlardan biri olarak tespit edilmiş ve dolayısıyla NATO'nun planlama ve operasyonlarını da etkileyeceği ortaya konmuştur. Böyle bir ortamda NATO'nun savunma ve caydırıcılık kapsamında ele aldığı konulardan biri de enerji güvenliği olarak tanımlanmıştır: “Kritik enerji altyapısının ve transit bölge ve güzergâhlarının korunması, ortaklarla iş birliği ve Müttefikler arasında stratejik değerlendirme ve acil durum planlama temeline dayanan danışmalar vasıtasıyla enerji güvenliğine katkıda bulunacağız” (NATO, 2010b: 18).

Yani NATO, enerji güvenliğini kendini yetkili gördüğü müddetçe harekete geçerek operasyonlar düzenleme hakkını kendine attığı bir başlık olarak düzenlemiştir. Burada dikkat çeken husus NATO'nun enerji güvenliği konusunda öngörülen endişelerin ortaya çıkması hâlinde, bunların önüne geçebilmek için operasyonel faaliyetler icra edebileceğini belirtir ibarelerin kavram belgesine konulmuş olmasıdır.

2.2.7. 2012 Şikago Zirvesi

20-21 Mayıs 2012'de toplanan bu Zirvede önceki zirvelerde zamanla geliştirilen enerji güvenliği kapsamı tekrar edilmiştir. Ek olarak NATO'nun enerji güvenliğine katkıda bulunma kapasitesinin daha da geliştirileceğine devam edileceği, özellikle şu konularda faaliyetlerde bulunulacağı vurgulanmıştır:

- NATO askerî kuvvetlerinin enerji verimliliğini önemli ölçüde arttırmak için çalışmak,
- Kritik enerji altyapısının korunmasını destekleme konusundaki yetkinliği geliştirmek,
- NATO ortaklarıyla istişare hâlinde, duruma göre dış yardım faaliyetlerini daha da geliştirmek (NATO, agis, 2012). Bu durum enerji-çevre bağlamında NATO bünyesinde bir ilerleme hattının doğmasıyla da bağlantılıdır. İlerideki başlıklarda

incelenecek olan Akıllı Enerji girişimi en üst düzeyde bu zirvenin gündemine enerji verimliliğinin alınmasıyla birlikte hayata geçirilmeye başlanacaktır.

Ayrıca bir somut adım olarak Litvanya'da NATO tarafından akredite edilmiş bir Enerji Güvenliğı Mükemmeliyet Merkezi'nin kurulması teklifi de bu Zirvede kabul edilmiştir.

2.2.8. 2014 Galler Zirvesi

Rusya'nın Kırım'ı ilhakıyla girilen dönemin havasında 4-5 Eylül 2014'te düzenlenen Galler Zirvesi'nde, dolayısıyla Rusya odağı öne çıkmıştır. Rusya'nın Ukrayna'daki askerî faaliyetleri nedeniyle, 1999'dan itibaren doğu ve güneye genişlemesiyle Avrupa'da Rusya'nın komşuluk sahasına ulaşan NATO, AB ile iş birliğini genişletme yoluna girmiştir. Bu minvalde enerji güvenliği de bu iş birliğinin ana başlıklarından biri hâline gelmiştir. Rusya'ya yönelik AB, G7 (yedi üye ülke grubu) ve diğer ülkelerin yaptırımlarını destekleme kapsamında, AB'nin Rusya'nın enerji sektörü teknolojilerine erişimini kısıtlaması vurgulanmıştır. Enerji güvenliği, NATO ile AB arasındaki istişarelerin genişletilmesi sonucunu ortaya çıkaran ortak güvenlik endişelerinden biri olarak sayılmıştır. Enerji güvenliğiyle ilgili önceki zirvelerde ve Stratejik Kavram Belgesi'nde yer alan hususlara referanslar tekrarlanmış olmakla birlikte, bu Zirve bildirgesinde farklı olarak, tehdit yaratan gelişmelerin- bölgelerin adları açıkça sayılmıştır: "... ulusal hükümetlerin ve diğer uluslararası kuruluşların sorumluluğunda olmakla birlikte NATO, Rusya-Ukrayna krizi ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde artan istikrarsızlık da dahil olmak üzere enerji güvenliğiyle ilgili gelişmeleri yakından takip etmektedir" (NATO, agis, 2014). Ayrıca NATO askerî kuvvetlerinin enerji verimliliğini önemli ölçüde arttırma yolunda bir Yeşil Savunma Çerçevesi gündeme alınmıştır. Yine enerji güvenliği konusunda eğitim ve öğretim çabalarının arttırılacağı, duruma göre ortak ülkelerle ve AB dahil ilgili uluslararası kuruluşlarla görüş alışverişi içinde olunacağı da beyan edilmiştir.

2.2.9. 2016 Varşova Zirvesi

8-9 Temmuz 2016 tarihli Zirve'nin enerji güvenliğini artık daha belirgin, NATO'nun güvenliğini doğrudan etkileyen ve belirli bölge-ülkelerde yaşanan istikrarsızlıklarla bütünleştiren bir yaklaşıma evrilme sürecini temsil ettiğini söylemek

mümkündür. Bu kapsamda özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde (Suriye, Irak ve Libya'da devam eden krizler ve istikrarsızlığın yanı sıra bölge geneli) yükselen tehditler nedeniyle, "... bölgenin güvenliğinin NATO'nun güvenliği üzerinde doğrudan etkileri olduğu..." vurgulanmış, ortak sınır aşan güvenlik tehditleri ve zorlukları kapsamında enerji arzına yönelik tehditler de sayılmıştır. Özellikle NATO'nun doğusunda ve güneyinde yaşanan krizler vurgulanarak, enerji alanındaki gelişmelerin Müttefikler ve NATO'nun bütünü için önemli siyasi ve güvenlik sonuçlarına neden olabileceği hatırlatılmış, önceki zirvelerde üzerinde durulan enerji başlıkları tekrarlanarak, bu sefer "... Avrupa-Atlantik bölgesinde enerji arzının çeşitlendirilmesine özel bir önem atfedildiği..." ayrıca beyan edilmiştir. Genelde ifade edilen uluslararası iş birliğinde, geçen zirvede özellikle zikredilen AB'nin yanına bu sefer Uluslararası Enerji Ajansı da eklenerek, stratejik farkındalığın artırılması çabalarının artırılacağı belirtilmiştir. Bu Zirvede ayrıca NATO'nun enerji güvenliği dilinin biraz daha belirginleştiğini, yeni ve yenilenebilir enerjiye geçişin kendini göstermeye başladığını gösteren faaliyetler de sayılmıştır:

- Kritik altyapıların korunmasında ulusal makamları destekleme kapasitesini geliştirmeye devam etme,
- Hibrid ve siber tehditler de dahil olmak üzere ulusal ve müşterek savunmayı etkileyebilecek enerji arzı kesintilerine karşı ulusal makamların dayanıklılıklarını artırmaya devam etme,
- Enerji güvenliği ile ilgili hususları eğitim, tatbikat ve ön planlamalara dahil etme,
- Uygun olan durumlarda NATO ortağı ülkelerle temas kurmaya devam etme,
- Ortak standartlar oluşturarak, fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltarak ve ordu için enerji tasarruflu çözümler sunarak askerî kuvvetlerin enerji verimliliğini daha da artırma (NATO, agis, 2016).

2.2.10. 2018 Brüksel Zirvesi

11-12 Temmuz 2018 tarihli bu zirvede yine önceki zirvelerde alınan kararların genel bir tekrarı yapılmakla birlikte, NATO gündeminde enerji güvenliğinin kapsamının geliştirilmesine de devam edildiği görülmektedir. "Enerji güvenliği ortak güvenliğimizde önemli bir rol oynamaktadır" tespitinin ardından, "İttifak üyelerinin potansiyel bir tehdit oluşturan enerjinin siyasi ya da zorlayıcı manipülasyonuna karşı savunmasız kalmamalarını sağlamanın elzem olduğuna inanıyoruz. Bu nedenle

müttefikler enerji kaynaklarını kendi ihtiyaçları ve koşulları doğrultusunda çeşitlendirme arayışlarını sürdüreceklerdir” taahhüdü ortaya konmaktadır. Manipülasyonlar söylemiyle özellikle Rusya’nın ilgili dönemde kendisine karşı uygulanan yaptırımlara karşı başta doğal gaz olmak üzere fosil kaynaklar üzerinden yöneldiği ve yenilenebilir enerjiye karşı fosil piyasaların güçlendirilmesi yönündeki girişimlerinin etkili olduğu açıktır. Önceki kararlar tekrarlanırken, bu sefer iş birliği yapılacak uluslararası kuruluşlar arasında Yenilenebilir Enerji Ajansı’nın adı ve NATO askerî kuvvetlerinin enerji verimliliğinin artırma yolunda “... uygun olduğunda sürdürülebilir enerji kaynaklarının kullanımı...” da özellikle zikredilmiştir (NATO, agis, 2018a).

2.2.11. 2021 Brüksel Zirvesi

NATO 2030 reform gündemi ve bir sonraki zirvede ilan edilecek olan yeni Stratejik Kavram temelinde 14 Haziran 2021’de gerçekleştirilen bu Zirvede enerji güvenliğine dair daha önceki zirvelerde ele alınan ve yukarıdaki başlıklarda kısaca ele aldığımız genel hususlar tekrarlanmıştır. Bu zirvedeki bir yenilik, enerji güvenliğiyle özellikle enerji verimliliği konusuyla çakışacak olan iklim değişiminin de NATO gündemine açıkça alınmış olması, İttifak güvenliğini hem Avrupa-Atlantik hem de geniş komşuluk sahasında “... etkileyen bir tehdit çarpanı” olarak tanımlanmasıdır. NATO operasyonlarını etkileyecek koşulların doğmasına neden olabilecek olan iklim değişikliğiyle mücadele için, NATO’nun İklim Değişikliği ve Güvenlik Gündemi’ni uygulamak üzere bir Eylem Planı’nın hayata geçirilmesi kabul edilmiştir. Bu bağlamda şu ifadeyle iddialı bir iklim aktörü söylemi de ortaya konmuştur: “İklim değişikliğinin güvenlik üzerindeki etkilerini anlama ve bunlara uyum sağlama konusunda NATO'nun lider uluslararası örgüt olmasını hedefliyoruz.” Ancak özelde bu hususun daha çok askerî faaliyetler ve tesislerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarının önemli ölçüde azaltılması özelinde ele alındığı da görülmektedir. Bu amaçla NATO’nun sivil ve askerî tesislerinde 2050 yılına kadar net sıfır emisyonu ulaşmanın fizibilitesinin hazırlanması kararlaştırılmıştır. Bu yaklaşımda özellikle NATO-AB arasındaki enerji güvenliği iş birliğinin kendisini gösterdiğini, AB’nin 2050 yılına kadar ilk iklim nötr kıta olma hedefiyle örtüştüğünü görmek mümkündür. Zirvede iklim konusunda alınan bir karar da görüş alışverişi ve gelecekteki

adımlarının koordinasyonu amacıyla düzenli bir üst düzey iklim ve güvenlik diyalogu başlatılması yönündedir (NATO, agis, 2021).

2.2.12. 2022 Madrid Zirvesi

Şubat 2022’de başlayan Rusya’nın Ukrayna’yı işgaline yönelik savaşın etkilerinin kendini yoğun şekilde göstermeye başladığı süreçte 29-30 Haziran 2022 tarihinde toplanan Madrid Zirvesi, aslında NATO’nun son Stratejik Kavram Belgesi’nin de kabul edilmesiyle, bu belgenin içeriğinin özeti mahiyetinde kararlarla sonuçlanmıştır. Avrupa-Atlantik bağlarının yeniden güçlenmesi, Rusya’nın özellikle 2014 sonrasındaki faaliyetlerine cevaben zayıf da olsa gündeme gelmeye başlamış ancak özellikle son yıllarda kendini daha da gösterir hâle gelmiştir. Bu Zirve, işte bu bağın tasdiklendiği bir ortamı işaret etmiştir. Rusya’ya odaklanılan bu Zirvede Rusya’nın savaşla neden olduğu ve bilinci şekilde artırdığı düşünülen enerji krizine atıf yapılmış, dayanıklılığın artırılması kapsamında NATO Müttefiklerinin enerji güvenliğini güçlendirdiğine ve askerî güçlerine güvenilir enerji tedariki sağlayacaklarına dair taahhüt verilmiştir (NATO, agis, 2022b).

Enerji güvenliği ve onunla bağlantılı boyutlarıyla iklim değişikliğiyle mücadele konularındaki güncel ve geleceğe yönelik yol haritasını gösteren asıl metin ise, bu Zirvede onaylanan 2022 Stratejik Kavram Belgesi olacaktır.

2.2.13. 2022 Stratejik Kavram Belgesi

Bu kavram belgesinde NATO daha çok Rusya’nın Ukrayna’ya karşı askerî harekâtının etkileri, bunun güvenlik ortamına yansımalarına değinmiştir. Ayrıca kavram belgesinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin küresel ölçekte ekonomik, ticari ve askerî alanlardaki stratejik hamlelerinin ne olduğu ve bu hamlelerin örgüt için ne tür bir tehdit algısı yarattığı birtakım ayrıntılara girilerek dile getirilmiştir. Bahse konu iki ülkenin stratejik hamlelerinin analiz edilmesi ve tedbirlerin bunlara karşı alınması gerekliliğine atıfta bulunan örgüt, enerji güvenliği ile de ilgili kararlar almıştır.

Öncelikle stratejik ortam tanımlanırken, stratejik aktörlerin (rakiplerin) çeşitli tehdit yaratan ve risk doğuran davranışları arasında “... enerji kaynaklarını manipüle etmek” sayılmıştır (NATO, 2022c: 3). NATO’nun Merkezi Görevleri kısmında enerji güvenliğiyle ilgili iki görev alanı belirlenmiştir. Birincisi caydırıcılık ve savunma

kapsamındadır. Bu bağlamda 2010 yılındaki stratejik kavram belgesindeki benzer bir enerji güvenliği yaklaşımı vurgulanmış, burada daha istikrarlı ve güvenli bir enerji arzına, tedarikçilerine ve kaynaklarına; ayrıca devletler ve devlet dışı aktörler tarafından enerji dahil çeşitli "...hibrit taktiklerin zorlayıcı kullanımına karşı hazırlıklı olma, caydırma ve savunma kabiliyetine..." yatırım yapma taahhüdü ortaya konmuştur (NATO, 2022c: 7). İkincisi ise iş birliğine dayalı güvenlik kapsamındadır ve iklim değişikliğiyle bütünleşik bir yaklaşım söz konusudur. Şöyle ki iklim değişikliğinin savunma ve güvenlik üzerindeki etkisine 2021 Brüksel Zirvesi'nde kiyle aynı içerikle değinilmek suretiyle sera gazı emisyonlarının azaltılması, enerji verimliliğinin artırılması, temiz enerji kaynaklarına geçişi sağlayacak yatırımların önceliklendirilmesi ve yeşil teknolojilerden yararlanılmasıyla bir yandan iklim değişikliğiyle mücadeleye katkıda bulunulacağı bir yandan da askerî etkinlik ve güvenilir bir caydırıcılık ve savunma duruşunun sağlanacağı ifade edilmiştir (NATO, 2022c: 11).

2.2.14. 2023 Vilnius Zirvesi

11-12 Temmuz 2023 tarihli Vilnius Zirvesi yine Rusya'nın yarattığı güvensizlik ortamına, Ukrayna'ya verilecek desteğe ve artı olarak Çin'in uluslararası ticarete yönelik yarattığı sorunlara, son olarak ise NATO genişlemesine odaklanmıştır. Gerek önceki zirvelerde gerekse son Stratejik Kavram Belgesi'nde yer alan enerji güvenliğine ve artık onunla bağlantılı şekilde iklim değişikliğiyle mücadeleye ilişkin noktalar neredeyse aynen tekrarlanmıştır. Burada önemli gördüğümüz bir vurgu NATO'nun ifadesiyle şudur: "İttifakımızı devam etmekte olan enerji dönüşümüne adapte ederken askerî kabiliyet, etkinlik ve birlikte çalışabilirliği sağlayacağız". Anlaşıldığı üzere gelecekte NATO'nun enerji güvenliği anlayışında enerji geçişi belki de en önemli başlık olarak kendini gösterecektir. Kaldı ki bu Zirve'de iklim değişikliğiyle mücadele bağlamında temiz enerjiye geçişin önemi yine tekrarlanmıştır (NATO, agis, 2023b). Kritik altyapı kapsamında enerji altyapısı da yer aldığından, konumuzu ilgilendiren bir başka karar olarak NATO Deniz Komutanlığı (MARCOM) bünyesinde bir Kritik Deniz Altı Altyapısının Güvenliği İçin Denizcilik Merkezi'nin kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu merkezin yanı sıra, aynı zirvede taraflar arasında bilgi paylaşımını artırmak, iyi uygulamaları paylaşmak üzere NATO, Müttefikler, özel sektör ve ilgili diğer aktörlerin bir araya geleceği bir paylaşım ağının

da oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kararların alınmasında Rusya-Ukrayna savaşıyla görülen deniz altı enerji altyapısına yönelik saldırıların etkili olduğu bilinmektedir.

2.3. Kurumsal Yapılar ve Enerji Güvenliği Rolü

2.3.1. Enerji Güvenliğine Dair Kurumsal Yapılar

2.3.1.1. Enerji Güvenliği Dairesi. 2010 yılında NATO Karargahı'nda o zamanki adı Yeni Güvenlik Sorunları Bölümü olan Yenilikçilik, Hibrit ve Siber Bölümü'ne bağlı bir Enerji Güvenliği Dairesi kurulmuştur. NATO Uluslararası Personeli bünyesindeki sekiz daireden biri olarak bu bölümün sorumluluğu da bir NATO Genel Sekreter Yardımcısı tarafından yürütülmektedir. Bölüm, enerji güvenliğine yönelik risklerin yanı sıra iklim değişikliğinin güvenlik etkileri ve kritik denizaltı altyapısının güvenliği gibi yükselen güvenlik sorunlarına da odaklanmaktadır (NATO, agis, 2024b).

2.3.1.2. NATO Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi. NATO'nun komuta yapısı ya da kuruluşlarının bir parçası olmayan fakat İttifak'ın işleyişine katkıda bulunan daha geniş çerçevenin unsuru olarak Mükemmeliyet Merkezleri, temelde NATO'nun dönüşümü desteklemek ve yararına tanımlanmış bir konu alanında uzmanlık ve deneyim sunmak üzere doktrin geliştirilmesine yardımcı olmak, deneyimlerden çıkarılan dersleri belirlemek, ortak yetenek ve hareket kabiliyetini geliştirmek ve kavramları test ederek doğrulamak işlevlerini yerine getirmek yoluyla NATO üye ve ortak ülkelerinden uzmanları yetiştiren, 2005'ten itibaren kurulmaya başlayan çok uluslu ya da ulusal temelde kurulmuş askerî kuruluşlardır. NATO Müttefik Dönüşüm Komutanlığı iradesinde, günümüzde 29 Mükemmeliyet Merkezi akredite iken, İklim Değişimi ve Güvenlik Merkezinin akreditasyon süreci de 2024 yılı içinde devam etmektedir (SACT, 2023: 41).

Bu merkezlerden biri olan Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi'nin (NATO ENSEC COE-The NATO Energy Security Centre of Excellence) NATO akreditasyonu ile Litvanya'da kurulması yönündeki karar 20-21 Mayıs 2012 tarihli

Şikago Zirvesi'nde alınmıştır. İttifakın enerji güvenliği alanında harekât kabiliyetini geliştirmek ve konuyla bağlantılı çalışmalar yapmak genel amaçlarıyla kurulan bu Merkez, "... NATO'nun üye ülkeler ile ortaklar arasında konuya yönelik ortak ve kapsamlı bir bakış açısı oluşturulması adına önemli bir adım" olarak görülmektedir (Çelikpala, 2014: 96).

Merkez 10 Haziran 2012'de kurulmuş ve 12 Ekim 2012'de akredite edilmiştir. Asli misyonu "Dayanıklılık, operasyonel enerji verimliliği ve kritik enerji altyapısının korunması konularında dinamik enerji güvenliği ortamının zorluklarının üstesinden gelmeleri için NATO'yu, üyelerini ve ortakları desteklemek" şeklinde tanımlanan, personel kaynağı NATO üyeleri ve ortak ülkelere askerî ve sivil uzmanlar olan Mükemmeliyet Merkezi'nin sponsor ülkeleri merkezin bulunduğu Litvanya'nın yanı sıra Estonya, Fransa, Almanya, İtalya, Letonya, Polonya, Türkiye, Birleşik Krallık ve ABD'dir. Ayrıca Finlandiya, Gürcistan ve Ukrayna da faaliyetlerine katkıda bulunmaktadır (SACT, 2022: 38). Merkez'in yönetimi bir Direktörlük şeklinde düzenlenmiş, beş bölüm kapsamında faaliyetler organize edilmiştir: Stratejik Analiz Bölümü; Doktrin ve Kavram Geliştirme Bölümü; Eğitim, Öğretim ve Tatbikat Bölümü; Araştırma, Analiz ve Ders Çıkarımları Bölümü; Destek Bölümü. Kuruluşun temel görevi ise enerji güvenliği alanında teknik, bilimsel ve akademik düzeyde NATO Üyeleri ve Ortaklarına aşağıdaki konularda uzmanlık bilgisi sağlamaktır:

- Risk değerlendirme analizleri yapmak,
- Çevre dostu ve verimli askerî yeteneklerin geliştirilmesi için enerji açısından güvenli çözümler önermek,
- Akıllı Savunma Girişimi'ni geliştirmek,
- Teknik bilimsel değerlendirme yoluyla NATO Operasyonlarını desteklemek (ENSEC COE, agis, 2024a).

2.3.1.3. NATO Destek ve Tedarik Ajansı. Geçmişte Bakım ve İkmal Ajansı (Maintenance and Supply Agency NAMSA) ve Destek Ajansı (Support Agency NSPA) adları altında faaliyet gösteren ve 2015'ten beri NATO Destek ve Tedarik Ajansı (NATO Support and Procurement Agency (NSPA) olarak işlemeye devam eden ajans, NATO ülkelere, NATO askerî makamlarına ve ortak ülkelere tedarik, lojistik, tıbbi ve altyapı yetenekleri, operasyonel ve sistem desteği ve hizmetlerini etkin ve uygun maliyetli çok uluslu çözümler şeklinde sunmaktadır. NATO'un lojistik

destek yönetim birimi olduğundan, çevre standartlarına uygun ekipmanların tedariki onun görevlerinden biridir. Bir başka boyutta da sivil yenilenebilir enerji kaynaklarının ve verimli enerji teknolojilerinin askerî ekipmanlarına uygulanabilirliğinin sağlanması, ajansın amaçlarından biridir (Bitoun, 2014: 6). O yüzden NATO ordularının verimli ve etkin enerjiye geçişinde önemli bir rol oynamaktadır. Ajansın görev alanlarından biri de NATO kuvvetlerine enerji tedariki sağlanan Orta Avrupa Boru Hattı Sistemi Programı'nın yürütülmesidir. Programın amacı, barış, kriz ve çatışma dönemlerinde NATO'nun operasyonel askerî gereksinimlerini desteklemek için boru hattı sisteminin işletme, bakım ve finansmanını yönetmektir. Faklı petrol ürünlerinin taşındığı bu 5 bin km'den uzun petrol boru hattı ağı Belçika, Fransa, Almanya, Lüksemburg ve Hollanda'dan geçmekteyken, bu sistemin işletilmesine yönelik programda bu ülkelerin yanında ABD de kullanıcı ülke olarak yer almaktadır. Bu sistem ağında 36 depo, üç demiryolu yükleme istasyonu ve 16 kamyon yükleme istasyonu birbirine bağlanmış durumdadır. 11 rafineriye ve Kuzey denizi, Atlantik okyanusu ve Akdeniz'de altı deniz giriş noktasına bağlıdır (NSPA, agis, 2024).

2.3.1.4. Akıllı Enerji Takımı. NATO ordularında enerji verimliliğini ifade etmek üzere 2011 yılından itibaren doğmaya başlayan NATO'nun Akıllı Enerji Girişiminin ilk saha birimi olarak disiplinler arası ve geçici statüde bir Akıllı Enerji Takımı (Smart Energy Team- SENT) oluşturulmuştur. Bu Takım orduların operasyonel enerji verimliliğine odaklı hazırlıklar yapmak üzere, 2012 Şikago Zirvesi'nde alınan NATO askerî kuvvetlerinin enerji verimliliğini önemli ölçüde arttırmak için çalışma kararının ardından, NATO Karargahı'nda o zamanki adı Yeni Güvenlik Sorunları Bölümü'nün girişimiyle ve onun inisiyatifi altında çalışmak üzere Ekim 2012'de kurulmuştur. Takımın temel görevi “akıllı enerjinin orta ve uzun vadede NATO Savunma Planlama Sürecine entegrasyonuna raporlar, bilgi toplama çalışmaları yoluyla katkıda bulunmak ve diğerlerinin yanı sıra Akıllı Savunma Çerçevesi ve Barış ve Güvenlik için Bilim (SPS) Programı kapsamında çok uluslu akıllı enerji projeleri için en iyi uygulamaları ve fırsatları belirlemek...” olarak tanımlanmıştır (SENT, 2015: 4). Kanada, Almanya, Litvanya, Hollanda, Avustralya, İsveç, İngiltere ve ABD'den bilim uzmanlarından oluşan bu Takım en verimli ulusal

verimli enerji çözümlerini belirleme ve paydaşlarla bu tespitleri ve bilgileri paylaşma yoluyla önemli bir işlev yerine getirmiştir (Bitoun, 2014: 6).

2.3.2. NATO'nun Enerji Güvenliği Rolü

NATO'nun enerji güvenliğine ilişkin rolü, üç grupta toplanan faaliyetler bütünü şeklinde ele alınabilir. Bunlardan birincisi, yıllar içinde etkileri giderek artan enerji gelişmelerinin güvenlik sahasındaki yansımaları hakkında Müttefiklerin stratejik bilinçliliğin artırılmasına yönelik faaliyetlerdir. İkinci grup, özellikle sivil ve sınır aşan enerji altyapısına bağımlı olan Müttefiklerin ve ortakların başta deniz altı olmak üzere kritik enerji altyapısının korunmasına ilişkin destek faaliyetleridir. Üçüncüsü ise, NATO için en can alıcı hususlardan biri olarak NATO ordularına sürekli enerji akışının sağlanması anlamına gelen enerji tedarikinin güvence altına alınmasına ilişkin faaliyetlerdir (NATO, agis, 2023c).

2.3.2.1. Stratejik bilinçliliğin artırılması. NATO'nun bu husustaki temel işlevi, ilgili enerji gelişmelerini yakından takip etmek ve bu alandaki stratejik bilinç düzeylerini artırmaya çalışmaktır. Buna Müttefikler ve ortak ülkeler arasında enerji güvenliği konusunda istişareler yapılması, istihbarat paylaşımı ve değerlendirmelerin geliştirilmesi, Uluslararası Enerji Ajansı ve Avrupa Birliği gibi ilgili uluslararası kuruluşlarla bağlantıların genişletilmesi de dahildir. NATO ayrıca çalıştaylar, masa üstü tatbikatlar ve dış uzmanların verdiği brifingler gibi özel etkinlikler de düzenlemektedir. Kuzey Atlantik Konseyi'nin bölgesel ve küresel enerji gelişmeleriyle ilgili yılda iki kez yaptığı toplantılar, NATO'nun Enerji Güvenliğine ilişkin Yıllık Yuvarlak Masa Toplantısı ve Almanya'nın Oberammergau kentindeki NATO Okulu'nda verilen yıllık Enerji Güvenliği Stratejik Farkındalık Kursu bu bağlamda özellikle önemlidir. Bu kurs hakkında detaylı bilgiye ilerleyen kısımlarda yer verilecektir.

2.3.2.2. Kritik enerji altyapısının korunması. Buradaki amaç, özellikle eğitim ve tatbikatlar yoluyla kritik enerji altyapısının korunmasını destekleme konusundaki yetkinliği artırmaktır. Her ne kadar enerji altyapısının korunması ulusal bir sorumluluk olsa da NATO kuvvetleri sivil enerji altyapısına bağımlı olduğundan,

NATO'nun temel dayanıklılık gereksinimlerini karşılayacak şekilde Müttefiklerin altyapılarını güçlendirmeleri önemli görülmektedir. Ayrıca NATO, çoğu önemli enerji üreticisi veya transit ülke olan ortak ülkelerle, diğer uluslararası kuruluşlarla ve özel sektörle birlikte tatbikatlar düzenlemekte ve en iyi uygulamaları paylaşmaktadır. Bu kapsamda NATO-İstanbul İşbirliği Girişimi Bölgesel Merkezi, 2018 yılından bu yana kritik enerji altyapısının korunmasına yönelik bir eğitim kursu düzenlemektedir. 24 Ocak 2017'de NATO ile Körfez'deki İstanbul İşbirliği Girişimi ortakları olan Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki eğitim, öğretim ve diğer iş birliği faaliyetlerini yürütmek üzere Kuveyt'te açılan bu merkezde ilk enerji güvenliği eğitimi kritik enerji altyapısının korunması temasıyla 2018 Şubat ayının ikinci haftasında düzenlenmiştir (NATO, agis, 2018b). NATO ayrıca, ulusal ve kolektif savunmayı etkileyebilecek enerji arzı kesintilerine karşı dayanıklılıklarını artırma konusunda ulusal makamları da desteklemektedir.

2.3.2.3. Ordulara enerji tedariki. Askerî faaliyetlerin temelinde orduya enerji tedarikinin her zaman sağlanması gereği yatmaktadır. Ordu sivil enerji ağlarına bağlı olduğundan, kritik enerji altyapısının ve tedarik zincirlerinin güvenliğini sağlamak ve hibrit enerji üretimine sahip özel mikro şebekeler gibi ordu için yenilikçi, dayanıklı, verimli ve otonom enerji çözümleri geliştirmek önemlidir. Buna ek olarak, muharebe kuvvetlerinin yüksek yakıt talebi de bulunmaktadır. Uygun miktarda yakıt bulunmaması performansı azaltabilir, kuvvetlerin kırılabilirliğini artırabilir ve ikmal hatlarını korumak için başka yöne yönlendirilmesini gerektirebilir. O yüzden enerji verimliliğinin artmasıyla savaş gücü ve çeviklik açısından faydalar sağlanabilmektedir. Dolayısıyla NATO, küresel enerji geçişi ışığında operasyonel etkinliğini korurken ordularda enerji verimliliğini ve sürdürülebilirliği artırmayı amaçlamaktadır. Bu konuda NATO'nun yürüttüğü önemli bir proje, Akıllı Enerji projesidir. Bu projeyle amaçlanan konuşlandırılmış kuvvet altyapısında, yani askerî tesislerde fosil yakıt tüketimini azaltmaya odaklanarak daha fazla özerkliğe, daha az lojistik yüke ve daha küçük bir çevresel ayak izine sahip olmaktır. Bunun yanı sıra, Müttefikler ayrıca İttifak genelindeki NATO kuvvetlerine güvenilir enerji tedariki sağlamak amacıyla, Orta Avrupa Boru Hattı Sistemini de içeren yakıt tedarik zincirini de gözden geçirmektedir.

2.4. Enerji Gündemi ve Gerçekleştirilen Faaliyetler

NATO'nun enerji gündeminin gelişimi, daha önce üzerinde durulan Stratejik Kavram belgeleri ve zirve bildirileri ışığında ortaya konmuştur. Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ve 2010 sonrasında günümüze enerji güvenliği kapsamında bu gündemin önemli çerçeveleri çizdiğini ve çizeceğini düşündüğümüz birbiriyle iç içe geçmiş üç önemli kavram ve içeriklerinin incelenmesi önemlidir. Bunlar NATO Yeşil Savunma Çerçevesi, Akıllı Enerji ve Operasyonel Enerji'dir. Daha sonra inceleyecek olduğumuz faaliyetler ve çalışmalar temelde bu kavramlar ve ortaya koydukları çerçeveler dahilinde gerçekleştirilmiştir. O yüzden öncelikle bu üç başlığı kısaca incelemek gereklidir. Ardından NATO bünyesinde hayata geçirilen ilgili faaliyetler incelenecektir. Enerji güvenliğine ilişkin gerçekleştirilen pek çok faaliyete yukarıda sayılan kurumsal yapılar ev sahipliği yapmakta ya da düzenlenmesinde farklı birimlerle iş birliği hâlinde birlikte yer almaktadır. Enerji güvenliğine ilişkin çalışmalar, etkinlikler ve hazırlıklar dahilindeki NATO faaliyetleri burada beş grupta sınıflandırılmıştır. Bazı faaliyetler öne çıktığından onlar hakkında detaylı bilgiler verilirken diğerleri liste şeklinde sunulmuştur.

2.4.1. NATO Enerji Gündeminde Önemli Başlıklar

2.4.1.1. Yeşil Savunma Çerçevesi. 1991 Stratejik Kavram belgesi güvenlik ve çevre ilişkisine vurgu yapmış olsa da bu tarihten sonra NATO çevresel konulara ya da iklim konularına yönelik belirgin adımlar atmamıştır. Bu kapsamdaki girişimler 2010 sonrasında belirmeye başlamıştır. Öncelikli olarak NATO üyeleri Danimarka ve Litvanya'nın kendi yeşil savunma gündemleri öne çıkmış, birlikte bu kapsamda savunma bakanlarına yönelik bazı yeşil girişim örnekleri sunmuşlardır. Böylelikle politika geliştirme ve uygulama becerileriyle öne çıkan NATO üyelerinin öncülüğünde yeşil savunma için bir uluslararası iş birliğinin geliştirilmesine yönelik güçlü bir potansiyel olduğu önerisi sunulmuştur (Larsen, 2015: 5-6). Neticede Şubat 2014'te NATO Savunma Politikası ve Planlama Komitesi tarafından hazırlanan NATO Yeşil Savunma Çerçevesi Kuzey Atlantik Konseyi tarafından kabul edilmiş, Eylül 2014 Galler Zirvesi'nde de "...askerî güçlerimizin enerji verimliliğini önemli ölçüde arttırmaya yönelik çalışmalarımızı sürdürüyor ve bu bağlamda Yeşil Savunma

Çerçevesini kayda alıyoruz” ifadesiyle hayata geçirilme süreci ilan edilmiştir (NATO, agis, 2014a).

Yeşil Savunma Çerçevesi, NATO ve üyelerinin yeşil girişimlerinin geliştirilmesini talep eden, bunun için NATO tarafından verilebilecek destek niteliğindeki girişimleri genel olarak tanımlayan bir belge şeklinde tasarlanmıştır. Dolayısıyla aslında ne NATO için ne de üye devletler için ulaşılması beklenen hedef-görev gibi kriterler içermemektedir. Belgeye göre Yeşil Savunma askerî operasyonlar, lojistik, mühendislik, savunma planlaması ve ilgili diğer alanları kapsayan, sivil ve askerî, Müttefikler ve ortaklar, uluslararası kuruluşlar ve özel sektör gibi çeşitli aktörleri içeren “operasyonel etkinlik, çevre koruma ve enerji verimliliği de dahil olmak üzere geniş bir faaliyet yelpazesini kapsayan çok yönlü bir çaba” şeklinde tanımlanmıştır. Böyle bir çerçevenin meşruiyeti ise NATO kapsamındaki askerî faaliyetler ile çevre arasında kurulan ilişkiye dayandırılmıştır. Buna göre NATO’nun sahadaki operasyon ve tatbikatlarının çevresel etkileri düşünüldüğünde, askerî güçlerin enerji verimliliğinin artırılmasına yönelik çabalar ve somutlaşan fırsatların (rüzgâr enerjisi sistemleri, güneş panelleri ve alternatif yakıtlar gibi yeni sürdürülebilir ve çevreye duyarlı teknolojiler ile yenilikçi düşünce) İttifak içinde bir araya getirilmesiyle enerji maliyetlerinin düşürülmesi, askerlere yönelik risklerin azaltılması, çevresel ayak izinin azaltılması, kamuoylarındaki çevresel kaygılara karşı NATO’nun duyarlı olduğunun gösterilmesi mümkün olacaktır. Ayrıca enerji tasarrufu ve çevre duyarlılığı NATO için de kalıcı yararlar sağlarken, böylelikle NATO’nun yeşil profili de güçlendirilebilecektir (NATO, 2014b: 1).

Bu amaçlarla, üye ve ortakların girişimlerini ve diğer uluslararası kuruluşların çalışmalarını tamamlayacak bir tarzda ve mevcut yapılarla kaynaklar aracılığıyla zaman içinde geliştirilmesi öngörülen Yeşil Savunma Çerçevesi 3 sütun üzerinde kurgulanmış ve her birinin amaçları tanımlanarak, kapsamı, sorumlu NATO birimleri, öncelikli girişimler ve işleyişleri gibi hususları detaylı şekilde düzenlenmiştir:

- NATO organlarının çabalarının güçlendirilmesi: NATO’nun faaliyetlerinde daha enerji verimli ve çevresel açıdan sürdürülebilir olması, aynı zamanda kaynakları korumayı ve mümkün olan yerlerde operasyonel etkinliğini artırması amaçlanmaktadır (NATO, 2014b: 2).

- Müttefiklerin çabalarının kolaylaştırılması: Müttefikler arasında ve ilgili ortaklarla iş birliğini teşvik etmek ve desteklemek için bir platform sağlanması, en iyi ulusal uygulamaları ve teknolojileri paylaşmalarına olanak verilmesi ve ulusal Yeşil

Savunma çabalarını geliştirme fırsatları sunulması amaçlanmaktadır (NATO, 2014b: 2-3).

- NATO'nun yeşil profilinin iyileştirilmesi: NATO'nun Müttefiklerinin ortak ülkelerde, uluslararası kuruluşlarda ve savunma sanayisinde mevcut olan çalışma ve uzmanlıklardan yararlanmaları için bir platform sağlaması, böylelikle hem iş birliğinin geliştirilmesi hem de kamuoyu ile daha iyi iletişim kurma yoluyla yeşil profilin güçlendirilmesinin sağlanması amaçlanmaktadır (NATO, 2014b: 3-4).

Yukarıda bahsedilen Akıllı Enerji Girişimi de dahil olmak üzere, çalışmanın ilerleyen kısımlarında incelenecek olan NATO faaliyetlerinin bir kısmı Yeşil Savunma Girişimi kapsamında değerlendirilmektedir. İlerleyen süreçte, Yeşil Savunma Girişimi'nin bazı boyutlarıyla da paralel olacak şekilde Mart 2021'de NATO Dışişleri Bakanları tarafından NATO'nun İklim Değişikliği ve Güvenlik Gündemi onaylanmış, ardından haziran ayındaki Brüksel Zirvesi'nde İklim Değişikliği ve Güvenlik Eylem Planı kabul edilmiştir (NATO, agis, 2021b). Bu planla NATO'nun siyasi ve askerî gündemine iklim değişikliği alınarak, güvenlik üzerindeki etkisini anlama ve buna uyum sağlama konusunda NATO'yu lider uluslararası örgüt hâline getirmek gibi iddialı bir hedef benimsenmiş, enerji güvenliği ile iklim konusunun bütünleşmesinde bir adım atılmıştır. Bu iddia özellikle NATO'nun şu kararıyla somutlaşmıştır:

“...Askerî faaliyet ve tesislerden kaynaklanan sera gazı emisyonlarını, personel güvenliğini, operasyonel etkinliği ve caydırıcılık ve savunma durumumuzu olumsuz etkilemeksizin önemli ölçüde azaltmayı kabul ediyoruz. Genel Sekreteri NATO siyasi ve askerî yapı ve tesislerinin sera gazı emisyonlarının azaltılması için gerçekçi, iddialı ve somut bir hedef belirlemeye ve 2050 yılına kadar net sıfır emisyonu ulaşmanın fizibilitesini değerlendirmeye davet ediyoruz” (NATO, agis, 2021a).

2022 Madrid Zirvesi'nde de bu konu ele alınmış, bir tehdit çarpanı olarak tanımlanan iklim değişikliği ile mücadelenin NATO'nun tüm temel görevlerine entegre edileceği ve NATO'nun siyasi ve askerî yapı ve tesislerinin sera gazı emisyonlarını önemli ölçüde azaltma hedefinin benimsendiği ilan edilmiştir (NATO, agis, 2022b). 2022 Stratejik Kavram belgesi de bu hususu içermiştir (NATO, 2022c: 11). 2023 Vilnius Zirvesi benzer iradeyi tekrarlarlarken, kapsamı enerji geçişine genişletmiştir (NATO, agis, 2023b).

2.4.1.2. Akıllı Enerji. Bu girişim NATO’da her ne kadar Yeşil Savunma Girişimi’nin öncesinde tanımlanmaya başlansa da, daha sonra Yeşil Savunma’nın bir bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Aslında NATO’nun enerji geçişi hareketine girişmesinin ilk kapsamlı adımı, 2011 yılında başlatılması kararlaştırılan bu Akıllı Enerji girişimidir. Enerjinin Örgüt çatısı altında yeni güvenlik meseleleri arasında sayılmaya başlamasıyla (2006 Riga, 2008 Bükreş, 2009 Strazburg/Kehl ve 2010 Lizbon Zirveleri ile 2010 Stratejik Kavram Belgesi) İttifak’ın çevre-enerji bilinci konusunda da adımlar atmaya başladığı görülmektedir. Bu süreçte önce 2011 yılında NATO Karargahı’nın Gelişen Güvenlik Sorunları Bölümü (ESCD) ordularda enerji verimliliği konusunu Akıllı Enerji olarak tanımlamıştır (SENT, 2015: 4). Bunun devamında Mayıs 2012 Şikago Zirvesi’nde Müttefik Devlet ve Hükümet Başkanları’nın “askerî kuvvetlerimizin enerji verimliliğini önemli ölçüde arttırmak için çalışmayı” kabul ediyoruz ifadesiyle (NATO, agis, 2012), NATO ordularında enerji verimliliğinin artırılması yönünde çalışma iradesi ortaya konmuştur. Bu karar Akıllı Enerji girişiminin başlamasını da işaret etmektedir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında örnekleri yer alan çok sayıda faaliyet, tatbikat ve çalışma bu girişimin tanımlanmasıyla başlatılmıştır.

Eylül 2014’te ordularda enerji verimliliğinin artırılması taahhüdü Galler Zirvesi Deklarasyonunda da yinelenmiştir. Galler Zirvesi Deklarasyonu’nda ayrıca Kuzey Atlantik Konseyi tarafından kabul edilen ve NATO personeli ile ulusal uzmanlara akıllı enerji konusunda çok uluslu ve iş birliğine dayalı bir şekilde çalışmaya devam etmeleri için yol gösteren bir belge olan ve yukarıda bahsettiğimiz Yeşil Savunma Çerçevesi de başlatılmıştır. Böylelikle Akıllı Enerji, Çerçeve’nin üç sütunundan ikincisi olan müttefiklerin çabalarının kolaylaştırılması altında ele alınmıştır. Yine bir oluşum olarak çalışmada yer verdiğimiz ve Barış ve Güvenlik için bilim kapsamında bir proje olarak hayata geçirilmiş olan Akıllı Enerji Ekibi’nin (SENT) çalışmaları bu kapsamda önemli bir yer tutmuştur. Capable Logistician 2013 Tatbikatı, Akıllı Enerji’nin önemli bir deney ve tatbikat platformu olarak somut akıllı enerji örnekleri içeren bir uygulama sahası olarak bu girişimin önemli bir aşamasını oluşturmuştur (NATO, 2014b: 3).

2.4.1.3. Operasyonel Enerji Kavramı. 2021 yılının başlarından NATO Müttefik Dönüşüm Komutanlığı tarafından Enerji Güvenliği Mükemmeliyet

Merkezi'ne yapılan öneriyle bir operasyonel enerji kavramı geliştirme projesi başlatılmıştır. Bu kavramın kapsamı operasyon ve tatbikatlarda kuvvetlere sağlanan operasyonel enerji olacaktır ve NATO Harp Başlangıcı Kavramı ile bağlantılı şekilde geliştirilmektedir. Hazırlanma süreci 2024 yılının ilk aylarında tamamlanma aşamasına gelmiş olan bu Operasyonel Enerji Kavramı'nın şu hususları içermesi beklenmektedir:

- Askerî operasyonlar için askerî kuvvetlerin eğitimi, taşınması ve idamesi ile silah platformları için gerekli enerjiyi kapsamalıdır,
- Bütüncül bir enerji yönetimi çerçevesinde olmalıdır (üretim, tedarik, nakliye, depolama, dağıtım, kalite kontrol, hesap verebilirlik, veri toplama, güvenlik, koruma, vb),
- Gelecekteki NATO enerji standartlarını tasarlamak için ana ilkeler konusunda rehber niteliğinde olmalıdır (ENSEC COE, agis, 2024b).

2.4.2. Projeler

Akıllı Enerji Girişimi'nin başlatılmasından sonra NATO bünyesinde enerji yönetimi, kritik enerji altyapısının korunması ve hibrit enerji konularında projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Örneğin 2012'de başlatılan Sefer Ortamında Enerji Yönetimi Projesi'nin amacı enerji verimliliği yüksek tabur büyüklüğündeki askerî birlikler için bir model oluşturmaktır. "Proje, yenilikçi yönetim, teknolojik çözümler önererek ve bu tür bir birliğin savaş yeteneklerini artırarak (bunun mümkün olduğu yerlerde) hem sabit konumda hem de konuşlandırılmış operasyonlar sırasında askerî birliklerin enerji verimliliğini artırmak için çok yönlü, entegre ve uygulanabilir çözümler oluşturmak üzere tasarlanmıştır" (SACT, 2013: 23, 24).

Bir başka örnek ise Dağıtılabilir Modüler Hibrit Güç Üretim ve Yönetim Sistemi Projesi'dir. 2016'da başlatılan ve Kanada tarafından finanse edilen projenin konusu, enerji depolama ve yönetim çözümleri ile hem geleneksel hem de yenilenebilir enerji üretim teknolojilerini kullanan bir hibrit akıllı enerji üretim sisteminin kurulmasıdır (SACT, 2015b: 25). Sistemde geleneksel yakıtla birlikte ve rüzgâr ve güneş enerjisi gibi yenilenebilir kaynaklar da kullanılmaktadır. Yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektrik enerjisi depolanmak üzere bataryalara yüklenmekte, enerji kesintileri söz konusu olduğunda böylece enerji ihtiyacı karşılanmaktadır. Sistemin prototipi 2018 yılında Fransa, Norveç, Litvanya'da

denenmiş, daha fazla test sonucunda hibrit teknolojilerin askerî kullanıma hazır hâle gelebileceği yönünde sonuçlar ortaya çıkmıştır (SACT, 2017b: 30; 2018: 31).

NATO'nun çeşitli birimleri bünyesinde farklı temalarda yürütülen projelerin enerji boyutlarına da bütçe ve personelle yapılan katılımları ayrıca sıralamak zordur. Ancak bu geniş yelpazede bir örnek olarak NATO Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi'nin, NATO İşbirliği Siber Savunma, Terörizme Karşı Savunma ve Deniz Mükemmeliyet Merkezlerinden Birleşik Müşterek Operasyonlar ile ortak projeler kapsamında Kritik Enerji Altyapısının Korunması proje ve faaliyetlerine katılım sağlaması verilebilir (SACT, 2013: 24). Bu tür projelerde amaç kritik altyapı, kontrol ve iletişim sistemlerinin güvenlik açıklarını ve bunlara yönelik siber tehditleri analiz etmektir.

2.4.3. Tatbikatlar, Denemeler ve Test Çalışmaları

NATO bünyesinde enerji güvenliğinin farklı bileşenlerine yönelik tatbikat, deneme ve test çalışmaları yapılmaktadır. Bir kısmı yürütülen projeler kapsamında olan testler ve deneylerin yanında, çoğu masa başı yöntemiyle gerçekleştirilen tatbikatların odak konuları genel olarak Müttefikler ve ortakların birlikte hareket etmesini sağlayan kritik enerji altyapısının korunması, enerji verimliliği, operasyonel enerji yönetimi, enerji arzının güvenli şekilde sürdürülmesi, hibrit tehditlere karşı dayanıklılık ve hibrit güç üretimi, enerji verimli teknolojinin kullanımı (elektrikli bisiklet kullanımı ve hidrojen yakıt pili gibi) gibi konulara odaklanmaktadır. Bu tatbikatlar Litvanya, Afrika, Ukrayna, Baltıklar, Gürcistan ve Katar başta olmak üzere çok sayıda ülkede gerçekleştirilmiştir. Aşağıda 2014'ten günümüze kadar düzenlenmiş bazı tatbikat, test ve denemelerden oluşturduğumuz bir liste yer almaktadır (SACT, 2013: 23-24; 2015a: 26; 2015b: 25; 2017a: 27; 2017b: 30-31; 2018: 30-31; 2020a: 30-31; 2020b: 39; 2021: 36-37; 2022: 39; 2023: 39):

- NATO Kritik Enerji Altyapısının Korunması Masa Baş Tatbikatı (2014, 2016, 2018, 2019)
- Steadfast Jazz 2013, 2014, Sabre Strike, Flaming Sword, Cobalt, Jakel Stone (2014)
- Trident Juncture 2015, 2018, Brilliant/Noble Mariner and Maritime Security 2015
- Trident Jaguar 2016
- Kritik Enerji Altyapısının Korunması Tatbikatı (Ukrayna ile) (2017)

- ISO 50001 kavramlarına dayalı olarak, operasyonel ortamda enerji yönetimi için etkili, kolay uygulanabilir ve uygun maliyetli bir dizi aracın geliştirilmesi denemesi (2017)
- Operasyonel ortamda enerji yönetim sisteminin geliştirilmesi testi (Afrika'daki bir İleri Operasyon Üssü 2018)
- Coherent Resilience (2018, 2019, 2020, 2021 Baltık, 2022 Gürcistan ve Fransa, 2023 Katar ve Baltık)
- Altyapının Korunması/Baltıklara Doğal Gaz Arzının Sürdürülmesine İlişkin Masa Başı Tatbikatı (2019)
- Karadeniz Bölgesinde (Ukrayna) Hibrit Tehditlere Karşı Dayanıklılık Masaüstü Tatbikatı (2020)
- Elektrikli Hareketlilik Deneyi (2020-2021)
- Hibrit Güç Üretimi Testi (2021)
- Ukrayna, Baltıklar ve Gürcistan'ı destekleyen üç Uyumlu Dayanıklılık Masa Üstü Tatbikatı (2021)
- Askerî amaçlar için elektrikli bir bisiklet kullanma denemesi (İtalya Ordusuyla 2021, 2022, 2023)
- Hidrojen Yakıt Pili denemesi (2021, 2022, 2023, 2024)

2.4.4. Araştırma, Çalışma ve Analizler

NATO'nun enerji güvenliğini bir faaliyet sahası olarak benimsemesinin yaklaşık 15 yıllık bir geçmişe sahip olduğu düşünüldüğünde, bu kapsamdaki en üretken olduğu alanın çeşitli konularda araştırma çalışmaları ve analizler hazırlamak olduğu söylenebilir. Bu çalışmaları odaklandıkları konulara göre gruplandırabiliriz. Birincisi, NATO dönüşümüne katkı, enerji güvenliği alanında kavram geliştirme yönündeki çalışmalar göze batmaktadır. Bu doğrultuda Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi'nin 2018'den beri NATO için enerji güvenliği konsept ve doktrinlerin geliştirilmesine yardımcı olmak üzere ve özellikle 2021'den beri NATO'nun Operasyonel Enerji Kavramı geliştirilmesi için çalışmalar yaptığı bilinmektedir. NATO Müttefik Komutanlığı Dönüşümü kapsamında uzun vadeli Askerî Dönüşüm Programı için bilgi ve uzmanlık sağlama (2019-2020), NATO Katmanlı Dayanıklılık Konseptinin geliştirilmesine katkı çalışması (2023-2024), Stratejik Öngörü Analizi-Farklı bölgesel perspektiflere odaklanarak gelecekteki ittifak

operasyonları için çerçeve çalışması (Y +10/20) (2023-2024) ve Uzun Vadeli Askerî Stratejik Şekillendirme Çalışma Grubu (Y+40) (2023-2024) gibi örnekler de bulunmaktadır (SACT, 2017b: 31; 2018: 31; 2020a: 31; 2020b: 39; 2021: 36; 2022: 39; 2023: 39).

Kritik enerji altyapısının korunmasına ilişkin ve belli hedef bölgelere odaklı analizler de hazırlanmaktadır. Bunlar arasında kritik altyapıların korunmasına ilişkin Ukrayna Yeşil Kitabının geliştirilmesini destekleyen çalışma (2015), Kritik Enerji Altyapısının Korunması: Ukrayna Örneği ve Çıkarılan Dersler (2015-2017), NATO'nun kritik altyapıların korunmasında ulusal makamları destekleme kapasitesini geliştirmenin yanı sıra enerji arzı kesintilerine karşı dayanıklılıklarını arttırmak amacıyla ulusal ve kolektif savunmayı etkileyebilecek hibrid ve siber tehditlerin analizi (2018), kritik enerji altyapısının korunması ve enerji arz güvenliği alanındaki son gelişmeleri analiz etmek için Baltık Denizi Bölgesine odaklanan tamamlayıcı bir çalışma (2019), güvenliği artırmak için kritik enerji altyapısı paydaşlarının katılımının, koordinasyonunun ve sorumlulukların anlaşılmasının önemi üzerine tavsiyeler çalışması (2019) ve kritik enerji altyapısına sahip şirketlerde Bilgi Güvenliği Operasyon Merkezlerinin kurulmasına ilişkin ön teknik analiz (2023-2024) gibi örnekler yer almaktadır (SACT, 2015a: 26; 2015b: 24-25; 2017a: 27; 2017b: 31; 2018: 31; 2023: 39).

Bir diğer çalışma odağının yenilenebilir enerji ve enerji verimliliği olduğu görülmektedir. NATO'nun ilgi sahasında bulunan bazı ülke ve bölgeler özelinde de olmak üzere, bu konular dahilinde çeşitli analiz ve raporlar hazırlanmıştır. Örneğin Enerji Verimliliği: Kültürel Değişim Çalışması (2013-2017), yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji sistemlerine entegrasyonu ile ilgili risk faktörlerinin analizi (2018), yenilenebilir enerji kaynakları üzerine çalışma (2019), sentetik ve karbonsuz yakıtlar kullanarak 2050 yılına kadar askerî hareketlilik için enerji tedariki gelişmeleri araştırması (2021-2024), enerji ve askerî güvenlik için rüzgâr çiftliklerinin zorlukları ve riskleri analizi (2021-2022), NATO ve Barış İçin Ortaklık (BİO) ülkelerinin askerî operasyonlarında enerji verimliliği ve yenilenebilir enerji çözümleri çalışması (2021), savaş uçağı, araç ve savaş gemisi güç aktarma organlarının hibridizasyonu çerçevesinde kilit mineral pazarları üzerine stratejik analiz (2022) ve askerî güçlerin enerji dönüşümü için yenilenebilir enerji kaynakları analizi (2023-2024) sayılabilir (SACT, 2013: 23; 2015a: 26; 2015b: 24; 2017b: 31; 2018: 31; 2020b: 39; 2021: 37; 2023: 39).

Belli bölgelerde enerji kaynaklarının, bu bölgelerden enerji tedarikinin çeşitli unsurlarına ve risklerine ilişkin çalışmalar da öne çıkmaktadır. Özellikle NATO'ya etkilerine odaklanan bu grup çalışmalara örnekler şunlardır: Baltık ülkelerinin depolama ve taşıma kapasitelerine odaklanarak Avrupa'da özel filo ve jet yakıtı için üretim kapasiteleri ve sivil depolama kapasiteleri üzerine çalışma (2015), Arktik bölgesindeki enerji kaynakları için rekabetin ve bunun NATO üyelerinin enerji güvenliğini nasıl etkileyebileceğinin analizi (2018), NATO güney kanat ülkelerindeki petrol tedarik zinciri kapasiteleri ve NATO Mukabele Gücü/Hazırlık Eylem Planı tatbikatları ve konuşlandırmaları için ev sahibi ülke desteği ile ilgili riskler üzerine çalışma belgesi (2019), Orta Avrupa Boru Hattı Sistemi Siber Risk Çalışması (2019), IMO 2020 düzenlemesi ve rafinaj ve nakliye piyasalarına olası etkileri üzerine stratejik analiz ve araştırma bölümünün enerji güvenliği bilgilendirme notları (SARDINES) (2019), akaryakıt temini üzerine stratejik analiz çalışması (2019), NATO ülkelerinin Rus ham petrol ve gazına bağımlılığının analizi (2019), Yakıt tedarik zincirinin stratejik analizi-Baltık bölgesi (2019), Akaryakıt tedarik zincirinin stratejik analizi (Geliştirilmiş NATO Mukabele Gücü için Ev Sahibi Ülke Desteğinin Risk Değerlendirmesi) (2021), NATO ülkelerinin Rus ham petrol ve gazına bağımlılığının analizi- Baltık-Nordik bölgesinin ekonomik, sivil ve askerî güvenliği üzerindeki potansiyel etkileri (2021), Orta Doğu'dan enerji tedariki ve NATO için lojistik sonuçları analizi (2022), Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Hazar/Karadeniz bölgelerindeki enerji güvenliği gelişmelerinin sürekli olarak izlenmesi (2019-2020) ve Kuzey Akım 2 ve bunun NATO enerji güvenliği açısından sonuçları üzerine bir analiz (2019) (SACT, 2015b: 24; 2017b: 31; 2018: 31; 2020a: 31; 2020b: 39; 2021: 37).

Bunların dışında genel enerji güvenliğine yönelik çalışmalar, iklim değişikliğinin enerji politikalarına etkileri, nükleer enerjiye yönelik hibrit tehditler ve hatta Covid-19'un NATO'nun enerji güvenliği üzerindeki etkisi gibi tematik çalışmalar da yapılmıştır (SACT, 2020a: 31; 2020b: 39; 2021: 37; 2023: 39). Ayrıca NATO Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi bünyesinde periyodik yayınlar da yapılmaktadır. Gerek Merkez'in kendi faaliyetleri gerekse enerji güvenliğinin hemen tüm boyutlarına ilişkin uzmanlık yazılarının yer aldığı Energy Highlights ve Energy Security Forum en bilinenleridir. Teknik düzeyde kimi uzmanlık raporları ve çeşitli yayınlar da hazırlanarak çevrimiçi olarak kamuoyuyla paylaşılmaktadır (ENSEC COE, agis, 2024c).

2.4.5. Konferans ve Fuarlar

Bu kapsamda NATO'nun Akıllı Enerji Girişimi'nin ilk sahaya iniş uygulamalarından biri olan Askerî Uygulamalar İçin Yenilikçi Enerji Çözümleri (Innovative Energy Solutions for Military Application IESMA) başlıklı konferans ve sanayi fuarı öne çıkmaktadır. Bir teknoloji gösterisi de denebilecek olan bu fuar serisi 2011, 2014, 2016 ve 2018 yıllarında Litvanya, Vilnius'ta düzenlenmiştir. NATO üyeleri, ortak ülkeler ve özel sektörden yüzlerce enerji uzmanının bir araya geldiği bu fuar ve konferanslarda orduların fosil yakıtlara bağımlılığının azaltılması, askerî tesislerde ve teknolojiye ekolojik çözümler, yenilenebilir enerji teknolojilerinin askerî sahada kullanımı, güç tedariki, depolanması ve enerji verimliliği üzerine tartışmalar yapılmakta ve örnekler sunulmaktadır (Bitoun, 2014: 6-7; SACT, 2013: 24; 2015b: 25; 2017b: 31). Sonuçta NATO orduları için geleceğe yönelik öneriler ortaya konmaktadır.

IESMA serisinin dışında enerji güvenliğinin farklı boyutlarına ve iklim politikalarına yönelik farklı konferansların da NATO çatısı altında toplandığı görülmektedir. Bunlardan bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır (SACT, 2015b: 25; 2017a: 27; 2018: 31; 2021: 36):

- Kritik Enerji Altyapılarının Korunması Konferansı (2016'da Polonya Deniz Harp Okulu'yla ortaklaşa Varşova'da),
- Enerji Güvenliği, Denizcilik Alanı ve İklim Değişikliği Konferansı (2017'de Polonya Deniz Harp Okulu'yla ortaklaşa Varşova'da),
- NATO Ülkeleri için İklim Değişikliği ve Enerji Güvenliği-Jeopolitik ve Savunma Etkileri Konferansı (2019'da Paris'te)
- İklim Değişikliği ve NATO Enerji Güvenliğine Etkileri Konferansı (2021'de uluslararası çevrimiçi konferans).

2.4.6. Eğitim Faaliyetleri

NATO bünyesinde, Mükemmeliyet Merkezi koordinasyonuyla farklı okullarda ve merkezlerde enerji güvenliğinin çeşitli boyutlarına yönelik uzmanlık eğitimleri ve kursları verilmektedir. Bunların en uzun soluklusu ve öne çıkanı Almanya'nın Oberammergau kentindeki NATO Okulu'nda 2015 yılından günümüze yıllık olarak verilen Enerji Güvenliği Stratejik Farkındalık Kursu'dur. NATO Karargâhları, NATO

komutanlıkları, NATO ajansları ve ulusal kurumlarda enerjiyle ilgili alanlarda görev yapan subaylar ve bunların sivil eşdeğerleri olan diplomatlar, istihbarat analistleri, savunma planlamacıları, lojistikçiler ve mühendislerin katılabildiği bu bir haftalık kursun amacı “NATO'nun mevcut enerji güvenliği gündemi ve bu alandaki ulusal ve uluslararası ortaklarla daha iyi bağlantı kurma ihtiyacı konusunda ortak bir anlayış geliştirerek, güvenlik konusunda ortaya çıkan zorlukların bir parçası olarak mevcut enerji gelişmeleri ve zayıf noktalar hakkında farkındalığı artırmaktır” (NATO School, agis, 2024). Bir diğeri Operasyonel Seviye Enerji Güvenliği Kursu’dur. Estonya’daki Baltık Savunma Koleji’nde Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi'nin uzmanlar ağıyla iş birliği içinde yılda bir verilen derslerden oluşan kursun amacı, temel kavramları tanıtarak ve mevcut jeopolitik durumda enerji güvenliği gelişmelerini ve bunların operasyonel düzeyde İttifak güvenliği ve askerî operasyonlar üzerindeki potansiyel etkilerini analiz ederek NATO ile ilgili enerji güvenliği faktörlerini uygulamaktır (Baltic Defense College, agis, 2024). Mükemmeliyet Merkezi’nde Vilnius’ta her yıl düzenlenen Askerî Operasyonlarda Enerji Verimliliği Kursu ise, akademi ve sanayi iş birliği ile düzenlenmektedir. Kursun amacı, NATO üyeleri ve ortak ülkelerin askerî ve sivil personelinin askerî operasyonlarda enerji verimliliğinin önemi konusunda farkındalığını ve bilgisini artırmaktır. İçeriğinde NATO'nun enerji güvenliği ve enerji verimliliği politika ve stratejisi, enerji yönetiminin en iyi uygulamaları, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması ve enerji verimliliği konularında bilgiler verilmektedir (ENSEC COE, agis, 2024d). Son bir örnek ise NATO’nun E-Öğrenme sistemi üzerinden (NATO ADL) çevrimiçi olarak düzenlenen Enerji Güvenliği Kursudur. Derslerin içeriği Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi tarafından geliştirilmiştir ve gelecekte NATO disiplindeki tüm enerji güvenliği kursları için bir ön koşul hâline getirilmesi planlanmıştır (ENSEC COE, agis, 2024e).

Bu kurs/eğitimlerin yanında çeşitli temalarda ve özel önem verilen bölgelere yönelik olarak farklı NATO üye ve ortak ülkelerinde veya çevrimiçi kurslar da düzenlenmiş veya düzenlenmeye devam etmektedir (SACT, 2015a: 26; 2015b: 24-25; 2017a: 27; 2017b: 31; 2018: 30-31; 2020a: 30-31; 2020b: 39; 2021: 37; 2023: 39; 2024: 39):

- Enerji Güvenliği Farkındalık Kursu (2015, 2020; Kafkasya bölgesine odaklı- Azerbaycan 2018; T.C. Genelkurmay Başkanlığı Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi 2018, 2019, 2020, 2022;)

- Enerji Güvenliği Stratejik Farkındalık Kursu (Kafkasya bölgesine odaklı-Gürcistan 2016, 2017, 2023)
- Askerî Alanda Enerji Verimliliği Kursu (2017, 2018)
- Enerji güvenliği eğitim modülü (Baltık Savunma Koleji 2018)
- Bölgesel Enerji Güvenliği Kursu (2018)
- NSO Kritik Enerji Altyapılarının Korunması Kursu (2018)
- Bölgesel Enerji Güvenliği Kursu (Kafkasya bölgesi Azerbaycan/Gürcistan odaklı 2019)
- Kritik Enerji Altyapısı Koruma ve Dayanıklılık Kursu (Kuveyt 2019, Polonya 2023)
- Doğu Akdeniz ve MENA Enerji Güvenliği Çalıştayı (2020)
- Bölgesel Enerji Güvenliği Sempozyumları (Kafkasya 2020)
- Operasyonel Seviye Enerji Güvenliği Kursu (T.C. Genelkurmay Başkanlığı Barış İçin Ortaklık Eğitim Merkezi 2021, 2022)
- İleri Düzey Enerji Güvenliği Semineri (Bakü, Azerbaycan 2022)
- Deniz Güvenliği Kursları (2022, 2023)
- ADL/e-öğrenme kursları (Enerji Güvenliği Farkındalığı ve Kritik Enerji Altyapısının Korunması 2019, Askerî Operasyonlarda Enerji Verimliliği 2020, Enerji Güvenliği Farkındalığı 2021, Enerji Güvenliği Mükemmeliyet Merkezi 2022, 2023).

2.5. NATO Üyelerinin Enerji Profili

Yeni üyeliklerle beraber sayısı otuz ikiye ulaşan örgütün enerji konusunda ciddi oranda dışa bağımlı bir yapısı olduğu son veriler ışığında gözlemlenebilecektir. Aşağıda sunulan tablo NATO ülkelerinin 2023 yılındaki enerji ithalatındaki yüzdelik dilimlerini göstermektedir.

Tablo 5

NATO üyeleri enerji ithalatı, 2023 (%)

Üye	İthalat Oranı	Üye	İthalat Oranı
Almanya	65,4	K. Makedonya	63,6
ABD	-4	Letonya	48,6
Arnavutluk	36,5	Litvanya	77,9
Belçika	88,9	Lüksemburg	107,3
Birleşik Krallık	28,1	Macaristan	56,4
Bulgaristan	36,5	Norveç	-654

Çek Cumhuriyeti	38,9	Polonya	43
Danimarka	48,3	Portekiz	71,5
Estonya	11,5	Romanya	28,2
Fransa	45,8	Slovakya	56
Hırvatistan	54,2	Slovenya	46
Hollanda	82	Türkiye	71,3
İspanya	73,5	Yunanistan	91,2
İtalya	76,9	Finlandiya	42,8
İzlanda	12,3	Kanada	-80,6
Karadağ	27,3	İsveç	36,5

(World Economic Forum, agis, 2023)

Tablodan da anlaşılacağı üzere NATO üyesi ülkelerinin büyük bölümü enerji kaynaklarını ithal etmek suretiyle ihtiyaçlarının ciddi bir kısmını karşılayabilmektedir. Bu anlamda ihtiyaç duydukları enerji konusunda kaynak fakiri olarak değerlendirilebilecek bu ülkeler değişen oranlarda dışa bağımlı bir konumdadırlar. Burada kaynak zengini olarak sınıflandırılabilirler. Örneğin Norveç, Kanada ve ABD'dir. Bu üç ülke de enerji ithalatına ihtiyaç duymamaktadır. Burada dikkat çeken ülke hiç kuşkusuz ABD'dir. Şöyle ki 2022 yılına kadar enerji ithal eden bir ülkeyken bu yıldan itibaren buna ihtiyaç duymamıştır (World Economic Forum, agis, 2023). ABD'nin enerjide bu bağımlılığının ortadan kalkması birçok gerekçeyle izaha ihtiyaç duysa da burada kaya gazı konusunda yapmış olduğu teknolojik yatırımların daha çok öne çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Obama döneminde temeli atılan ve yapılan çalışmalarla ABD'nin günümüzde enerji piyasalarında kendine yetebilir, kaynak zengini bir ülke pozisyonuna eriştiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Kalehsar, 2020: 258-261).

2.6. NATO Orduları ve Enerji Dönüşümü

NATO başlangıcından günümüze ekonomik vasıfları baskın ve yüksek askerî yaptırım gücüne sahip, son yetmiş yılın en gelişmiş küresel güvenlik örgütlerinden biridir. Bu vasfın oluşmasına katkı sağlayan uluslararası politik dengelerin varlığı, küresel tehdit olarak değerlendirilen siyasal rejimler, ticari ilişkiler ve enerji güvenliği konuları İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan NATO'nun misyonu özetleyebilecek başlıklar olarak değerlendirilebilir (NATO, agis, 2022c). Kurulduğu yıldan buyana üye sayısı, açık kapı politikasının da etkisiyle 32'ye ulaşmıştır. Sayısal olarak güçlü

bir kimliğe sahip örgütün ulusal orduların niteliği anlamında homojen bir özellik sergilediğini söylemek mümkün değildir. Ancak 145 ülke orduları arasında yapılan 60 parametreye dayalı bir değerlendirmede ilk on beş içinde beş NATO ordusunun bulunduğu ve genel sıralamada birinci sırayı ABD'nin aldığı, diğer NATO üyesi ordularının ise Türkiye, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın olduğu görülmektedir (Global Firepower, agis, 2023). Bu orduların harekât kabiliyetleri, insan gücü, teknolojik üstünlükleri ve kullanılan savaş araç ve gereçlerinin enerji ihtiyaçlarının temini ile simetrik bir ilişkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

NATO ülkeleri, enerji dönüşümü ve akıllı enerji dönüşümleri kapsamında çalışmalar yaparak fosil yakıtlara ihtiyacı azaltmak istemekte ve bununla ilgili bazı dönemlerde tatbikatlar da gerçekleştirmektedir. Yapılan bu çalışmalar daha çok güneşten enerji elde etme, hibrit teknolojileri geliştirme, taşınabilir güneş panelleri üretme, su arıtma ve enerji ölçüm aletleri geliştirmeye yönelik çalışmalardır. Bu çalışmalar hiç kuşkusuz orduların ileri harekât bölgelerindeki temel lojistik ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olması itibarıyla önemli girişimlerdir (NATO, agis, 2019). Bu anlamda dünyada ve NATO orduları içinde en güçlü ordu olarak birinci sırada bulunan ABD ordusu enerji dönüşümü konusunda belirli çalışmalar yapmakta, özellikle sabit olarak konuşlandırılmış birliklerinde elektrik enerjisi kullanmayı ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. 2012 yılında başlatılan ve ülke içindeki farklı niteliklere sahip her birliğin 2025 yılına kadar belirli oranda elektrik enerjisi üretim projeleri ile dönüşüm çalışmaları yapmaya başladığı görülmektedir (Hammack, 2015: 275-279). Ancak Amerikan ordusunun bu enerji dönüşüm çalışmalarının motorlu araç ve gereçlerin çalışma mekanizmalarının sıvı yakıttan elektrik enerjisine entegre edilmediği ya da çok küçük bir oranına tekabül eden kısmının entegre edildiği görülecektir. Bu anlamda 2017 yılında ABD silahlı kuvvetlerinin günde 269.230 varil petrol satın aldığı, aynı yıl sadece Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri için yakıt maliyetinin 7.7 milyar dolar olduğu değerlendirildiğinde fosil yakıt kullanımında Amerikan ordusunun hâlâ dünyada en çok tüketicilerden biri olduğunu görülecektir (Neimark, Belcher ve Bigger, agis, 2019). Ancak mevcut ordu envanterlerinde bulunan ve kısa dönemde enerji kullanım dönüşümü çok kolay olmayan motor teknolojileri, yüksek ateş gücüne sahip nitelikli savaş araç ve gereçlerinin fosil yakıtla çalışıyor olması dünyadaki birçok ordu gibi NATO ordularının da bu mevcut imkân ve kabiliyetlerini sürdürmek isteyeceklerini göstermektedir.

2.7. Askerî Güç Uygulama Yetkisi ve Örnekleri

NATO güç uygulaması gerektirecek krizlerde, üye hükümetlerce alınan kararlarla ve kuruluş maddelerinden olan beşinci maddeye atıfla, icra edeceği harekâtı ve kriz yönetimini belirlediği ve bu suretle hedef bölgelerde askerî yaptırımları uygulamaya koyduğu, kuruluş anlaşmasında bulunan bu maddeyi uygularken de Birleşmiş Milletler kuruluşunun 51. maddesinde belirtilen barışı koruma ve güç uygulama şartından destek almak istediği görülmektedir. Bu anlamda NATO'nun 5. maddeyi ilk devreye soktuğu kriz 11 Eylül 2001 saldırılarıdır. ABD'nin uluslararası bir terörist saldırıya maruz kaldığı gerekçesiyle 12 Eylül 2001'de alınan ve 5. maddeye dayandırılan kararlar ile ABD, NATO kuvvetlerinin kendi topraklarında koruma kalkanı bulundurmasını talep etmiştir. Bu kapsamda diğer NATO hava radar uçakları ABD'nin hava savunma sistemlerine takviye kuvvet olarak dahil olmuşlardır (NATO, agis, 2023d).

NATO'nun güç kullanımını farklı coğrafyalarda, farklı gerekçelerle ve farklı özellikte yapılmış olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında bu tür harekât, müdahale ve koruma misyon görevlerinin daha da artmış olduğu gözlemlenecektir. Balkanlarda cereyan eden ve bir etnik savaşa dönen Bosna Hersek olayları, Kosova'da, Makedonya'da cereyan eden olaylara müdahil olması bu bölgedeki güç uygulamaları olarak öne çıkmaktadır. Doğu Akdeniz'de 2000 yılından itibaren terörist saldırılara karşı oluşturulan Etkin Çaba Harekâtı, 2003 yılından itibaren Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün oluşturulması, İkinci Körfez Savaşı'nda Türkiye hava sahasının (savunma) korunması amacıyla önlemlerin alınması, Afrika Birliği'nin isteğiyle 2005 yılında Darfur bölgesine askerî destek sunulması, 2008 yılında Birleşmiş Milletler'in talebi doğrultusunda Somali ve Aden Körfezi'nde Dünya Gıda Programı kapsamında yardım gemilerine karşı yapılan korsan saldırılarının önüne geçmek için Müttefik Koruma Harekâtı'nın başlatılması gibi operatif faaliyetlerin icrası, güç uygulamaları kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca 2004 Atina Olimpiyatları, 2006 NATO Riga Zirvesi güvenliğinin alınması da NATO'nun destek uygulamaları olarak gösterilebilir (Erol, Oğuz, 2012: 165-168).

2.7.1. Askerî Güç Uygulamalarının Hukuki Altyapısı

NATO'nun, askerî yaptırımlarda uluslararası kamuoyunu da ikna etmek çerçevesinde Birleşmiş Milletler örgütünün barışı koruma misyonu ve kuvvet talebi doğrultusunda hareket etmek istediği görülmektedir. NATO'nun 1992 yılında Bosna Hersek'te meydana gelen olaylara müdahil olmasında, 2003 yılında Afganistan'da Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü ile bölgede bulunmasında, 2005 yılında Afrika Birliği ve Birleşmiş Milletler'in talep etmesiyle Darfur bölgesinde faaliyete geçmesinde, 2008 yılında Aden Körfezi, Arap Denizi ve Somali bölgesindeki askerî güç ve yardım misyonlarını çalıştırmış olmasında Birleşmiş Milletler örgütünün taleplerinin de etkili olduğu görülmektedir (Erol ve Oğuz, 2012: 165-168). NATO bu müdahalelerini daha çok Birleşmiş Milletler Şartının Güvenlik Konseyi ve Barışa Yönelik Tehditlere, Barışın İhlallerine ve Saldırgan Eylemlere İlişkin Eylem başlıkları altındaki maddelere (United Nations, Charter of the United Nations, agis, 2016) dayandırmak suretiyle icra etmiş olsa da bazı durumlarda, Güvenlik Konseyi'nden bu kararların veto edilme ihtimalini hesaba katarak, BM kararlarına ihtiyaç duymadan da hareket ettiği olmuştur. NATO'nun Kosova'daki olaylara müdahil olması BM'den tam anlamıyla bir yetki almadan gerçekleştirmiş olduğu bir operasyon olması itibarıyla önemlidir. NATO'nun burada Çin ve Rusya'nın müdahaleye sıcak bakmadıklarından Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisini kullanabileceklerini öngörmüş olduğu ve resmi bir kararı beklemeksizin hareket etmiş olduğu değerlendirilebilir (Henkin, 1999: 825). NATO farklı olarak bazı durumlarda da krizin yaşandığı ülkeden resmi bir yardım talebinin gelmesi durumunda, bölgeye askerî kuvvet göndermiştir. 2001 yılında Makedonya devlet başkanının resmi talebi doğrultusunda bu ülkedeki istikrarsızlığı çözmek için NATO bölgeye kuvvet sevk etmiştir (Yılmazarslan, 2008: 36). NATO'nun güç kullanımının hukuki tespitleri üçüncü bölümde daha teferruatlı olarak incelenecektir.

2.7.2. Enerji Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Eylemleri

NATO hükümetleri, tamamı olmasa da dünyanın farklı coğrafyalarında cereyan eden savaşlarda veya istikrarsız bölgelerde, enerji kaynaklarının ve transit enerji yollarının güvenliği için çeşitli dönemlerde askerî operasyonlara başvurmuşlardır. 1980'lerdeki İran-Irak savaşlarında körfezdeki petrol tankerlerinin güvenliği için

yapılan (Operation Earnest Will) Ciddi İrade Operasyonları, enerji güvenliğini doğrudan ilgilendiren bir problem olarak görüldüğünden gerçekleştirilmiş bir operasyondur (Gaillis, 2007: 5). Aynı şekilde transit enerji güzergâhı olan Akdeniz sahasının kontrolü aşamasında da 2001 yılından itibaren NATO ülkeleri bölgede donanma unsurlarını görevlendirmişlerdir. NATO'nun bu bölgedeki varlığı Akdeniz güzergâhı üzerinden transfer edilen enerjinin Avrupa'ya güvenli şekilde ulaştırılmasını sağlamıştır (Çelikipala, 2014: 92). NATO'nun 2012'deki Libya operasyonlarının da her ne kadar sivilleri korumak maksatlı bir operasyon olduğu belirtilse de özünde örgütün Avrupa kanadı için önemli bir petrol tedarikçisi olan bir devlete, enerji arz güvenliği kaygısıyla yapılmış bir girişim olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Biresselioğlu, 2012: 242).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAZAR BÖLGESİ VE KARADENİZ'İN KUZEYİNDE ENERJİ GÜVENLİĞİ

3.1. NATO İçin Bölgenin Önemi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının kullanımında yeni bir güç mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bir tarafta NATO liderliği anlamında ABD, diğer tarafta Sovyetler Birliği'nin olduğu iki kutuplu dünyanın ABD lehine son bulması bu ülkenin ve ittifakın diğer Batılı ülkelerinin eski Sovyet coğrafyasındaki yeni devletlerine ve dolayısıyla bu bölgedeki enerji kaynaklarına ayrı bir ilgi duymaya başlamasına neden olmuştur (Kahraman, Merdan, 2020: 439). ABD'nin bu bölgeye ilgi duymasının sebeplerinden biri de Brzezinski'nin belirttiği gibi Avrasya coğrafyasından ABD'ye rakip olabilecek küresel bir gücün çıkmasını engellemek istemesinden kaynaklanmaktadır. Bahse konu kaygının bertaraf edilmesi için de ABD, bölgede her türlü siyasi, askerî ve diplomatik hamleleri yapma gayreti içinde olmaktadır (1997: 63). Varşova Paktı'nın dağılmasıyla NATO'nun da misyonunu tamamladığı tartışmaları yapılmış olsa da ABD liderliğindeki örgüt, Sovyetler Birliği'nden kopan ülkelerin, özellikle askerî anlamda Batı sistemine uyumlu hâle getirilebilmesi için bir dizi çalışmalar yürütmüştür. Bunlar Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi (KAİK) ve Barış İçin Ortaklık programıdır (Kök, 2012: 174). Belirtildiği üzere, bu hamleler daha çok Soğuk Savaş döneminin bitiminden sonra Sovyetlerden kopan ülkelerin Batı sistemine entegre edilmesi çerçevesinde olmakla, Rusya'nın yakın çevresinde etkinliği artırmak ve eski Sovyet coğrafyası olarak bilinen bu bölgede Rusya'yı çevrelemek üzerine kurulmuştur (Ünalımsı ve Oğuz, 2019: 3). Özellikle Karadeniz bölgesi Batılı güçler tarafından stratejik bir alan olarak değerlendirilmekte olup Karadeniz'in çok geniş bir bütün olduğunu, bölgede Rus etkisinin olmadığı, Avrupa ve Atlantik kontrolünün olduğu uluslararası bir yapının hakim olmasının, çıkarlar bağlamında daha faydalı olacağı her zaman istenilen bir durum olmuştur (Tüysüzoğlu, 2013: 63).

Rusya'nın ve Hazar ülkelerinin petrol ve gaz yatakları arasında yer alan Karadeniz Bölgesi'nin, enerji kaynaklarının aktarımında stratejik bir geçiş bölgesi olduğu da göz önüne alındığında Rusya'nın yalnızca Avrupa'ya büyük oranda doğal gaz sağlamakla kalmayıp aynı zamanda Hazar Denizi'nden kaynak aktarımının büyük bir kısmını da kontrol etmesi, bölgenin önemini Batılı güçler nezdinde artırmaktadır. AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak amacıyla enerji arzını çeşitlendirme çabaları, enerji anlamında bölgenin büyük rolünün bilincinde olan ABD tarafından da desteklenmektedir (Grishin, Todorova ve Tolochko, 2020: 443).

3.1.1. NATO'nun Bölgeye İlişkin Tehdit Değerlendirmesi

NATO, bölgede her şeyden ABD'nin küresel güç hegemonyasının da tesiriyle varlığını hissettirmek ve Sovyetlerden kopan ülkeleri kendi sistemine üyelik kapsamında entegre ederek genişlemesini sürdürmek istemiştir. Doğu Bloku ülkelerinin NATO ve AB'ye üye olmasıyla NATO bu bölgede etkinliğini ciddi şekilde artırmıştır. Örgüt, özellikle, Rusya'nın Karadeniz'de tam hakimiyet kurma girişimlerini engellemek ve bu amaçla bölgede müttefik ülkelerle ilişkilerini geliştirmek yönünde politik argümanlar üretme gayretiyle hareket etmiştir (Hamilton, 2008: 321-323). Sovyetlerin dağılmasından sonra, Putin yönetimiyle beraber Rusya'nın uygulamaya koyduğu yakın çevre politikası, NATO için önemli bir tehdit algılaması konumuna gelmiş ve bu bölgedeki güç mücadelesi daha çok Rusya'nın bu politikasına karşı yürütülmeye çalışılmıştır. Eski Sovyet coğrafyası olarak da tanımlanabilecek Rusya'nın yakın çevresinde NATO'nun siyasi ve askerî nüfuz olarak etkinliğini artırması ve yeni üyelerle genişlemesi Rusya için karşı bir tehdit algısı olarak değerlendirilmiş ve Rusya'nın bölgede saldırgan realizm olarak da tanımlanabilecek bir stratejiyle hareket etmesine neden olmuştur.

Bu durum bölge ülkelerinde bir ikileme neden olmakla, NATO ve Rusya ilişkisi askerî hareketliliklerin de cereyan edebildiği bir duruma evrilmiştir (Tüysüzoğlu, 2013: 75). Rusya bölgede etkinliğini artırmak, NATO'nun Doğuya genişlemesini engellemek ve başından beri karşı çıktığı renkli devrimlerin de karşısında olduğunu açıkça ortaya koymak için 2008 yılında Gürcistan'a askerî müdahalede bulunmuştur. Bu müdahale Rusya'nın bölgede kendi nüfuzuna yönelik olarak değerlendirdiği tehditlerin bertaraf edilmesine yönelik ilk askerî harekât olması açısından dikkat çekmektedir (Erol ve Demir, 2012: 27). NATO için bölgede önemli bir gelişme de

Kırım'ın ilhak edilmiş olmasıdır. 2014 Ukrayna krizi ile beraber Karadeniz'de stratejik bir kara parçası olan Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi sadece Kırım üzerinde bir hakimiyeti beraberinde getirmemiş, Karadeniz üzerindeki alan hakimiyetinin de ciddi anlamda Rusya'nın eline geçmesine olanak sağlamıştır. Bu durum NATO için çok ciddi bir dezavantaj yaratmış olmakla Rusya'nın bu saldırgan yaklaşımına karşı NATO, Karadeniz bölgesinde tehdit algısını değiştirmek durumunda kalmıştır. Şöyle ki NATO 2011 yılında donanma unsurlarının hedef coğrafyalarda etkinliğini artırmak adına oluşturduğu deniz hakimiyeti konseptini (Bağbaşıoğlu, 2021: 69-74) 2014 yılında Kırım'ın ilhakından sonra özellikle Karadeniz'de ve bölge hinterlandında daha etkili olabilmek adına, revize etmesi gerektiğinin ve donanmasını güçlendirmek zorunda olduğunun farkına varmıştır (Nordenman, 2015: 4). Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve bölgede ciddi anlamda askerî tahkimatlanmaya gitmesi, 2022'de başlayan Ukrayna Savaşı'nın da bir emaresi olarak değerlendirilebileceğinden NATO'nun bölgede hakimiyet kurmada önemli mevziler kaybettiğini ve tehdit varlığının daha somut ve daha büyük evreye ulaştığını göstermektedir.

3.1.2. NATO'nun Bölge Enerji Kaynaklarına ve Rotalarına Yaklaşımı

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarının kullanımında yeni bir güç mücadelesini ortaya çıkarmıştır. ABD Soğuk Savaş sonrası bu bölgeye ayrı bir ilgi duymaya başlamıştır (Kahraman ve Merdan, 2020: 439). NATO bu bölgedeki enerjinin güvenli şekilde ve dolaysız olarak Avrupa pazarına ulaşması adına Karadeniz güzergâhının önemli bir bölge olduğundan hareketle Hazar kaynaklarının aktarımında bölge ülkeleri ile siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirme gayreti içinde olmuştur.

Transit geçiş güzergâhının kritik ülkelerinden bir olan Gürcistan, NATO ve Rusya için bir tampon bölge konumunda değerlendirilebilir. Hazar havzasındaki hidrokarbon enerji kaynaklarının çoğunun AB ülkelerine ulaştırılması Güney Kafkasya ülkesi olan Gürcistan'ı çok önemli bir konuma sokmaktadır. Bu anlamda Batının ve Rusya'nın bu ülke üzerinden yürüttüğü güç mücadelesi çok önemli bir aşamayı oluşturmaktadır (Kulick ve Yakoboshuili, 2008: 25). Güney Kafkasya'da NATO, Batı yanlısı siyasal ve demokratik bir yapıyla muhatap olup özellikle Hazar Havzası enerjisinin Batıya sorunsuz şekilde intikalini sağlamak isterken; Rusya

bölgede eskiden kalma hakimiyet anlayışını sağlamaya çalışmaktadır. Burada NATO hakimiyetinin olmaması Avrupa ve Atlantik çıkarlarına ciddi şekilde bir tehdit yaratacağından Karadeniz ve Güney Kafkasya (daha çok Gürcistan) NATO'nun ve ABD'nin vazgeçmek istemediği bir bölge olarak öne çıkmıştır. Jeopolitik anlamda kritik bir noktada olan Gürcistan'ın siyasi istikrarı da Batılı ülkeler için fazlasıyla önemli olduğundan Gürcistan hükümetlerinin Batı yanlısı ekonomik ve politik argümanları benimsemesi bu ülkeler için önemli bir zorunluluk olarak kabul edilmektedir (Cornell, Mc Dermentt, O'Maley, Socor and Star, 2004: 14-17). Bu anlamda renkli devrimlerle belirtilen amaca ulaşmak istenmişse de Gürcistan özelinde bu durum 2008 yılında ciddi bir güvenlik sorunu yaratmıştır. Belirtilen renkli devrim hareketleri ve NATO'nun Doğuya doğru genişleme isteği Rusya üzerinde tedirginlik yaratmış, problemin diplomatik kanallarla çözilemeyecek boyuta ulaştığını iddia eden Rusya, 2008 yılında Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazy'a düzenlediği askerî harekâtı da gerekçe göstererek bu ülkeye askerî müdahalede bulunmuştur. Bu durum NATO'nun Güney Kafkasya üzerinden enerji güzergâhlarını güvenli hâle getirme çabasını ve aynı zamanda NATO'nun bölgede genişleme hamlesini ciddi anlamda sekteye uğratmıştır (Ünalmiş ve Oğuz, 2019: 5).

3.1.2.1. Hazar bölgesi. Hazar Denizi, Sovyetler Birliği döneminin son bulduğu 1991 yılına kadar iki devletli kıyıdaş bir bölgeyken, bu tarihten sonra beş devletin kıyı paylaşımına açılan bir bölge konumuna dönüşmüştür. Enerji rezervleri anlamında dikkat çekici seviyede zengin olan bölgenin, Doğu-Batı denkleminde enerji üreten ve tüketen ülkelerin köprüsü pozisyonunda stratejik bir öneme sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Kalehsar, 2020: 155). Orta Asya ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarının, Çin Halk Cumhuriyeti'nin de ciddi anlamda ilgisini çektiği ve özellikle Kazakistan ve Türkmenistan üzerinden Hazar havzasına boru hatlarıyla ulaşmak istediği bilinmektedir. Bu açıdan bölgenin enerji kaynaklarının Doğu ve Batı ülkelerince rağbet gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır (Tang, 2016: 9). Dünyanın en gelişmiş askerî örgütlerinden biri niteliğine sahip NATO ülkelerinin ve ABD'nin bölgeye ilgisi, özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları neticesinde Afganistan'a yapılan müdahalelerden sonra artmış ve bölgenin stratejik değeri önemsenmeye başlanmıştır (Cunningham ve Yetiv, 2012). Artan ihtiyaçlar ve enerji güvenliğinde yaşanan sorunlar kaynak çeşitliliğini ön plana çıkarmıştır. Hazar havzasının yeni

bağımsız devletleri Batı ülkeleri için Rusya'ya bağımlılığı önemli seviyede azaltacağından bu bölgedeki yeni üretici devletlerin Avrupa'ya transit anlamda bağlanması, örgütün öncelikli hedefleri arasında yer bulmuştur. (Kuzembayeva, 2014: 77). Bu çerçevede 2006 yılında ilk petrol akışının başlatıldığı Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Azerbaycan petrollerinin ve üretim durumuna göre Türkmenistan ve Kazakistan petrollerinin dünya pazarına açılması (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, agis. 2023) Batı ülkeleri, özellikle ABD için enerji diplomasisi alanında kazanılmış önemli bir başarı olarak değerlendirilebilir (Kalehsar, 2020:187). Rusya'nın Karadeniz üzerinde çeşitli gerekçelerle, özellikle Ukrayna bağlamında, enerji güvenliğini tehdit edici yaklaşımlarını da dikkate aldığımızda Avrupa Birliği'nin 2022 yılında Güney Gaz Koridorunu kullanarak Azerbaycan'dan 2027 yılına kadar gaz akışını iki katına çıkarmayı içeren anlaşmayı imzalamış olması Hazar Havzası enerji kaynaklarının Batı ülkeleri için çok önemli bir kaynak-rezerv bölgesi olduğunu göstermektedir. (Coffy, 2023).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Hazar üzerinde hak iddia eden ülke sayısı beşe çıkmış, bu durum enerji kaynaklarının aranması, çıkarılması ve su alanlarının kullanımı ile ilgili birçok anlaşmazlığı ortaya çıkarmıştır. Hazar denizinin statüsü ile ilgili 2018 yılında beş kıyıdaş devletin imzalamış olduğu anlaşma her ne kadar bazı sorunların tam olarak çözüme kavuşturamadığı yönünde eleştirilere (özellikle 15 mil hattı) maruz kalsa da (Kalehsar, 2020:155) kıyıdaş ülkelerin kendi bölgelerinde çıkaracağı enerji kaynaklarını pazarlayabilmesi anlamında özellikle Sovyet sonrası yeni ülkeler için bir özgürlük getirmiştir. Bu anlamda ABD ve AB bu bölgedeki kaynakların Batıya aktarımı konusunda bir avantaj sağlamıştır denebilir (Gülyüz, 2020: 379).

NATO için bölgedeki enerji kaynaklarının, Rusya'nın etkisini azaltarak Batıya aktarılmasının önemli siyasi ve diplomatik çabayı gerektirecek bir konu olduğunu vurgulamak gerekir. Şöyle ki bölgede çok ciddi bir Rus gücünün izdüşümü olduğu gerçeği yadsınmamalıdır. Hazar üzerinde önemli bir donanma gücü bulunan Rusya'nın buradaki askerî varlığını Don-Volga kanalından Karadeniz havzasına sokabilmesi Rusya'ya önemli bir askerî hamle yeteneği kazandırmakla bölge ülkelere karşı ve Karadeniz'de kısıtlı da olsa var olan NATO unsurlarına, harici bir tehdit çarpanı olarak gözükmektedir. Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne dayanarak boğazlardan her iki tarafında savaş gemilerine geçişi kapattığı düşünüldüğünde, 2022 yılında Ukrayna'ya karşı yapılan askerî harekâta bu kanalın

aktif olarak Rus Hazar filosu tarafından kullanılmış olması ve Rusya'nın, Hazar üzerinden bu filo unsurlarınca, Ukrayna'yı uzun menzilli seyir füzeleriyle vurmuş olması hem Hazar Havzası'nda hem de Karadeniz Havzası'nda NATO için ciddi anlamda üzerinde durulması gereken bir tehdit varlığı yaratmıştır. Mevcut durum gözetildiğinde NATO'nun ve özelde ABD'nin Hazar Havzası'nda çıkarlarını ilerletmesi için kısıtlı seçenekleri olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır (Coffy, 2023).

3.1.2.2. Karadeniz'in kuzeyi. Karadeniz fiziki olarak 432000 kilometrekare alana ve 4340 kilometre kıyı uzunluğuna sahip yarı kapalı bir denizdir. Karadeniz'in stratejik önemi açık denizlere ulaşımı anlamında Çanakkale ve İstanbul boğazları ile bağlantısının olmasıdır (Rende, 2010: 14). Tarihsel ve jeopolitik olarak önemli bir misyonu olan Karadeniz, alan hakimiyeti konusunda bu bölgeyi kontrol eden veya bölgeye hakim olanın, gücünü Avrupa kıtasına, Balkanlara ve Orta Avrupa'ya olmak üzere, Doğu Akdeniz, Güney Kafkasya ve Kuzey Ortadoğu'ya da rahatlıkla yansıtabileceği değerlendirilmektedir. (Grishin, vd. 2020: 449).

Transit enerji rotalarının hakimiyetiyle beraber güvenliğinin sağlanmasında Karadeniz Bölgesi'nin aslında Hazar Denizi bölgesi ile birlikte değerlendirilmesinin kabul edilebilir bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Hazar bölgesinden çıkarılan enerji kaynaklarının, ana kullanıcılara giden geçiş yollarının Karadeniz bölgesinden geçiyor olması bu öngörüye destekler niteliktedir. (Grishin, vd. 2020: 441). Karadeniz üzerinde hakimiyet kurmak isteyen ABD, burada NATO'yu etkili bir şekilde kullanarak bölge ülkelerini örgüte katmak istemektedir. Ayrıca bölge ülkelerine, çeşitli yardım faaliyetleri yürüterek ve bazı ülkelere Batı yanlısı siyasi hareketleri destekleyerek (renkli devrimler) buradaki varlığını Rusya'nın aleyhine güçlendirmek istemektedir (Canar, 2012: 59). 2004 yılında Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya katılmasıyla Karadeniz'de artık üç NATO üyesi devletin söz sahibi olması, örgüt için enerji güvenliği meselesinin öneminin artmasına katkı sağlamış, ayrıca NATO'nun bölgede hak iddia etmesi anlamında da meşru bir zemin yaratmıştır. (Ünalmiş ve Oğuz, 2019: 4). Yeni üyelerin örgüte katılması NATO'nun Karadeniz bölgesinde askerî birlik bulundurma ve ortak tatbikat yapma taleplerini de beraberinde getirmiş, örgütün 2004 yılında Akdeniz'de yürüttüğü Aktif Çaba Harekâtı'nı, enerji güvenliği ve enerji diplomasisi çerçevesinde Karadeniz'de de yürütme isteğini ortaya

çıkarmıştır. Ancak bundan ciddi bir sonuç alınamamıştır (Kök, 2012: 179). Türkiye ve Rusya, NATO'nun Karadeniz bölgesinde güç bulundurmasını istememiş ve Akdeniz'deki gibi deniz hakimiyetini tesis etmesine de bölgede aşırı militarasyon yaratacağı gerekçesiyle sıcak bakmamıştır (Grishin, vd. 2020: 448).

Karadeniz'de enerji yollarının kontrolü çerçevesinde ve NATO'nun bölgede yeni üyeliklerle genişlemesi Rusya'nın tepkisini çekmekle kalmamış, bu ülkenin Karadeniz'de alan hakimiyeti sağlamak adına mütecaviz girişimlerini başlatmasına da fırsat sağlamıştır. Karadeniz, Rusya'nın bakış açısına göre kara operasyonlarına ve Güneybatı Rusya ile çevresinin genel savunmasına olanak tanıyan, stratejik değeri yüksek bir bölgedir. Karadeniz'i sadece enerji nakil hatlarının bir güzergâhı olarak değil, kendi ana karasının da güvenliğine doğrudan etki eden stratejik bir bölge olarak gören Rusya (Reach, 2020: 54) 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmiştir. İlhakın ardından Karadeniz'de alan hakimiyetini de tesis etmek adına buraya S-400 hava savunma sistemlerini ve karadan havaya atılabilen S-300 uzun menzilli ve Patsir-S orta menzilli füzeleri konuşlandırmıştır. Kırım'ın Rusya kontrolüne geçmiş olması Rus ordusunun kıyı ve deniz temelli yeteneklerini de birleştirmesine imkân sağlamış ve Rusya, Karadeniz'de bölgesel kontrolü kendi lehine olacak şekilde değiştirecek adımlar atmaya başlamıştır (Petersen, 2019). Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmiş olması NATO'nun Karadeniz'de donanma olarak da eksikliklerini ortaya çıkarmıştır. (Nordenman, 2015: 4).

Karşılıklı askerî hamleler bağlamında Karadeniz üzerinde güç mücadelesi çeşitli senaryolar üzerinden yapılmaya başlanmış, bu kapsamda NATO, 2017 yılında Karadeniz'de ABD ve Ukrayna ev sahipliğinde gerçekleştirilen See Breeze adlı bir tatbikat icra etmiştir. Rus askerî yetkililer bu tatbikatın kendi ülkelerine karşı yapıldığını belirterek bu durumu ciddi bir tehdit varlığı olarak değerlendirmiştir (Grenburg, 2018). 1991'den 2014 yılındaki Ukrayna-Kırım krizine kadar sadece bir adet yeni savaş gemisi tedarik eden Rusya, bu krizden sonra ve NATO'nun Karadeniz'deki varlığına karşı Karadeniz filosunun modernizasyonu için ciddi çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla yürütülen çalışmalarda üç adet kara saldırı ve gemi karşıtı seyir füzeleri atabilen fırkateyn Karadeniz filosuna dahil edilmiştir (Grenburg, 2018). Benzer şekilde Rusya, 2017 yılında oluşturduğu Deniz Doktrini ile kıyı sularının savunma yeteneklerini güçlendirmeye ve donanmasını, denizden uzun menzilli füzelerle uzak mesafelere ulaşabilme kabiliyetine eriştirecek çalışmalara önem vermiştir (Reach, 2020: 62). Şöyle ki Rusya, Kırım'ı ilhak ettikten sonra bu

bölgeye ciddi şekilde askerî yığınaklar yapmıştır. Buraya tüm Karadeniz bölgesini kontrol edebilecek aktif ve pasif arama ve hedefleme radarı olan Monozit-B radar sistemini kurarak askerî anlamda karşı koyma gücünü geliştirmiştir. Yine bölgede elektronik harp cihazlarının çalışma sistemini bozabilen ya da karıştırabilme yeteneğine sahip karıştırıcılar kullanarak hasım olarak değerlendirdiği orduların bölgedeki faaliyetlerini sabote edebilecek silah sistemlerini bölgeye yerleştirmiştir. (Petersen, 2019). Özellikle Hazar donanmasının Don ve Volga kanalları üzerinden Azak Denizi'ne inebilme, uzun menzilli füzelerle Hazar'dan Karadeniz üzerindeki hedefleri vurabilme yeteneklerini 2022 yılında başlayan Ukrayna savaşında kullanmış olan Rus ordusunun bu hamleleri bölgede NATO unsurları adına dikkate alınması gereken bir tehdit durumu olarak göze çarpmaktadır (Coffy, 2023).

Rusya'nın esasında 2008 yılından itibaren kısmen Gürcistan ile başlattığı ve Kırım'ın ilhakı ve 2022'de Ukrayna işgali ile devam eden saldırgan politik yaklaşımı bölgedeki NATO varlığına karşı önemli bir tehdit varlığı olarak görülmektedir. Bu çerçevede Rusya'nın Karadeniz üzerinde kontrolü sağlama gayreti, adım adım yürütülen politik-askerî hamlelerin tezahürüdür demek yanlış olmayacaktır. Ukrayna'nın savaştaki taktik ve stratejik üstünlüğü Kırım yarımadası üzerinden ele geçirmek istediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Belirtilen coğrafi alan üstünlüğü ve Kırım'ın ilhak edilmesi ile beraber burada çok kapsamlı askerî yığınaklanmanın yapılması, Hazar-Karadeniz bağlantısının, Don-Volga Kanalı ile beraber Azak Denizi üzerinden tesis edilmesi sonrasında, Rusya'nın Ukrayna'ya yapacağı askerî harekâtın da Kırım ve Karadeniz üzerinden destek amaçlı yapılacak karşı hamlelerin engellenmesini amaçlayan stratejik seviyede bir adım olmuştur. Nitekim sıcak savaşın devam ettiği 2023 Eylül ayında Kırım yarımadası üzerinde konuşlu Rus birliklerine Ukrayna ordusu tarafından düşük yoğunluklu saldırıların yapılmış olması, yine Kırım sahillerindeki Rus donanmasına ait gemilere sabotaj tarzı girişimler ile Rusya güçlerini zorlamış olması yarımadanın stratejik önemini göstermektedir (Dickinson, 2023).

3.2. NATO ve Rusya'nın Bölgede Çatışan Çıkarları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Yeltsin ile Batıya yaklaşan Rusya'nın tekraren eski gücüne kavuşup saldırgan politik yapıya bürünmesinin önüne geçmek için NATO bazı girişimlerde bulunmuştur. 1997 yılında NATO-Rusya Kurucu Senedi

imzalanmış ve NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi kurulmuştur. Karşılıklı olarak, nükleer silahlanma da dahil askerî konularda güven ilişkisini tesise yönelik olan bu çalışmalar Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bu ülkenin bir anlamda sistem içinde karşılıklı kontrolünü sağlamak ekseninde ilerlemiştir (Yapıcı, 2007a: 1456). Aynı şekilde eski Sovyet ülkeleri ile iş birliğini geliştirmek adına Kuzey Atlantik İş Birliği'nin ve Rusya'nın da dahil olduğu Barış İçin Ortaklık programlarının geliştirilmesi Rusya'nın ve Doğu Bloku ülkelerinin Batı sistemine entegrasyonunu amaçlayan çalışmalar olarak dikkat çekmektedir (Kök, 2012: 174). Bu dönemde ve sonrasında, Rusya'nın NATO ile ilişkileri denge politikası içinde yürütülmüş, özellikle NATO organları içinde bulunan Rus temsilciler, örgütün işleyiş yapısını da yakından tanıma fırsatı yakalamışlardır (Yapıcı, 2007a: 1469). Bu denge politikasını gerektirecek nedenler ise Rus ordusunun ciddi anlamda köhneleşmiş yapısı ve Çeçenistan'daki karışıklıklar olarak gösterilebilir. Putin, ABD'deki 11 Eylül saldırıları neticesinde dünyada oluşan uluslararası terörizm tehlikesini kendi ülkesi için de ciddi bir tehdit olarak değerlendirmiş, krizi fırsata çevirerek Çeçen sorununa uluslararası meşruiyet kazandırmak, iç politikada da halk desteğini arkasına almak için ABD ve NATO ile iş birliği içerisinde olmuştur. İlerleyen yıllarda Rusya'nın bu denge politikası ülkenin kendini toparlamaya başlamasıyla değişmeye başlayacaktır. Putin 2004'te ikinci defa seçildikten sonra artan enerji fiyatları ve sonrasındaki ekonomik toparlanma sayesinde de daha rahat siyaset yapma imkânına ulaşmıştır. Özellikle ABD'ye karşı meydan okuyucu tarzda politik söylemlerini bu süreçte daha da artırmaya başlamıştır.

2007'de Münih Güvenlik Konseyi'nde tek kutuplu dünyanın son bulunduğunu ve artık Rusya'nın tekraren denge yaratacak bir güç hâline geldiğini ifade etmesi mevcut durumun en net ifadesi olarak tanımlanabilir (Smith, 2008: 18-21). NATO'nun ya da bir yönüyle ABD'nin, genişleme politikası ve özellikle süreç içinde Gürcistan'ı bu politikanın yürütülmesinde nirengi noktası olarak görmesi, Rusya'da bölgesel güvenlik ve enerji güvenliği kaygılarının artmasına neden olmuştur. Bu anlamda 2008 yılındaki Rusya-Gürcistan Savaşı, ilişkilerin kırılma noktası olarak da dikkat çekmektedir. Kısa süreli cereyan eden bu savaş, Rusya'nın yakın çevresinde atılan adımlarda askerî yaptırım seçeneklerini kullanılabileceğini; ABD, AB ve NATO'nun Rusya ile gereksiz çatışmalardan kaçınmak adına bölgedeki eylemlerini dikkatli seviyede yürütmesi gerektiğini gösteren kritik bir olay olarak değerlendirilebilir (De Haas, 2009: 8).

NATO ve Rusya arasında bölgede cereyan eden güç mücadelesi esasında, içinde birçok aktörün ve sorunun olduğu stratejik bir güç mücadelesidir. Bu hususların başında gelen konu ise kuşkusuz enerji ticareti bağlamında enerji güvenliği tartışmalarıdır. Zengin Hazar enerji kaynakları ve transit güzergâhların güvenliği NATO, AB, Rusya ve bölge ülkeleri için önemli bir meseledir. Batıdan Doğuya güvenlik taahhüdünün doğasında Hazar ötesi enerji akışının ve ekonomik faaliyetlerin güvenliğinin önemli bir yer aldığı düşünüldüğünde, bölgede ticaret yapan ülkeler arasında deniz güvenliği rejimlerinin ve kapasitelerinin iyileştirilmesi hassasiyet arz etmektedir. Bu durum özellikle Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı doğrudan etkilerken, bu ülkelerin dışındaki aktörleri de hâliyle etkilemektedir. Avrupa ve Karadeniz ülkeleri Orta Asya'dan gelen enerji kaynaklarına doğrudan bağımlıdırlar ve buradan gelen enerji kaynaklarıyla hem iç ihtiyaçları karşılanmakta hem de boru hatlarından iletim geliri sağlanmaktadır.

Bu anlamda Güney Kafkasya ve Orta Asya'da gelişmiş güvenlik programlarının tesis edilmesi NATO ve Avrupa için elzem bir durum olarak öne çıkmaktadır. Bunun için bölgesel güvenlik güçleriyle geniş çapta ortaklık programlarına ihtiyaç duyulduğu öne çıkan bir konudur (Repass ve Rogers, 2022: 6). Ancak Rusya'nın Hazar Denizi'ndeki hakim askerî gücü ve kendi enerji koridorunu kurmak istemesi bölge ülkelerinde, NATO veya Batı ülkeleri ile geliştirilecek iş birliği projelerini sekteye uğratabilecek konu olarak görülmektedir (Oral, 2022: 430). Bu anlamda Batı ülkelerinin bölge ülkeleriyle kurmak istediği ilişkilerin mahiyeti enerji güvenliği meselesi ile güç mücadelesi denkleminden bağımsız düşünülemeyecektir. Şöyle ki, özellikle ABD'nin eski Sovyet coğrafyasında NATO aracılığıyla genişleme isteği ve Ukrayna'da politik ve toplumsal değişimleri teşviki birçok açıdan Rusya tarafından yine güvenlik problemi hâline getirilmiş ve bu durum Rusya adına saldırgan bir hâl alarak Kırım'ın ilhakına zemin hazırlamış veya fırsat yaratmıştır (Salushev, 2014: 41). NATO bu krizde Rusya ile askerî ve siyasi kanalları açık tutarken tüm pratik sivil ve askerî iş birliğini askıya almıştır (NATO, agis, 2023e).

Rusya ve NATO arasında bölgede devam eden bu rekabetin, enerji ve transit enerji hatlarının kontrolünden kaynaklandığı yadsınamaz bir durumdur. Rekabetin bölge ülkeleri üzerinden yürütüldüğü göz önüne alındığında ise Rusya'nın burada enerji nakil hatlarını kontrol edebileceği kritik noktaları hibrit savaş ya da sıcak çatışma şeklinde eline geçirme, fiilen olmasa da kontrol mekanizmalarını işleterek bölgeye ve ülkeye nüfuz etme alışkanlığı, bölge ülkelerini birçok açıdan strese

sokabilmektedir. Bu durum AB ülkelerinde de enerji ticaretinin sürdürülebilirliği açısından bir güvenlik meselesine dönüşebilmektedir. Bazı AB devletlerinin ve eski Doğu Bloku ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı, onların siyasi karar alma süreçleri üzerinde baskı oluşturmaları, Rusya'nın iradesine tabi olması ve daha da ilerisi, ekonomik konularda veya enerji konularında etkili bir direniş gösterme potansiyellerini ortadan kaldırabilme riski açısından önem arz etmektedir. Ayrıca Rusya'ya enerji bağımlılığı, bu ülkeye karşı askerî olmayan yöntemlerle kullanılabilecek siyasi, ekonomik, jeopolitik avantaj sağlayan baskı unsurlarında da kırılganlıklar yaratabilmektedir. Enerji bağımlılığının neden olduğu diğer bir kırılganlık ise, Rusya'nın enerji pazarını etkileyebilecek müdahaleleridir. Rusya'nın fiyatları artırması, enerji kesintileri ve benzeri manipülatif uygulamaları tüketici ülkeler için ciddi bir enerji güvenliği meselesine dönüşebilmektedir (Ratsiborynska, 2018: 3).

Bölgede enerji kaynakları, transit enerji güzergâhları ve enerji pazarına hakim olma gayretlerini içeren bu rekabet, anlatıldığı gibi NATO ve Rusya arasında çok önemli bir güç mücadelesine dönüşmüş ve bu durum Rusya'nın kendi yakın çevresi olarak telakki ettiği coğrafyalarda hibrit ve sıcak savaş yöntemlerini kullanmayı, sınırları zorlayacak seviye denemesi ile NATO'ya üye olsun ya da olmasın, birçok açıdan bölge ülkelerinde ve NATO'da güvenlik kaygısı yaratmıştır. Bölgede artarak devam eden bu sıcak çatışma ve krizler 2022 yılındaki Ukrayna Savaşı ile zirveye ulaşmıştır denebilir. NATO-Rusya ilişkileri bu savaş ile ciddi anlamda çıkmaza girmiş, Güney Kafkasya ve Orta Asya'daki jeostratejik durum da Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesiyle aniden ve ciddi biçimde değişikliğe uğramıştır (Repass ve Rogers, 2022: 7). NATO, Rusya'nın Ukrayna'nın doğusunu, yapmış olduğu referandumlarla kendisine bağlamış olmasının kabul edilemez olduğunu belirtmiş ve BM'nin 51. maddesi çerçevesinde işgale karşı Ukrayna'nın meşru müdafaa hakkını kullanmasına katkı sağlayan sürecin içinde olmuştur. Bu anlamda ittifak Avrupa'nın doğusunda Rus tehdidine karşı 40.000'den fazla askerî konuşlanmasını sağlamıştır. Estonya, Letonya, Litvanya ve Polonya'daki askerî varlığına ek olarak Bulgaristan, Macaristan, Romanya ve Slovakya'da çok uluslu görev grubu oluşturmuştur. Ayrıca Baltık Denizi'nde ve Karadeniz bölgesinde de askerî tedbirlerini artırmak zorunda kalmıştır (NATO, agis, 2023e).

3.2.1. Genel Meseleler

NATO'nun bölge üzerindeki askerî politik yaklaşımı Soğuk Savaş sonrasında genellikle eski Sovyet coğrafyasında ABD politikaları ile paralellik arz etmiştir. Bölge daha çok ABD politikaları çerçevesinde, NATO'nun genişlemesi ile ilgili politikaların eski küresel güç Rusya ile karşılıklı sürtüşmelerin cereyan ettiği bir alan olarak öne çıkmıştır. İki kutuplu dünya düzeninin ABD lehine son bulması ile NATO'nun genişleme konusu çokça tartışılan ve Rusya'nın her dönem tepkisini alan önemli meselelerden biri hâlini almıştır. Birçok nedenin varlığından söz edilmekle beraber 1990'lı yılların ikinci yarısı ile 2000'li yıllarda NATO'nun genişlemesinde ABD ve Rusya'daki iç siyasi gelişmeler etkili olmuştur (Aktürk, 2012: 92). Soğuk Savaş sonrasında güç dengesi bariz şekilde ABD ve dolayısıyla NATO'nun lehine gelişmişken özellikle ABD'deki iç siyasal gelişmelerin de etkisiyle NATO'nun bölgedeki genişleme politikası, Rusya içindeki Batı yanlısı politikacılarda bile tepki yaratmıştır. Bu durum o dönemde Clinton'un Rusya'da demokratik düzen beklentisini yansıtan bakış açısıyla da çelişen bir durum yaratmış ve bölgede Rusya ekseninde ciddi sonuçlar doğurabilecek birer adım niteliği taşımıştır (Barany, 2003: 20). Özellikle NATO'nun genişlemesi ve Yugoslavya'daki politikaları Rus politikacılarda ve Rus halkında Batıya bakış açısında kırılmalara neden olabilecek bir durum yaratmıştır (İsmayılov, 2013: 92).

Rusya'nın NATO ve Batıya bakış açısı bu gelişmelerin de etkisiyle güvensizlik ekseninde yürümeye başlamıştır. Rusya'nın özellikle yakın çevre olarak algıladığı bölgelerde Primakov Doktrini olarak adlandırılan yaklaşım ile hareket ettiği gözlemlenirken günümüzde de etkisini devam ettiren bu dış politik yaklaşım, Rusya'nın eskisi gibi küresel güç olduğunu ve bu yakın çevresinde çıkarları ile uyuşmayan her türlü durumu bertaraf etmek için askerî güç dahil tüm seçenekleri kullanmayı öngören bir politik yaklaşım olarak adlandırılabilir. Putin'in ikinci iktidar döneminden itibaren NATO'nun genişlemesi ve Rusya'nın bu duruma karşı askerî müdahale seçeneklerini ciddi şekilde dile getirdiğini görmekteyiz. Bu anlamda enerji güvenliği dahil birçok konuda askerî müdahale kartını oynayabileceğini belirten Putin, Gürcistan harekâtı ile bu söylemlerini de somut hale getirmiştir (İsmayılov, 2013: 94-95).

Yakın çevre politikası olarak adlandırılan ve hazırlanmış doktrinlerle bu politikaların uzun vadeli politikalar içerisinde gösterilmesi Rusya için özellikle Putin

ile beraber çok önemli bir politik yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Eski Sovyet coğrafyasının kaybedilmesinin Rusya için travmatik hatırası ve vazgeçilmez bir özelliği olduğu düşünüldüğünde bu bölgelerde Rusya'nın tarihsel düşman olarak algıladığı NATO veya başka bir Batılı gücün egemen olması bu travmayı iyileştirmeyecek, bilakis daha da ağırlaştıracaktır. Bu çerçevede Rusya'nın yakın çevre olarak gördüğü coğrafyalarda Sovyetlerden kalma Finlandizasyon politikasını da uyguladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu politik yaklaşım NATO'nun ve ABD'nin bölgedeki etkinliğiyle paralel olarak kimi zaman sert güç uygulama evresine de ulaşmıştır (İsmayılov, 2013: 98). Nitekim bir enerji geçiş hattı olarak görülen Ukrayna'nın Batı için güvenilir bir enerji geçiş hattı olmadığını göstermek isteyen Rusya, bölgeyi mütemadiyen artan bir istikrarsızlıkla baş başa bırakma stratejisiyle hareket etmiştir (Ratsiborynska, 2018: 8-9). Bu pencereden bakıldığında 2014'teki Kırım ilhakı ve 2022'deki Ukrayna harekâtı istikrarsızlaştırma ve sert güç uygulamalarının zirve noktaları olarak değerlendirilebilir. Savaşın diplomatik, siyasi ve ekonomik olarak öngörülemeyecek birçok sonucu olsa da Rusya bu stratejik hamleleriyle aslında birden çok sonuç elde etmek istemiştir. Şöyle ki bu askerî müdahaleler enerji politikalarına yön verebilme adına Batıya bir mesaj, genişleme anlamında NATO ve ABD'ye bir mesaj ve bunların doğal bir sonucu olarak da yakın çevresi olarak gördüğü eski Sovyet ülkelerine bir mesaj niteliği taşımaktadır.

Hem NATO hem de Rusya bölgede enerji güvenliği rekabetini çıkarları bağlamında sürdürmek istediklerinden Hazar havzası, Karadeniz ve Karadeniz'in kuzeyi bu güç unsurları için önemli birer bölge niteliğine sahiptir.

Hazar havzasının enerji potansiyeli düşünüldüğünde buradaki kaynakların özellikle Batı ülkeleri ve Çin için ciddi bir talep merkezi olduğu görülecektir. Bölgedeki Rus yaklaşımı Hazar ülkeleri üzerinde bir baskı yaratsa da jeopolitik dengenin Rusya-Ukrayna savaşı ile değişime uğraması bölgedeki enerji aktörleri üzerinde de farklı bakış açısı yaratmaya başlamıştır. Rusya'nın 2022'den bu yana Ukrayna savaşı ile meşgul olması belirtilen baskı unsurunun bir örneği olsa da kıyıdaş Hazar ülkeleri için ayrı bir fırsatı da yaratmış olabileceği beklentisi, gelecek dönemlerde güç unsurları arasındaki çıkar ilişkilerinde yeni enerji güvenliği algısı doğurabilecektir (Rudenshiold, 2023). Rusya, NATO, ABD ve Avrupa ülkeleri için bu çıkar ilişkilerinin boyutu kimi zaman güç kullanma seçeneğine de dönüşmüş olduğundan enerji güvenliği problemi bu bölgenin daha da kritik bir meselesi hâlini almıştır.

Bir diğerk önemli konu ise Karadeniz sahasında enerji güvenliğı bağlamında alan hakimiyeti tartışmalarıdır. Karadeniz, Rusya ve Hazar bölgesinden çıkarılan kaynakların kritik bir geçiş güzergâhıdır. Enerjinin deniz yoluyla, deniz altından boru hatları ve kara-deniz bağlantılı boru hatları kullanılarak Batı ülkelerine taşınmasında Karadeniz stratejik konum özelliğine sahiptir. Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin limanlarından, boğazları üzerinden tanker taşımacılığı ve kara hattından boru hatları marifetiyle Rusya'dan ve Hazar bölgesinden taşınan enerji kaynaklarının Batıya sevk edilmesinde (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, agis. 2023) Karadeniz, enerji güvenliğinin önemli bir coğrafi bileşeni hâline gelmiştir. NATO ve Rusya'nın Karadeniz hakimiyeti mücadelesi bölgede çok değişkenli jeopolitik kırılmalara da zamanla yol açmış ve özellikle Kırım ve Ukrayna'da bu durum sıcak çatışmalarla derinleşmiştir. Meselenin birçok bileşeni olmakla enerji güvenliği algısı Rusya'da fazlasıyla agresif bir yapıya evrilmiş ve bölge askerî güç kullanım alanının bir parçası olmaktan kurtulamamıştır.

3.2.2. Hazar Bölgesi ve Enerji Kaynakları

Hazar enerji havzası petrolünün endüstriyel dönemden çok daha önceleri, Büyük İskender'in ordularınca kullanılmış olduğu iddia edilmektedir. (Effimoff, 2000: 157). Ayrıca İslam toplumlarının tarih sahnesinde yer aldığı ilk dönemlerde Hazar bölgesinde cereyan eden ekonomik ilişkilerin önemli bir ayağını oluşturan petrol (petrol) insanların günlük hayatlarında da önemli bir yer edinmiştir (Gökçe, 2012: 169). Modern dönemin ve/veya endüstriyel gelişmenin ülkelerde daha fazla yakıt ihtiyacını ortaya çıkarmasıyla enerji kaynakları anlamında zengin coğrafyalar ilgi çekmeye başlamıştır. Hazar bölgesi bu ilgi odağının 20 ve 21. yüzyıllarda birçok anlamda içerisinde olmuştur ve olmaya devam etmektedir. 1900'lü yılların başında İran'ın petrol zenginliklerinden yararlanmak isteyen İngiltere'nin siyasi-diplomatik girişimleri (Sevim, 2012: 4382), İkinci Dünya Savaşı'nda Bakü petrollerine ulaşmak için Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne yönelik askerî harekâtları bölge kaynaklarının zenginliği açısından dikkate değer tarihsel arka plan olarak değerlendirilebilir (Yüce, 2006: 145).

Enerji kaynakları zamana, mekânsal çerçeveye, ülkelerin teknolojik imkân kabiliyetlerine ve ulusal enerji politikalarından sosyal ve ekonomik yapılarına kadar birçok farklı değerlendirme kriterleriyle analize tabi tutulmaktadır. Bu kriterleri içeren

veriler çoğu zaman değişse de mevcut koşullarda değişmeyen, Hazar bölgesinin fosil enerji rezervleri bağlamında zengin bir kaynağa sahip olduğudur. Aşağıdaki tabloda British Petroleum (BP) 2020 verileri bulunmaktadır. Tabloda Hazar bölgesindeki enerji rezervleri ve bu rezervlerin küresel enerji oranlarını karşılama yüzdeleri verilmiştir. Çizelgeye İran'ın sadece Hazar kıyısındaki enerji rezervleri değil tüm rezervleri de dahil edilmiştir.

Tablo 6

Hazar Bölgesi Ülkelerinin Kanıtlanmış Enerji Rezervleri, 2020

ÜLKELER	Petrol/Mil yon Varil	Genel Rezerve Oranı	Gaz/Trilyo n fit ³	Genel Rezerve Oranı
Azerbaycan	7.0	% 0.4	88.4	% 1.3
Kazakistan	30.0	% 1.7	79.7	% 1.2
Rusya	107.8	% 6.2	1320.5	% 19.9
Türkmenistan	0.6	-	480.3	% 7.2
İran	157.8	% 9.1	1133.6	% 17.1
Diğer	0.3	-	-	-
Toplam	303.5	% 17.4	3102.5	% 46.7

(BP, Statistical Review of World Energy, 2021: 16-34)

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere Hazar petrol ve doğal gaz sahaları, rezervleri itibariyle dünya enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Bu rezervlerin ihracat pazarlarından ve bu pazarlara ulaşabilecek limanlardan uzak olması bölgedeki kaynakların taşınması için pahalı altyapıların gereksinimini ortaya çıkarmaktadır (Energy Information Administration, agis, 2013). Sovyet döneminde Hazar enerji kaynakları tamamıyla rejimin endüstriyel alanları için merkeze ve Ukrayna'ya aktarılırken yeni bağımsız devletlerin kurulmasıyla mevcut durum değişmiş, ancak bu yeni devletlerin de eski güzergâh ve boru hatlarını kullanma durumunda olmaları onları ister istemez Rus nüfuzunun etki alanına sokmuştur. Bu nedenle Batı ülkeleri için alternatif ihracat rotaları bulmak Rusya'nın bu nüfuzunu da kırmak anlamına gelmekteydi. Bu anlamda Azerbaycan petrollerinin Batıya aktarılmasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattıyla Rusya'nın devre dışı bırakılması Hazar petrollerinin yeni bir güzergâhtan naklini sağlaması açısından Batı ülkeleri için önemli bir kazanç olmuştur. (Nelson ve Hoagland, 2023: 3-4). Batı

lkeleri Rusya'ya bağımlılığını azaltmak için alternatif bölgelere kanalizе olmayı sürekli istemiştir.

Rusya'nın enerjiyi siyasal ve ekonomik yaptırım aracı olarak kullanması bu arayışı daha da artıran bir unsur olmuştur. Son yaşanan Ukrayna-Rusya Savaşı gazın %40'ından fazlasını Rusya'dan alan Avrupa için enerji krizinin çok boyutlu uluslararası bir mesele hâline dönüşmesine sebep olmuş ve güvenli ve sürdürülebilir enerji ticareti yapılabilecek Hazar lkeleri ile ilişkiler daha da artırılmaya başlanmıştır. Almanya'nın 2023 yılı içinde Kazakistan ile Rus boru hatları üzerinden yaptığı 500.000 metrik ton ham petrol ticareti ve yine diğеr bir AB lkesi Macaristan'ın Türkmenistan ile Trans Hazar Boru Hattı projesini geliştirmeye yönelik Azerbaycan'ın da içinde olduğu yıllık 30 milyar metreküp gazın Avrupa'ya taşınmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmesi bölgenin kaynak aktarımını geliştirici ilişkiler olarak değеrlendirilebilir (Nelson, 2023). Bazı araştırmacılar Hazar havzasındaki enerjinin Batıya aktarılmasını birkaç seçenek üzerinden izah etmeye çalışmışlardır. Bunlar mevcut Rus boru hatları ve güzergâhının kullanılması, Hazar Denizi'nin doğusundan batısına, su altından boru hatları ile Azerbaycan'a, oradan Batı ülkelerine aktarılması ve son olarak İran topraklarının bu transit güzergâhın önemli bir parçası hâline getirilerek kullanılmasıdır. Burada İran seçeneğı hiç kuşkusuz farklı yaklaşımların birini oluşturmaktadır. Batı lkeleri ile diplomatik ve siyasal anlamda uyum problemi olan bu ülkenin enerji güzergâhı denkleminin içinde kendine yer bulabilmesi şu aşamada düşük ihtimal de olsa İran'ın Hazar ve Orta Doğu bölgelerinin enerji zengini ülkelerinden biri olması bu tezin tartışılabilme olasılığını ortaya koymaktadır. Varsayılan bu seçeneğın hayata geçirilmesinin önemli faydalarından birisinin de bölgedeki Rus etkisinin bölgesel olarak güçlü bir devlet ile sınırlandırılabilceğı iddiasıdır (İbrayeva, Sannikov, Kadyrov, Zapevalov, Hasanov ve Zuev, 2018: 158). Bölge kaynaklarına küresel bir tüketici olan Çin'in de ilgi göstermesi ve Hazar lkeleri ile enerji ticaret hacmini yıldan yıla artırması pazarın genişlemesini de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki Hazar bölgesi ülkelerinden olan Türkmenistan Çin Halk Cumhuriyeti'ne önemli miktarda gaz ihraç etmektedir. Türkmenistan'ın 2002'den buyana Çin ile yürüttüğü enerji ilişkileri önemli bir aşamaya ulaşmıştır. Çin 2021 yılında gaz ihtiyacının üçte birini (53,2 milyar metre küp) Türkmenistan'dan karşılamıştır. Geriye kalan ihtiyacını ise LNG şeklinde tedarik etmektedir. Ayrıca Türkmenistan ve Çin arasında döşenen Orta Asya- Çin Gaz Boru Hattı üzerinden 2009 yılından buyana Çin 334 milyar

metreküp Türkmen gazı ihraç ederek bölgenin önemli bir gaz ithalatçısı olduğunu göstermiştir (Nelson, 2023: 8-9).

3.2.3. Enerji Kaynaklarının Taşınması ve Karadeniz'in Kuzeyi

Karadeniz, Baltık Denizi ve Hazar Denizi ile çeşitli noktalardan erişime müsait olan yapısı kıyıdaş ülkelerdeki kritik limanları ile deniz ticaretinin yoğun olduğu bir deniz formundadır. Akdeniz'e Türk boğazlarıyla, Avrupa'ya Min-Tuna ve Ren-Tuna kanallarıyla ve Hazar Denizi'ne de Don-Volga kanallarıyla bağlanması açısından da havza derinliği olan zengin bir iç denizdir (Özgen, 2017: 56). Karadeniz ve hinterlandındaki kara coğrafyası Rusya ve Hazar bölgesinden elde edilen enerji kaynaklarının Batı ülkelerine aktarılması açısından jeopolitik değere sahip önemli bir bölgedir. Özellikle deniz alanlarındaki enerji taşımacılığı ve boru hatlarının aktarımında etkin olarak kullanılmaya başlanması bölgenin önemini daha da artırmıştır.

Üçte ikisi sularla kaplı dünyada uluslararası ticaretinin neredeyse % 90'ı deniz ulaşım yollarıyla yapılmaktadır. Deniz yoluyla yapılan ticaretin daha çok tercih edilmesinin sebebi demiryolundan üç, karayolundan yedi ve havayolu taşımacılığından da yirmi iki kat daha ucuz maliyetli olmasıdır (Gürdeniz, 2009: 212-217). Ticarete konu birçok mal gibi enerji kaynaklarının taşınması da genellikle deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Özellikle petrol taşımacılığı bu kategoride ciddi bir yer edinmiştir. 2007 yılında günde 55 milyon varil petrol dünya üzerinde taşınırken bunun % 65'i deniz yolu ile yapılmıştır (Gürdeniz, 2009: 215). 2013 yılında günde 56.5 milyon varil petrolün % 63'ü, 2015 yılında ise 96.7 milyon varil petrolün % 61'i deniz taşımacılığı yoluyla yapılmıştır. Karadeniz'in deniz taşımacılığındaki potansiyelini vermesi açısından 2011 ve 2016 yıllarını kapsayan yıllarda Türk boğazlarından deniz taşımacılığıyla taşınan petrol miktarı ortalaması günde 2.6 milyon varildir (Energy Information Administration, agis, 2017).

Karadeniz'in doğalgaz boru hatlarıyla da bir transit güzergâha ev sahipliği yaptığı varsayıldığında transit enerji taşımacılığında önemli boyutlara ulaşmış bir bölge olduğu görülecektir. Özellikle 2000'li yıllarda ağırlık verilen projelerle doğalgaz boru hatları enerji taşımacılığında önemli bir yer edinmiştir. Enerji kaynaklarının Rusya ve Hazar havzasından endüstrisi gelişmiş Batı ülkelerine ve çevre ülkelere gerçekleşmesi bölgeye enerji arz güvenliği açısından önemli bir hüviyet kazandırmıştır (Doğan, 2018: 20). Rusya'nın Batı ülkelerine sevk ettiği petrol

ve doğalgaz Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Karadeniz dibinden döşenen boru hatları ile Türkiye ve buradan da Avrupa ülkelerine farklı güzergâh ve taşıma sistemleri ile nakledilebilmektedir. Bahsedilen enerji akışı Sovyetler döneminde yapılan çoklu anlaşmalarla başlatılmış ve sonrasında Rusya Federasyonu ile geliştirilerek devam ettirilmiş transit enerji projeleri olarak öne çıkmıştır. 1984 yılında Sovyetler döneminde başlatılan Batı Hattı olarak da adlandırılan Rusya-Türkiye doğalgaz boru hattı Karadeniz kuzeyinden (845 km. kara parçası üzerinden) Türk topraklarına (Trakya üzerinden) girmiş ve buradan gaz akışı sağlanmıştır. Aynı şekilde 1997 yılında başlatılan Karadeniz dibinden döşenen ve Mavi Akım doğal gaz projesi olarak isimlendirilen proje Rusya-Türkiye ve İtalya ile yapılmış önemli bir çoklu enerji anlaşmasıdır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, agis, 2023). Soğuk Savaş sonrası Karadeniz üzerinden Avrupa'ya taşınan enerjinin Karadeniz'den geçmesi bağımsızlıklarını kazanan yeni Karadeniz ülkelerinin de varlığı ile beraber bölgenin jeopolitik yapısına farklı bir özellik katmıştır. Orta Asya'dan çıkarılan enerjinin de bu koridor üzerinden taşınma isteği enerjide tekel konumunda olmak isteyen Rusya açısından bir dezavantaj yaratmıştır.

Avrupa'nın Rusya ile enerji konusunda anlaşmazlığa düşmeye başlaması Karadeniz üzerindeki egemenlik ilişkilerine de hâliyle sirayet etmiştir (Ünalı, 2010: 4). Bölge üzerinden geçen boru hatları ya da deniz taşımacılığı özellikle Karadeniz'i ve Avrupa bacasının tampon ülkesi olan Ukrayna'yı kritik bir noktada konumlandırmıştır. Rusya'nın kendi ürettiği ya da Hazar havzası ülkelerinden tedarik ettiği enerjiyi bu güzergâh üzerinden Avrupa'ya ve Karadeniz ülkelerine pazarlama isteği bölgenin stratejik değerini artırmış ve Karadeniz ve kuzeyindeki ülkeler üzerindeki güç mücadelesi isteğini de ön plana çıkarmıştır. 1990'lı yıllarda Rusya'nın Avrupa'ya yaptığı petrol ihracatının %95'i Ukrayna üzerinde bulunan boru hatlarından geçmekteydi. Bu durum Rusya adına, Ukrayna'nın kendi nüfuz alanında olmasına rağmen, güzergâh bağımlılığı yaratacağı düşünüldüğünden alternatif rotalar ve boru hatları projelerini geliştirmesine olanak sağlamıştır. Yamal-Avrupa, Mavi Akım, Baltık Boru Hattı, Sibirya-Pasifik Boru Hatları gibi projeler de bir anlamda tek pazar stratejisinden uzaklaşmak istediğinin göstergesidir (Nelson, 2023: 11). 2006 yılında Ukrayna'dan Avrupa'ya giden Rus gaz akışının Rusya tarafından aniden kesilmesi Karadeniz ve kuzeyinde, transit enerji nakli hususu bağlamında ilk ve önemli bir kriz yaratmıştır. Batı Avrupa'da Rus enerji güvenliği meselesinin ciddi şekilde tartışılmasına neden olan bu kriz bölgenin de jeopolitik anlamda öne

çıkmasına etki eden olaylardan biri olmuştur. (Doğan, 2018: 20). Sonrasında bölgede cereyan eden bu jeopolitik ve jeoekonomik krizlerin temelinde ve birçoğunda enerji güvenliği meselesi olduğu ve bu krizlerin yaratılmasında Rusya'nın kuvvetli bir aktör olarak öne çıktığı görülmektedir. Bölgede Rusya'nın stratejisinden ciddi şekilde etkilenen Ukrayna'nın bir şekilde istikrarsızlaştırılması, aslında bu ülkenin kendince enerji geçişinde güvenilir bir ülke olmadığını Avrupa'ya göstermek istemesinden kaynaklanmaktaydı. Rusya'nın Ukrayna'yı etkisizleştirip alternatif rotalar yaratma çalışmaları bir yönüyle enerji piyasasındaki Rus tekelciliğini yaratmaya çalışmasının örneği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu örnekler, Rusya'nın enerjiyi Avrupa'da siyasi avantaj ve nüfuz elde etmek için kullanma yeteneğini göstermesi yönünden dikkat çekmektedir. Ayrımcı fiyatlandırma, Rusya'yı devre dışı bırakan enerji rotalarına karşı koyma stratejisi, gaz akışının kesintiye uğraması ve uyumlu davranışın avantajlı gaz anlaşmalarıyla ödüllendirilmesi dönem içinde Rusya'ya, Doğu Avrupa ve Batı Avrupa'daki birçok ülke üzerinde önemli bir nüfuz sağlamıştır (Ratsiborynska, 2018: 8-9). Bölgede Rusya'nın içinde olmadığı bir enerji denklemi bu ülke tarafından hibrit müdahalelerle sabote edildiği gibi, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya transit gaz akışını sabote etmek için de özellikle 2014 yılından itibaren bu ülkedeki enerji alt yapılarına yerel işbirlikçilerini de kullanarak sabotaj tarzında eylemler gerçekleştirmiş olması, sert politik argümanları da kullanabileceğini göstermiştir. (Butrimas, Hajek, Oleksandr, Dmytro ve Karasol, 2021: 13). Karadeniz ve Karadeniz'in kuzeyi olarak en kritik bölgede bulunan Kırım'ın Rusya tarafından hibrit ya da konvensiyonel anlamda çeşitli müdahalelere maruz kalması ve 2014'te ele geçirilmesi, nihayetinde 2022 yılında Rusya-Ukrayna savaşı bölgenin enerji güvenliği dengesini de Batı ve NATO aleyhine travmatik derecede bozmuştur. Bu aşamada NATO ülkelerinin, kuvvetli bir alan hakimiyetine ve karşı harekât yeteneklerine sahip bir düşmanla, istikrarsızlaşmış bölgede güvenli enerji alışverişi yapamayacağını ortaya çıkarmıştır (Dupuy, 2022).

Karadeniz'in ve Avrupa'ya gaz akışını sağlayan Kuzey hattının güvenliksiz hâl alması enerji taşımacılığında Avrupa ülkeleri için ciddi bir enerji güvenliği tehdidi olmuştur. Avrupa için enerji arzında yaşanan bu kriz Amerikan doğalgaz üreticileri aracılığıyla aşılmaya çalışmıştır. 2022'de Avrupa doğalgaz ihracatının % 64'ünü ABD'den yapmıştır. ABD'li üreticiler deniz taşımacılığı ile yapılan bu ihracatın da % 74'ünü İngiltere, Fransa, İspanya ve Hollanda'ya yapmıştır. Mevcut koşullar devam

ettiği varsayıldığında bu oranın önümüzdeki yıllarda LNG dönüşüm istasyonlarının artması ile daha da artacağı tahmin edilmektedir (Zaretskaya, 2023).

3.3. Enerji Güvenliğini Sağlamaya Yönelik Olası Güç Kullanımı

Enerji kaynaklarının dünyada homojen bir dağılıma sahip olmaması, her ülkenin enerji kaynağına farklı seviyelerde ve farklı sektörel alanlarda ihtiyacının bulunması, bir paylaşım kavgasını da beraberinde getirmektedir. NATO ordularının ve ülkelerinin enerji ihtiyacını karşılamak için kaynak zengini ülkelerle farklı şekillerde muhatap olması ve transit güzergâhların güvenliğine yönelik askerî tedbirlerin geliştirilmesi kriz yönetimi stratejilerini de ön plana çıkarmıştır. Enerji kaynaklarının güvenliğinden, transit güzergâhın güvenliğine kadar birçok bileşeni barındıran bu stratejiler enerjiyi küresel örgütlerin ve devletlerin stratejik mücadele sahasında öncelikli bir sırada konumlandırmıştır.

NATO, enerji güvenliği bağlamında güç kullanma seçeneklerini çeşitli zaman ve bölgelerde denemiş bir örgüt olarak dikkat çekmiştir. Bu müdahalelerin çoğu da içinde bir şekilde enerji güvenliğini barındıran kaygıları içermiştir. Orta Doğu bölgesinde, İran-Irak savaşlarında Körfez bölgesinden Batıya aktarılan petrol tankerlerinin güvenliğinin sağlanmasına yönelik operasyonlar (Gaillis, 2007: 5), yine Akdeniz'deki transit enerji güzergâhının kontrolünü sağlamak için NATO donanma unsurlarının kullanılması (Çelikipala, 2014: 92) ve Kaddafi döneminde, Libya'da gerçekleştirilen askerî müdahaleler enerji arz güvenliğini tesis etmeye yönelik girişimler olarak gösterilebilir (Biressellioğlu, 2012: 242).

Orta Doğu bölgesinden sonra en zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölgelerden bir olan Hazar bölgesi, özellikle Avrupa ülkeleri için önemli bir enerji tedarik merkezi olarak öne çıkmıştır. Coğrafi olarak ve ticari olarak Avrupa ülkeleri için avantajlı bir konumda olan bu bölge, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Avrupa için daha da öne çıkmıştır. Enerjide çeşitlilik ilkesi ile hareket eden AB ülkelerinin ABD'nin politikalarından bağımsız olarak da Orta Asya ülkeleriyle diyalog kurabildiği ve Ortaklık ve İş Birliği Anlaşmaları ile ilişkilerini geliştirme gayretinde olduğu görülecektir (Şahin, 2021: 306). Ancak her ne kadar AB münferit iş birliği anlaşmalarıyla bölgede ilişkilerini geliştirme gayreti içinde olsa da bölgenin tekraren hakimiyet olduğunu iddia eden ve 2008 yılındaki Gürcistan savaşından itibaren sert politik yaklaşımı ile hem NATO'nun hem de AB'nin kendince eski hakimiyet

alanına girmesini istemeyen Rusya'nın duruşu, enerji güvenliği algısında, NATO için yeni bir durumun başlangıcını oluşturmuştur. Orta Doğu bölgesi ve Kuzey Afrika bölgesinde enerji tedariki ve rotalarının güvenliği için kendi güç kapasitesi açısından çok da zor olmayan askerî yaptırımlar uygulamış olan NATO'nun, Hazar bölgesi ve stratejik önemi yüksek olan Karadeniz'de bu tür bir müdahale seçeneğini, Rusya faktörü, örgütün diğer üyeleri ile tam bir görüş birliği olmaması ve Karadeniz'in Türk boğazları bağlamındaki özel statüsü gibi nedenlerle kullanmadığını ya da kullanmadığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Enerji güvenliği bağlamında NATO Karadeniz'de ve eski Sovyetler Birliği coğrafyasında varlık göstermeye çalışmıştır. Özellikle bu politika ABD'nin öncülüğünde hem enerji güvenliği hem de küresel güç politikalarının Avrasya'da kendi stratejisi çerçevesinde şekillenmesini istemesinden kaynaklanmıştır. Askerî, diplomatik ve hukuki nitelikleri olan bu isteklerin ne ölçüde karşılık bulduğu tartışılan bir konudur. Karadeniz uluslararası deniz hukuku uyarınca ABD donanmasının rahatlıkla giremediği tek bölgedir. Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ndeki tonaj ve gün kıtası Türk boğazlarından Karadeniz'e geçecek yabancı savaş gemilerinin bölgedeki etkinliğini sınırlayıcı niteliğe sahiptir. Bu durum özellikle ABD'nin bölgede etkinlik göstermesine engel teşkil eden bir durum olarak gösterilmektedir. Ayrıca ABD'nin tek başına bölgede karşı tedbir geliştirmek gibi bir stratejiyi de çok benimsemediği, daha çok NATO'ya üye bölge ülkeleri ve AB ülkelerinin de sürece kolektif anlamda dahil olması gerekliliği görüşü, güç kullanımı tartışmalarının hangi seviyede olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir (Clough, 2024). Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ele geçirmesi ve 2022 yılında Ukrayna'yı işgal etmesi, bölge ülkelerinde Rusya'ya karşı bir güvensizlik oluşturmuş, bu durum ülkelerin enerji güvenliğiyle beraber kendi güvenliklerini de sağlama zaruretlerini doğal olarak ön plana çıkarmıştır (Repass ve Rogers, 2022: 5). Sovyetlerden kopan bölge ülkeleri bu güvenlik kaygısının da etkisiyle ister istemez kendilerini Rusya ve NATO arasında ikili, karşıt bir denklem içerisinde bulmuşlardır. NATO lehine yapacakları bir tercih üzerlerinde ciddi anlamda, örnekleri bulunan, saldırgan bir Rus baskısı yaratacak; Rusya lehine yapılacak tercih de Batı ülkelerinin politik ve ekonomik sisteminden dışlanma riskiyle karşılaşmalarına neden olabilecektir. Bu anlamda, Ukrayna savaşının devam ettiği süreçte, bahsedilen askerî ve politik şartların oluşmaması, Rusya'nın saldırgan

tutumu gibi nedenlerin varlığı, bölgede NATO'nun enerji güvenliğini sağlamak için güç kullanma ihtimalini düşüren unsurlar olarak öne çıkmıştır.

3.3.1. NATO ve Uluslararası Hukuk Açısından Tespitler

Uluslararası insani krizlerde veya insanları dolaylı yollardan etkileyen diğer krizlerde Birleşmiş Milletler teşkilatının bu duruma nüfuz ederek yaşanan krizlerin sonlandırılması ya da insan yaşamını çok şiddetli etkileyen bu durumun en az seviyeye indirilmesi için norm düzeyinde aldığı kararlar bulunmaktadır. Bu kararlar, bir devlete karşı, önleyici veya yaptırım tedbirleri çerçevesinde olmaktadır ve Güvenlik Konseyi tarafından alınmaktadır. BM Şartı bütün olarak incelendiğinde bu tedbirlerin durumun vahametine göre şekillendiği ve orantılı bir şekilde ve kademeli olarak artırılan bir yaptırım uygulamalarının bulunduğu görülecektir. BM Şartının 41. maddesine göre silahlı kuvvetlerin müdahalesini gerektirmeyen durumun tespiti hâlinde önleyici ve caydırıcı tedbirlerin uygulamaya koyulabileceği belirtilmektedir. 42. şartta ise bu tedbirler ekonomik ilişkilerin gözden geçirilmesi, deniz, hava, demiryolu; posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim araçlarının kullanımının kısıtlanması ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi yönünde tedbirler bütününe atıf yapılmıştır (United Nations, agis, 2024). BM şartının 51. maddesi ise meşru müdafaa hakkı ile ilgili hükümleri içermektedir. Üye bir devletin herhangi bir şekilde saldırıya uğraması durumunda meşru müdafaa hakları çerçevesinde kendisini savunmasının ve saldıran tarafa karşılık vermesinin meşru olduğu dile gerilmekte ve ayrıca Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar saldırıya maruz kalan devletin doğal olan bireysel ve kolektif meşru savunma hakkını kullanmasında da sakınca bulunmayacağı hususu belirtilmektedir.

Kolektif savunma hakkı ile ilgili olarak bölgesel kuruluş ve düzenlemeler akla geldiğinden örgüt tarafından, barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin konularda bölgesel düzenlemelerin ve kuruluşların faaliyetleri BM amaç ve şartlarını karşıladığı sürece olumlu bir faaliyet olarak görülmektedir. Ancak yaptırım uygulamaları söz konusu olduğunda bu kuruluşlar sürecin tüm safhasını Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın resmi organlarına bildirmekle mükelleftirler (United Nations, agis, 2024). BM kolektif savunmayı bu anlamda teşvik etmektedir çünkü koruma sorumluluğu kapsamında insan onuruna yakışan standartların tesis edilmesi teşkilatın münferiden başarabileceği bir durum değildir. Bunun için kolektif güvenlik

anlayışıyla hareket etmek BM için daha çok tercih edilen bir yaklaşımdır (United Nations, 2004: 17). İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş dönemleri dünyada birçok siyasal, sosyal ve ekonomik değişimlere neden olmuştur. 20. yüzyılda değişen koşulların varlığı gözetildiğinde devletler arasında ve devletlerin kendi içindeki demografik unsurları arasında cereyan eden çatışmaların insani boyutta ve uluslararası hukuk boyutunda çözümlenmesi yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. BM nezdinde insan hakları boyutuyla değerlendirilen bu meselenin, uluslararası sistemde çözümlenmesi, hukuki ve meşru anlamda kimlik bulması çeşitli kavramlar ile izah edilebilir. Önleyici diplomasi, barışın inşası, barışın korunması, çatışma sonrası barışın inşası, bölgesel düzenlemeler ve kuruluşlarla iş birliği başlıkları altında tanımlanan bu kavramların içeriği genel anlamda barış ortamının sürdürülebilir olması açısından yapılması gereken kolektif çalışmaların bütününden müteşekkildir (Ghali, 1992: 17).

Uluslararası hukukta insani müdahale, müdahalelerin meşruiyeti bağlamında çokça tartışılan kavramdır. Birleşmiş Milletler'in hukuki yaklaşımları ile bir şekilde ilişkilendirilmeye çalışılan bu kavram bir devlete veya liderlerine karşı onların rızası olmadan, insani veya koruyucu olduğu iddia edilen amaçlarla yapılan eylemler olarak tanımlanabilir (International Commission On Intervention And State Sovereignty, 2001: 8). İnsani müdahale hukuki midir, ya da her hukuki müdahale insani midir soruları uluslararası hukuk açısından ve kuvvet kullanımı misyonu çerçevesinde tartışılacak konulardandır. İnsani müdahalenin temelinde hak ihlallerinin ortadan kaldırılması, olası hak ihlali durumlarının önüne geçebilmek adına koruma sorumluluğu bilinciyle hareket etmenin gerekliliğine yönelik yaklaşımlar tartışılan bu konulardandır. Şöyle ki, Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu insani müdahalenin şartları çerçevesinde koruma sorumluluğunu kategorik olarak izah etmeye çalışmıştır. Bu kriterler: Müdahale yapılıp yapılamayacağı, yapılacaksa nasıl yapılacağı konusunda prosedürler geliştirmek, gerektiğinde ve diğer denenmiş çabalar yetersiz kaldığında askerî müdahalenin meşruluğunu tesis etmek, askerî müdahale gerçekleştirildiğinde geliştirilen prosedürler çerçevesinde insani amaçlı maksatların dışına çıkılmadan yapılmasını sağlamak, kalıcı ve sürdürülebilir barışın sağlanması için çatışmaya neden olan unsurların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır (International Commission On Intervention And State Sovereignty, 2001: 11). Bu yaklaşım, müdahalenin insani gerekliliğine ve hukuki anlamda meşruiyetine yönelik kaygıları ortadan kaldırmak için belirlenmiş ve bu insani müdahaleyi uluslararası hukuk

normları ile bağdaştırıp bir örf ve âdet hukuku geliştirmek yönünde çabaların emaresi olarak değerlendirilebilir.

NATO tarihsel olarak bakıldığında uluslararası müdahaleyi gerektirecek olaylarda kimi zaman BM hukuku çerçevesinde hareket ederken bazı olaylarda da çeşitli gerekçelerle bunun dışına çıkabilmektedir. 1991 yılında Kuveyt'in Irak tarafından işgal edilmesi uluslararası sistemde büyük bir krize neden olmuş ve Saddam yönetimindeki Irak devletine BM'nin aldığı 11 adet karar ile işgali durdurmasına yönelik uyarılar yapılmış, ekonomik ambargolar veya diğer çeşitli yaptırımlar da uygulanmıştır. Ancak bu kararlardan hiçbiri Irak'ın Kuveyt'i işgali durdurmasını engellememiştir. Bu nedenle BM 678 sayılı kararı almış ve daha önce almış olduğu kararların uygulanmasıyla beraber Irak devletine işgalin kaldırılmasına yönelik süre vermiştir. Eğer kaldırmazsa bölgede barış ve güvenliği yeniden tesis etmek için gerekli bütün vasıtaları kullanma yetkisini Kuveyt ile iş birliği yapan ülkelere vermiştir (United Nations, agis, 1990). Burada yetkinin bölgesel bir kuruluşa ya da düzenlemeye değil de genel ifadelerle belirtildiği üzere geniş katılımlı olarak Kuveyt ile iş birliği yapan ülkelere verilmiş olması dikkat çekici bir unsurdur. Irak müdahalesi, NATO'nun sorumluluk çevresi dışında bölge olması anlamında örgüt içinde alan dışı bölgelere (out of area) müdahale konusunu da gündeme getirmiştir. Ayrıca tüm üyelerce ortak bir harekât konusunda mutabık kalınmamış ve böyle bir karar da alınmamıştır. Ancak NATO her ne kadar bu harekâta katılmak anlamında resmi bir karar almasa da ABD'nin başını çektiği bu harekâta birçok NATO ülkesi askerî üslerini koalisyon güçlerine kullandırmak suretiyle bu savaşın içinde olmuştur denebilir (Molla, 2009: 35). ABD'nin başını çektiği ve bazı NATO üyelerinin doğrudan ya da dolaylı olarak destek verdiği bu operasyon sonucu Kuveyt işgalden kurtarılmıştır, ancak Irak içinde ciddi bir iç karışıklık da bu tarihten sonra çıkmaya başlamıştır. Bu olayları sert bir şekilde bastırmak isteyen Irak yönetimi BM tarafından kınanmış ve insani yardımların bölgeye ulaştırılması için çeşitli kararlar almıştır. Bu olaylardan sonra yine ABD'nin liderliğindeki bazı NATO ülkeleri, esasında BM'nin almış olduğu kararlarda herhangi müdahaleyi içerecek bir ibare olmasa da bu kararlara atıfta bulunarak ve insani müdahale gerekçesiyle Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilan etmeye varacak operatif faaliyetler icra ederek Irak'ın kuzeyinde merkezi hükümetten ayrı bir bölge yaratmaya çalışmıştır (Sak, 2015:134-135).

1995 yılında Bosna Hersek müdahalesi BM'nin kuvvetli insan hakları ihlallerinin yaşandığı gerekçesiyle alınan kararlar ile NATO'nun yetkilendirilmesi

neticesinde yapılmıştır. Burada alınan müdahale kararı BM hukuku çerçevesinde meşru ve kanuni niteliğe sahip olması açısından önemli bir durumdur (Yapıcı, 2007b: 17) BM'nin 1995 öncesi Bosna'da Sırp katliamına karşı yürüttüğü barışı koruma çalışmaları yetersiz kalmış ve alınan kararlar ve nihayetinde NATO'nun askerî müdahale için yetkilendirilmesi neticesinde, esasen ciddi şekilde sarsılan itibarını da tekraren tesis etmesine katkı sağlayacak şekilde, Bosna'daki şiddet olayları son bulabilmiştir (Demirdöğen, 2006: 255). Bu kapsamda NATO'nun Bosna müdahalesi insani ve hukuki anlamda meşruiyet zemininde gerçekleştirilmiş bir müdahale olarak değerlendirilebilir.

NATO'nun 1999 yılındaki Kosova'ya müdahalesi uluslararası hukukta çokça tartışılan askerî müdahalelerden biridir. İnsani müdahale gerekçelerinin varlığından bahsedilmekle beraber Kosova krizi ile ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu meşru müdafaa ve askerî müdahaleye cevaz veren bir kararı bulunmamaktadır (Keskin, 2006-2007: 51-53). İnsani müdahale kavramının öne çıkarılarak uluslararası kamuoyunda meşrulaştırılmaya çalışılan bu operasyon (Jayakumar, 2012: 1) BM'nin 2/4. maddesinde belirtilen askerî kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil ettiğinden uluslararası hukuk kurallarına uymadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Kosova operasyonunda, insani müdahale anlamında meşruiyet ile hukuki meşruiyet arasında oluşan tezatlık, tartışmaların temel odağını oluşturmuştur. Bu anlamda hukuki meşruluğu olmayan bu operasyonun BM adına uluslararası sistemde bir bumerang etkisi yaratma riski de tartışmaların diğer bir boyutunu oluşturmuştur (Simma, 1999: 22). Meşruiyet bağlamında tartışılan insani müdahale kavramı Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarında da yer bulabilmiştir. Şöyle ki mahkeme insani müdahale gerekçeleriyle yapılan operasyonu meşrulaştıracak ve bir anlamda içtihat oluşturacak bir karar almaktan kaçınmakla birlikte, bölgenin insani anlamdaki özel durumunu gözeterek NATO'nun Kosova'daki müdahalesini sonlandırmaya varacak bir karar da almamıştır (Çevikbaş, 2011: 43-47).

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin terör saldırılarına maruz kalması NATO içinde ilk defa 5. maddenin işletilmesini sağlamış ABD hava sahası NATO unsurlarınca korunma altına alınmıştır (NATO, agis, 2023f). ABD kendi sınırları içinde yapılan bu eylemi uluslararası terörizmle ilişkilendirerek Afganistan'ın El Kaide militanlarını koruyup ve kolladığını dünyaya duyurmuş ve uluslararası kamuoyunu buna ikna etmeye çalışmıştır. Uluslararası hukukun işletilmesi ve bunun da dünya kamuoyunda bir gerekçe olarak sunulması neticesinde saldırının kaynağı

olarak gördüğü Afganistan'a müdahaleyi İngiltere ile münferit olarak başlatmıştır. Mevcut durum aslında BM hukuku çerçevesinde bir devletin bir devlete karşı saldırısı değil, bir terör örgütünün bir ülkeye karşı saldırısı niteliğinde olduğundan teknik hukuk anlamında da meşru müdafaa kavramı tam olarak karşılık bulamamaktadır. Ancak BM bu saldırıyla beraber almış olduğu bu kararlarda devlet dışı bir yapının üye bir devlete saldırmasının da hukuki anlamda meşru çizgiler içinde değerlendirilebileceğini öngörmüştür (Saydam, 2010: 75). Şöyle ki 11 Eylül saldırıları neticesinde BM Güvenlik Konseyi almış olduğu 1378 sayılı kararla bu terörist eylemleri kınamış ve meşru müdafaa hakkının varlığına atıfta bulunmuştur (United Nations, 2001). Ancak almış olduğu bu kararların hiçbirinde doğrudan ABD ve NATO'ya askerî güç kullanma yetkisini verecek bir ibare de bulunmamaktadır. Ayrıca BM'nin ABD ve İngiltere tarafından başlatılan operasyona karşı da herhangi bir kararla karşı çıkmayarak, bir şekilde bu harekâta meşruiyet kazandırmış olduğu söylenebilir. ABD'nin terörizm ile mücadele amacıyla ve meşru müdafaa çerçevesinde Afganistan'a gerçekleştirdiğini iddia ettiği bu müdahale, ABD tarafından sonrasında Afgan rejimi ve yönetimini de değiştirmeye yönelik bir hâl almış olması itibarıyla dikkat çekmektedir (Örnek, 2012: 111-112). Afganistan müdahalesi terörist eylemler neticesinde, başlangıç aşamasında ABD ve İngiltere koordinasyonunda yapılmıştır. NATO, 2003 yılında Afganistan'daki Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün (İSAF) komutasını devralarak buradaki faaliyetleri yürütmüştür (Ruiz Palmer, agis, 2023).

2010'lu yılında Arap Baharı olarak adlandırılan olaylar Libya'ya da sirayet etmiş ve 2011 yılında Kaddafi yönetimine karşı ülke içinde isyanlar baş göstermiştir. Meydana gelen isyanları bastırmak için güç kullanan yönetim bunda aşırılığa kaçtığı iddiası ile uluslararası kamuoyunda tepki çekmiş ve BM 17 Mart 2011 tarihinde aldığı 1973 sayılı kararla Libya yönetimini ağır insani ihlaller konusunda uyarmıştır. Ayrıca bu insan hakları ihlallerinin engellenmesi açısından Libya hava sahasının kapatılması ve bunun denetlenmesi için üye devletlere yetki verilmesi yönünde kararlar almıştır (United Nations, agis, 2011). Ancak NATO ülkeleri alınan bu kararların denetlenmesi ve hava sahası kontrolünü isyancılara destek vermek ve yönetim değişikliğini empoze etmek suretiyle uygulamış ve insani yardım ve iyileştirme maksadı ile yapılması gereken bu müdahale yetki sınırlarının aşıldığı bir nitelik kazanmıştır (Sak, 2015: 146).

NATO'nun kurumsal olarak dahil olduğu veya bazı NATO ülkelerinin münferiden dahil olduğu uluslararası askerî müdahaleler yukarıda verilen seçilmiş örnekler çerçevesinde incelendiğinde genellikle tek bir amaç ve kurallar bütünü şeklinde hareket edilmediği, yere, zamana, beklentiye ve krizin çok boyutlu yönlerinin, çıkarlar bağlamında ele alınmak suretiyle hareket edildiği görülmektedir. Bu durum çoğu zaman örgütün dominant üyesi tarafından da yönetilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda NATO, gerçekleştirdiği askerî harekâtlarda uluslararası hukuk kuralları ve meşruiyet zemini gibi temel argümanların varlığını gözetmeye çalışsa da özellikle bazı durumlarda bu argümanları farklı gerekçeler sunmak suretiyle devre dışı bıraktığı ya da yetki aşımı şeklinde kuvvet kullanımı seçeneğini kullandığı görülmektedir.

3.3.2. Güç Kullanımı Bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşı

Rusya 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'nın doğu kısmında bulunan şehirlerini işgal etmiştir. Aslında Donetsk ve Luhansk şehirlerinde 2014 yılında Kırım'ın ilhakından itibaren başlayan ayrılıkçı hareketlerin Rusya tarafından desteklenmesi işgalin Rusya adına önemli bir ön hazırlık çalışmasıydı. Kırım'ın ilhakı sonrasında Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri ilan edilmiş ve bir anlamda Rusya'ya dahil olmanın alt yapısı oluşturulmuştur (Aktürk, agis, 2022). Rusya tarafından bölgedeki Rus ayrılıkçı hareketinin desteklenmesi ve etnik Rus nüfusunun da korunması, burada insani ve önleyici meşru müdafaa haklarını doğurduğunu bu nedenle Ukrayna'ya müdahale edildiğinin belirtilmiş olması uluslararası hukukta meşruiyet zemini oluşturmak adına yapılmış adımlar olarak değerlendirilmekle beraber, bu müdahalenin hukuki anlamda meşru bir girişim olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir (Halhal, 2022: 450-453). BM, işgalin başlamasından hemen sonra 141 üyenin evet oyu verdiği bir kararla bu eylemin insani ve meşru müdafaa sınırları içinde olmadığı yönünde karar alarak işgali kınadığını belirtmiştir. Ayrıca Uluslararası Adalet Divanı da 16 Mart 2022 tarihinde aldığı kararla Rusya'nın işgal ettiği Ukrayna topraklarından çekilmesi gerektiği konusunda görüş ve talimatını uluslararası kamuoyu ile paylaşmıştır (Anadolu Ajansı, agis, 2023).

Rusya'nın tehlike ya da tehdit algısı 1991'den bu yana ABD liderliğindeki tek kutuplu dünyada, NATO'nun eski Sovyet coğrafyasında, mütemediyen genişlemesi ve kendi coğrafyasında jeopolitik anlamda hapsedilmesi olarak tanımlanabilir. Rusya

bu jeopolitik gerekçeyi ciddi bir kaygı boyutunda değerlendirerek, NATO'nun esasında Rus anakarasını doğrudan işgal etme amacı olmasa da kendince güçlü siyasi ve askerî reflekslerle Ukrayna'ya askerî müdahalede bulunmuştur denebilir. Burada dikkat çeken nokta Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a askerî müdahalesiyle başlayan ve kendi yakın çevresinde NATO'nun genişlemesini kısıtlamaya yönelik birbirini takip eden, askerî ve siyasi olarak Rusya lehine kesin sonuçlar doğuran bu müdahalelerden aldığı gücü, özgüven boyutunda Ukrayna'da da denemiş olmasıdır. Daha önce gerçekleştirdiği Gürcistan ve Kırım harekâtları gibi kısa sürede hedeflerine ulaşacağı öngörüsü Rusya için stratejik hata seviyesinde bir adım olmuştur. Ukrayna'nın siyasi ve askerî iradesini birkaç gün içinde kırabileceğini öngören Rusya'nın bu beklentisi gerçekleşmemiştir ve Ukrayna'nın direnişi karşısında aylarca süregelen bir savaş ortamı oluşmuştur (Sapmaz, 2022).

Ukrayna açısından değerlendirilecek olursa ordunun iki yıllık savaş süresince kendi topraklarına girmiş olan Rus birliklerinin ana lojistik merkezlerinden uzaklaşmasının da etkisiyle Ruslara ciddi kayıplar verdirdiği gözlemlenmiştir. Buna karşın iki yıllık süreçte Ukrayna ordusunca, işgal edilmiş topraklarından Rus ordusunu atmak için yapılan, ancak kesin sonuçlu olmayan taarruzi harekâtlar kısa süreli bir başarı sağlasa da bu çabalar Rusların topraklarından çıkarılmasını sağlayacak bir düzeyde olmamıştır (Bielieskov, 2024). Buna sebep olan unsurlar ise Ukrayna ordusunun modernize edilmemiş olması ve savaş esnasında bir dizi eğitim faaliyetlerine tabi tutulan Ukraynalı askerlerin Rus birlikleri ile yeterli seviyede mücadele edememesi ve ordu için gönderilen silah, mühimmat ve lojistik ikmal maddelerinin de iyi organize edilmiş bir şekilde, muharebe sahasındaki birliklere dağıtılamaması gösterilebilir. Gönderilen silahların ise askerî personelce temel teknik kullanım prosedürlerine hakim olması ve bunu en verimli şekilde kullanması için yeterli eğitimi alması gerekmektedir. Bu ise sıcak muharebe şartlarında çok da mümkün olmamaktadır. Bu durumun Ukrayna silahlı kuvvetlerinin moral ve motivasyonunu da olumsuz bir şekilde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır (Krooker, 2024). Bununla beraber Ukrayna, ilerleyen safhalarda kimi zaman Rus ordusunun deniz ve hava unsurlarına karşı güçlü şekilde karşılık verse de kara unsurlarına karşı güçlü bir direniş gösterememiştir. Bu durum savaşın seyrini Rusya lehine değiştirebilecek bir eksiklik olarak değerlendirilebilir (Gottmoeller ve Ryan, 2024). İki yıllık süreçte Ukrayna ordusunun kimi zaman taktik ve operatif, kimi zaman stratejik seviyede muharebelerin gidişatına tesir edecek hatalar yapması

komuta kademesi ve siyasi irade arasında da uyuşmazlığa neden olmuştur. Bu durum karşısında Ukrayna Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı Vladimir Zelenskiy tarafından, Şubat 2024'te görevden alınmıştır. Ukrayna Savunma Bakanı Umerov görevden almanın sebebini yeni taktik ve stratejik yaklaşımlara ihtiyaç duyulması olarak göstermiştir (Euronews, agis, 2024). Aslında bu gelişme iki yıllık savaşın seyrinin Ukrayna açısından kendi istedikleri şekilde sürdürülemediğinin de bir tezahürüdür demek yanlış olmayacaktır. Savaşın devam ettiği bu süreçte Ukrayna ordusunun mevcut şartları kendi inisiyatifi doğrultusunda lehine çevirmesi bu koşullarda pek mümkün görünmemektedir. Değişebilecek askerî, ekonomik ve psikolojik şartlar stratejik seviyede her iki taraf için menfî ya da müspet durumlar doğurabilecektir.

3.3.2.1. Savaşın enerji güvenliğine ve piyasalarına etkisi. Rusya-Ukrayna Savaşı enerji güvenliği ve küresel enerji ticaret hacimlerinde önemli bir değişkenlik yaratmıştır. NATO'nun Stratejik Kavram belgeleri ile de geliştirdiği politikalarla Rusya'ya karşı yaptırımlar devreye sokulmuştur. Bu durum Rusya'nın AB ülkeleri olan enerji ticaretinde daha önceki yıllara göre keskin bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Savaş öncesi yıl olan 2021'in sonunda AB kömür ithalatının % 47,9'u Rusya'dan yapılmaktayken, 2022 yılı sonunda bu oran sıfıra kadar düşmüştür. AB kömür ihtiyacını ABD'den karşılamak suretiyle bu boşluğu doldurmak istemiştir. 2022 yılında AB'nin ABD'den kömür ithalatı %19,1'e; 2023'te ise % 34,9'a yükselmiştir. Boru hatları üzerinden Rusya'dan gaz ithalatı ise 2021'de %48 paya sahipken 2022'de %19'a, 2023'te ise % 12'ye kadar gerilemiştir. AB'nin Rusya'dan petrol ithalatında ise savaş öncesinde % 24,8 ile birinci sıradayken 2022 yılından itibaren bu oran düşmeye başlamış ve 2023 sonunda % 3,5'e gerilemiştir. Diğer kalemlerde olduğu gibi petrolde de ABD'nin AB pazarındaki etkisi artmıştır. 2023 yılı sonunda AB'nin ABD'den petrol ithalatı oranı % 17'lik rakamla birinci sıraya oturmuştur. Ayrıca ABD 2022 yılı sonunda AB'ye % 39'4 oran ile en fazla LNG ithal eden ülke olmuştur. Bu oran 2023 yılı sonunda % 49,4'e ulaşmıştır (Eurosstat, agis, 2024). Bu veriler ışığında, savaşla birlikte AB'nin enerji ithalatında Rusya'nın yerini ABD'nin aldığı gözlemlenmektedir.

Bununla birlikte Rusya'nın enerji piyasalarındaki ticari hacminin düştüğü AB ülkelerinin yerini farklı ülkelerle doldurmaya çalıştığı görülmektedir. Rusya'nın 2023

yılında günlük petrol üretimi 7,5 milyon varil seviyesinde sabit kalmış ancak petrol fiyatlarının artması ile bu oran bir anlamda dengelenmiştir. Ayrıca savaş öncesi AB, ABD, Birleşik Krallık, OECD Asya ülkelerine yapılan toplam ihracat günde 4,3 milyon varilin altına düşmüş, ancak bu durum Hindistan, Çin, Türkiye ve Orta Doğu ülkeleriyle dengelenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen Rusya'nın petrol satışı 2023'te elde ettiği gelirin bir önceki yıla göre aylık ortalaması 4,2 milyar dolar azalmıştır (International Energy Agency, agis, 2024).

Transit enerji güzergâhları, boru hatları ve enerji güvenliği bağlamında savaşın etkileri değerlendirildiğinde mevcut savaşın çok karmaşık bir durum yarattığı da gözlenecektir. Rusya ve Almanya arasında Baltık Denizi içinde kurulmuş olan ve iki boru hattının çoğunluğu Rus Gazprom şirketine ait olan boru hatlarının 2022'nin Eylül ayında kim tarafından yapıldığı bilinmeyen bir sabotaj ile patlatılması (Adomaitis ve Ahlander, 2024). Rusya-Ukrayna savaşının enerji güvenliğine olan tehdit boyutunu dikkate değer şekilde öne çıkarmıştır. Ukrayna coğrafyasında cereyan eden savaşın asimetrik şekilde Baltık Denizi'nde bulunan Rus boru hatlarına yapılan sabotaj ile coğrafya dışına da sirayet edebileceği enerji güvenliğinin çok bileşenli bir problem olduğunun bir kanıtı niteliğindedir. Ayrıca Karadeniz üzerindeki güç mücadelesi de enerji güvenliği meselesinin önemli bir bileşeni olduğu varsayıldığında Ukrayna ve Kırım hattı üzerinden Karadeniz'deki Rus askerî varlığı buradaki güç dengeleri üzerinde NATO aleyhine bir durum yaratmıştır.

3.3.2.2. Enerji güvenliği bağlamında savaşın NATO-Rusya çatışmasına dönüşme olasılığı. Rusya-Ukrayna savaşı bölgede jeostratejik manzarayı da ciddi ve ani bir şekilde değiştirmiştir. Burada tartışılan konu NATO'nun bu işgal karşısında tavrının ne olduğu ve olabileceğidir. ABD ve Batı Avrupa ülkeleri Rusya ile sınır komşuluğu bulunan ülkelere de savaşın sıçraması riski çerçevesinde mevcut savaşta nasıl bir pozisyon almalıdır veya almalı mıdır? Bu durumu bir fırsata çevirme imkânı var mıdır soruları öne çıkmaktadır (Repass ve Rogers, 2022: 7). Rusya'nın Ukrayna'yı işgale kalkışması belirtildiği şekilde enerji güvenliği ve enerji piyasalarında çoklu değişkenliklere neden olmuş, uluslararası enerji ticareti bu değişkenliklerden ciddi şekilde etkilenmiştir. Bununla beraber transit güzergâhlardaki güvenlik meselesi de bu etkileşim içerisine girmiştir. Savaşın büyük ölçekli bir savaşa dönüşmesi riski çatışmaların cereyan ettiği Karadeniz kuzeyi ve Kırım bölgesidir.

Dolayısıyla Karadeniz hakimiyetinin savaşın gidişatı üzerindeki etkisi önemli bir çarpan faktörü olarak öne çıkmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde, Sovyetlerin dağılmasıyla Rusya'nın yakın çevre politikası ortaya çıkmış, NATO ise eski Sovyet coğrafyasında genişleme ve buralara askerî anlamda nüfuz etme politikasıyla hareket etmiştir. NATO'nun özellikle enerji ve ekonomi alanındaki askerî yaklaşımları Rusya'da jeopolitik anlamda derin stratejik kaygılar yaratmıştır. Rusya'nın enerji zengini ve üreticisi bir ülke olduğu dikkate alındığında bölgede süreklilik arz eden bir gerginlik daima var olmuştur (Khamashuridze, 2008: 55). Bu tarihsel süreçte Rus gücünü dengelemekten öte baskılamak şeklinde askerî-politik hamleler geliştiren NATO ve özelinde ABD için Karadeniz'in önemli bir stratejik bölge olduğunu belirtmek gerekecektir. NATO ve ABD, Karadeniz'de etkinliğini artırmak için Bulgaristan ve Romanya'yı üyeliğe almış, ayrıca özellikle ABD, Ukrayna ve Gürcistan'daki halk ve hükümet hareketlerini de desteklemiştir. NATO ayrıca Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin aksine Karadeniz'de askerî birlik bulundurma isteğini de her zaman sıcak tutmuştur (Erol ve Demir, 2012: 24). ABD Karadeniz'de Rusya'nın askerî ve siyasi olarak gelişmesine fırsat vermemek için bölgede deniz gücünü olabildiğince artırmak istemektedir. Ancak Karadeniz'in açık denizlerle bağlantısını sağlayan ve Türkiye Cumhuriyeti devletine egemenlik hakkı tanıyan Montrö Sözleşmesi'nin sınırlayıcı maddeleri ABD'nin Karadeniz'de bu hedeflerine ulaşmasına başından buyana engel teşkil etmiştir (Köse, 2020: 217-218). Bu durumda NATO'nun, özelde ABD'nin Karadeniz'de aktif olarak harekât icra edebilmesi hukuki ve siyasi olarak mümkün olmamıştır. Ukrayna Savaşı özelinde, 2022 yılı öncesi ve sonrasındaki Türk boğazlarından geçen savaş gemilerine ait istatistik incelendiğinde bu durum daha da netlik kazanacaktır. Sadece İstanbul Boğazı'ndan geçen savaş gemisi 2021'de 190 iken, 2022'de 30, 2023'te ise 33'tür. (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, agis, 2024).

NATO için Karadeniz bölgesi, örgütün güneydoğu kanadını oluşturan stratejik anlamda önemi yüksek bir iç deniz niteliğindedir. Karadeniz, bir savaş durumunda NATO kuvvetlerinin Kuzeydoğu Avrupa bölgesine hareket etmesine izin vermektedir. Karadeniz bölgesinde barış zamanlarında askerî tatbikatlar yapılmış olsa da savaş zamanında donanma kuvvetlerinin bölgeye girmesi yukarıda belirtilen boğazlardaki deniz hukuku kapsamında mümkün olamamaktadır. Bu durumun alternatifi olarak Yunanistan limanlarının ve Bulgaristan'ın üzerinden geçen hattın kullanılması görülebilir (Grishin, vd. 2020: 449) ancak bu da NATO veya ABD için

bölgede sürdürülebilir bir kontrol sağlamayı mümkün kılmamaktadır çünkü Rusya tarihsel süreçle beraber mevcut şartlarda Karadeniz filosunu, özellikle Kırım'ı ilhak ettikten sonra ciddi şekilde güçlendirmiş ve Kırım'ın stratejik avantajını da kullanarak Karadeniz'de hakim bir güç olmaya başlamıştır (Grenburg, 2018). Dolayısıyla Karadeniz birçok açıdan hem Rusya hem de NATO için askerî-stratejik değeri yüksek bir bölge olarak görülmektedir. Bu durum bölgeyi elinde tutan güç için, çevre ülkeler üzerinde de ciddi ölçüde alan hakimiyeti baskısı sağlamaktadır. Bu açıdan bölge üzerinde girişilen güç mücadelesinin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. NATO'nun bu süreçte, uzun süredir Akdeniz'de elde ettiği hakimiyetini Karadeniz üzerinde elde edememesi ve son tahlilde Ukrayna'ya, en azından bu bölgeden, bir askerî yardım seçeneğini de kısıtlamaktadır.

Batılı ülkelerde tartışılan Ukrayna'ya fiili askerî destek ve NATO'ya üyelik konusu da bir diğer konu olarak gündemde olmuştur. Ancak bu durum da 5. maddenin işletilmesi anlamına geleceğinden ve savaşın daha geniş bir alana yayılabileceği riskini de barındırdığından bu süreçte bu adımdan da kaçınılmıştır (Stoltenberg, 2022, Weaver, 2023, Binnendijk ve Kramer, 2023). Bu duruma ilaveten Rusya'nın 2008 yılından buyana kendi yakın çevresi için oluşturduğu askerî doktrin ve ulusal güvenlik stratejilerinde dikkat çekici şekilde vurgu yapılan konuların başında NATO'nun genişlemesi ve tehdit unsuru olarak değerlendirilmesi ve Ukrayna'nın Batı ülkelerince Rusya için istikrarsız bir ara bölge hâline getirilmesi gelmektedir. Rusya'nın kendince bunların önüne geçebilmek için çatışmayı ve nükleer gücünü yaptırım seçeneklerini koymuş olduğunu da bu belgelerden de anlamaktayız (The Military Doctrine of the Russian Federation, 2010, 2014; Russian National Security Strategy, 2015). Nitekim 2008 Gürcistan, 2014 Kırım ve 2022 Ukrayna harekâtları Rusya'nın askerî-politik hedeflerini fiili olarak test ettiği birer örnek bağlamında gösterilebilir.

Rusya'nın askerî doktrinleri ve stratejik yaklaşımlarını içeren bu belgelerde kendisine yönelik ciddi tehdit ve saldırılarda (konvansiyonel saldırılar dahil) nükleer silah kullanmaktan çekinmeyeceğini belirtmesi, mevcut savaş ortamında meseleyi daha da somut ve önemli kılmaktadır (Sapmaz, 2022). Rusya adına nükleer caydırıcılık unsurunun da hamle seçenekleri arasında olması Ukrayna Savaşı'nda NATO'nun fiili çatışma sürecine dahil olmasını, en azından bu süreçte ihtimal dışı bırakmaktadır. Ancak değişen koşullar, savaş sırasında cereyan eden farklı gelişmelerin düşük de olsa böyle bir ihtimali doğurabileceği gerçeği de yadsınmamalıdır.

3.3.3. Hazar Bölgesinde Güç Kullanımı Tartışmaları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar'a kıyısı olan devlet sayısı ikiden beşe çıkmış, bu durum Hazar'da enerji kaynakları ve su kullanım alanları ile ilgili yeni jeoekonomik ve jeopolitik şartları doğurmuştur. NATO ve Batı ülkeleri bölgede belirtilen enerji kaynaklarına ekonomik anlamda ilgi duymuş ve bölge üzerinde çeşitli girişimler ile nüfuz alanı yaratmaya çalışmıştır. Ancak Rusya'nın yakın çevre politikası olarak hayata geçirmeye çalıştığı Sovyet sonrası bölgelerdeki etkinliğini tekraren canlandırma isteği ve Hazar'daki askerî yapılanmasını mütemadiyen geliştirmesi, bölge ülkeleri üzerinde ve Batı ülkeleri nezdinde enerji güvenliği meselesini ciddi şekilde ön plana çıkarmıştır. Rusya-Ukrayna savaşı ile bölgede yükselen çatışma ortamı, Hazar'daki güç kullanım tartışmalarını daha da önemli bir hâle sokmuştur.

3.3.3.1. NATO ve Hazar bölgesi. NATO esasında 1994 yılından itibaren Azerbaycan, Türkmenistan ve Rusya ile Barış İçin Ortaklık girişimi çerçevesinde iş birliği yapmış bu kapsamda savunma planlamaları, askerî tatbikatlar, acil durum planlamaları, afet planlamaları gibi çalışmalar icra etmiştir. Ayrıca terörle mücadele kapsamında Afganistan için Rusya'dan da destek almış, Azerbaycan İSAF misyonuna askerî personel katkısı sunmuştur. NATO bölgede etkinliği sağlamak adında AB'nin tamamlayıcı misyonundan faydalanmak istemişse de bölgeye jeopolitik anlamda tam manasıyla yerleşmeyi başaramamıştır (Grison, 2013: 90-91). Bununla birlikte Hazar havzasındaki enerji kaynakları Batı ülkeleri için Rus enerji kaynaklarına alternatif kaynaklar olduğundan Sovyetler sonrası burada kurulmuş yeni devletler aracılığıyla bölgenin enerji kaynaklarının, transit hat ve güzergâhlarla Batıya aktarılması NATO ve Batı ülkeleri için ayrı bir öneme sahip olmuştur (Kuzembayeva, 2014: 77). Bu anlamda Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hatları ile petrolün Batı ülkelerine ulaştırılması özellikle NATO'nun güçlü ülkesi ABD ve diğer Batılı ülkeler için önemli bir başarı olarak tarihsel arka planda yer edinmiştir (Kalehsar, 2020: 187, Nelson ve Hoagland, 2023: 3-4). Bölgedeki Rus askerî varlığı birçok denge unsurunun bir parçası olmakla şartlar oluştuğunda Hazar Denizi'nde bölgesel bazda iş birliği yapılmasının Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı projesindeki gibi mümkün olabileceği ancak mevcut durumda bunun henüz güçlü bir iş birliğine ulaşmadığı da görülmektedir. (MacLaren, Repass ve Rich, 2022: 5).

Rusya'nın bölgenin güçlü bir aktörü olması, NATO üyeleri arasında görüş ayrılıkları, NATO'nun bölge ülkeleri ile olan zayıf iş birliği örgütün enerji güvenliği bağlamında Hazar'da etkinliği sağlamasına yönelik eksiklikler olarak tartışılan sorunlar olarak dikkat çekmektedir (Ganz, 2014). Bu tür politik ve askerî önermelerin tartışıldığı ve Rusya'nın varlığının bu yaklaşımların olgunlaştırılmasında nasıl bir karşılık bulacağı bu tartışmaların öne çıkan noktalarındandır. Bu önermeler, NATO'nun bölgeyle ilgili hangi politikayı uygulayacağını netleştirmesi, bölgedeki ortakları ile daha sıkı iş birliği ilişkisi kurması, müttefikleri ile koordineli hareket ederek enerji güvenliğinin zorluklarını karşılayacak mekanizmalar geliştirmesi, Rusya ilişkilerini geliştirmek için özel çaba sarf etmesi, yanlış anlaşılmasının önüne geçecek politik girişimlerden kaçınılması olarak sıralanabilir (Grisson, 2013: 94). Rusya'nın Hazar'daki askerî varlığı ve Ukrayna Savaşı'nın mevcudiyeti gözetildiğinde bölgede askerî olarak karşı güç oluşturulması da belirtilen yapısal eksikliklerin telafisinde ayrı bir önerme olarak dikkat çekmektedir. Şöyle ki ABD'nin bölgedeki iş birliğini artırmak ve Rus etkisini azaltma hedefi her şeyden önce alan sorumluluğu anlamında tayin edilecek bir yapının kurulmasını gerektirmektedir. Hazar Denizi ABD Savunma Bakanlığı'nın yapılanmasında Avrupa Komutanlığıyla (EUCOM) ile Merkez Komutanlığı (CENTCOM) arasında bir bölgede kalmaktadır. Rusya ve Azerbaycan EUCOM sınırındayken, Kazakistan, İran ve Türkmenistan CENTCOM sınırları içinde kalmakta ve bu durum savunma diplomasisi ile beraber askerî tatbikatların koordinasyon içinde yürütülebilmesine de engel teşkil etmektedir. Bu iki komutanlık alanı arasında kalan bölge, Amerikan askerî teşkilatlanması açısından alan, yetki ve sorumluluk boşluğu da doğurduğundan Hazar bölgesinde ABD nüfuzu, doğal olarak sağlanamamaktadır. Ayrıca Çin'in de denklemin bir parçası olabileceği/olduğu dikkate alındığında Hint-Pasifik Komutanlığı'nın (USINDOPACOM) da bu koordinasyonun içinde olması bu önermenin diğer bir parçasını oluşturmaktadır (MacLaren, Repass ve Rich, 2022: 11). ABD'nin bölge üzerinde tesis edemediği bu askerî yapılanmayla beraber nüfuz etkinliği, güç dengesi tartışında değişkenliklere neden olabilecek bir durum yaratabilecektir. Gelecekte bu dengeyi sağlayacak unsurun Doğudan, yani Çin'den gelebileceği öngörüsü de yüksek ihtimalli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (Yapıcı, 2020: 868).

Çin'in enerji ticareti çerçevesinde Türkmenistan ile ilişkileri bölgede bu hassasiyeti artırmakla Batı ülkelerinin de bu bölgedeki enerji kaynaklarından boru hatları marifetiyle yararlanmak istemesi üçlü bir güç mücadelesini ortaya

çıkartabilecektir. Bununla birlikte Hazar bölgesi kaynaklarının paylaşımı konusunda 2018 yılındaki sözleşmenin ABD ve AB'ye enerji güvenliği konusunda Hazar ülkeleri ile iş birliği yapma fırsatını sunması, Batı için bir avantaj yaratmakta ve bu durum münferiden kıyıdaş ülkelerle enerji ticareti anlaşmalarını doğurabilecek alternatifler yaratabilmektedir (Bryza, Cutler ve Vashakmadze, 2020). Ancak bu alternatifin oluşması da çeşitli engeller nedeniyle henüz somut ve büyük ölçekli bir aşamaya ulaşamamıştır. Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin Batı ülkeleri için çok önemli bir enerji yatırımı olduğu düşünüldüğünde özellikle Türkmənistan'ın buna bu aşamada fazla sıcak bakmamasından kaynaklı belirsizlikler ciddiye alınması gereken hususlardır (Aslanlı, 2023). Ayrıca Hazar Denizi'ndeki Rus donanmasının varlığı da hem NATO hem de Sovyet sonrası yeni Hazar devletlerince hesap edilmesi gereken ayrı bir denklem yaratmaktadır.

3.3.3.2. Rusya'nın Hazar'daki askerî varlığı. Hazar Denizi, tarihsel süreçte Rusya'nın hakimiyet tesis etmek için büyük uğraşlar verdiği, özellikle 18. yüzyılda Birinci Petro dönemiyle Güney sınırlarında ticaret güvenliğinin sağlanması adına donanma unsurlarının oluşturulmaya çalışıldığı bir denizdir. Petro tarafından Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın kurulmasına paralel olarak Hazar Filosu da oluşturulmuş ve Hazar Denizi'nde Rusya İran ile mücadele içinde olmuştur. 1813 yılında İran ile yapılan Gülistan Anlaşması ile Rusya, Deniz Kuvvetlerini Hazar'da bulundurma konusunda münhasır bir hak elde etmiştir. 20. yüzyılda da İran ile bölgede mücadeleler sürmüş İkinci Dünya Savaşı sırasında Hazar Filosu İran'ın bazı bölgelerine operatif faaliyetler icra etmiştir. Sovyetler döneminde burada iki devletli bir yapı ortaya çıkmış ve Hazar Filosu'nun ana üs bölgesi Bakü Limanı olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında filo yeni üsleri olan Mahaçkale ve Astrahan'a taşınmıştır. (eng.mil.ru, agis, 2024). Bu geçiş dönemi sonrasında ise Rusya tarihsel süreçte çok önem verdiği Hazar Filosu'nu tekraren yapılandırmak ve artık ikiden fazla olan kıyıdaş ülkelerle de hakimiyet yarışını sürdürmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesini müteakip 2002 yılından itibaren Hazar bölgesindeki askerî varlığını artıran Rusya, Hazar Denizi'nde askerî tatbikatlar icra etmeye başlayarak havzada varlık göstermeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası küresel gücün tek kutbu hâline gelen ABD bu durumu enerji kaynaklarının kontrolü bağlamında bir güvenlik problemi olarak algılamış ve Hazar bölgesinin yeni kıyıdaş

devletleri ile ilişkilerini güçlendirmek suretiyle Rusya'nın bölgede tekraren nüfuz elde etmesinin önüne geçmek istemiştir. Bu kapsamda ABD karşı hamleyle Hazar Muhafızları adında bir program çatısı oluşturmuş ve buradaki petrol yataklarının korunması için bir niyet ortaya koymuştur (Laruelle ve Peyrouse, 2009: 29).

Sovyetler sonrası oluşan bu yeni dönemde Rusya bölgede varlığını ciddi şekilde hissettirmek adına Hazar Filosu'nun modernizasyonu için yatırım yapmış, özellikle 2010 yılından itibaren filonun güçlendirilmesi gayretleri artırılmıştır. Bu kapsamda Hazar Denizi'nde 2020 yılına kadar filonun modernizasyon çalışmalarının %76 oranına ulaşması planlanmıştır. Rusya'nın Hazar filosundaki bu modernizasyon çalışmaları neticesinde donanma unsurları bölgede önemli bir güç seviyesine ulaşmış ve Rusya'nın bu gücü bölge ülkeleri nezdinde de kuvvetli bir yaptırım unsuruna dönüşmüştür. 2018 yılında Hazar ülkelerinin statü konusunda anlaşmanın da etkisiyle Rusya bölgede hem diplomatik hem de var olan askerî gücüne bir meşruiyet kazandırmıştır. Bununla beraber Rusya'nın Hazar bölgesindeki askerî varlığı sadece bölge ülkeleri üzerinde değil, Orta Doğu, Azak Denizi ve Karadeniz üzerinde de güç projeksiyonunu etkisi yaratmıştır. Nitekim 2015 yılında Suriye'deki savaşa müdahil olmuş, Esat rejimini desteklemek için uzun menzilli seyir füzeleriyle buradaki terör hedeflerini vurabilmiştir (Aliyev, 2019). Aynı şekilde 2022 yılında başlayan Ukrayna Savaşı'nda da Hazar Denizi'ndeki donanma unsurları seyir füzeleriyle Ukrayna'daki hedefleri imha ederek yeteneklerini göstermiştir (Coffy, 2023). Hazar Denizi sadece denizel alanı ile de sınırlı kalmamaktadır. Bölge, nehir ve kanallar ile derinliğine iç bölgelere ve Karadeniz'e ulaşım imkânı da vermektedir. Savaş süresince Rusya'nın donanma gemisi, mühimmat ve diğer lojistik ihtiyaçlarını Don-Volga Kanalı üzerinden Azak Denizi'ne ulaştırmış olması havzanın stratejik önemini Rusya lehine tescil eden önemli bir özelliğini ortaya koymuştur (Fanger, 2024). Rusya'nın Hazar'daki askerî varlığının gelişmesine paralel olarak Hazar'ın statüsünün belirlenmesine yönelik girişimler neticesinde 2018 yılındaki anlaşmayla Hazar'da kıyıdaş ülkeler haricinde askerî güç bulundurulmasının yasaklanması Rusya'nın bölgedeki bu askerî varlığını hukuki anlamda tescillemiş ve kıyıdaş olmayan devletlerin Hazar'da askerî güç bulundurma seçeneklerini de bir anlamda engellemiştir (Yapıcı, 2020: 862).

3.3.3.3. Enerji güvenliği bağlamında Hazar’da NATO-Rusya çatışma olasılığı. Hazar bölgesinde NATO ve ABD gibi küresel güçlerin hakimiyet kurmasını istemeyen Rusya için Hazar Filosu çok önemli bir misyona sahiptir. Hazar’da hakimiyet tarihsel arka planda da belirtildiği şekilde etkin bir filonun varlığı ile doğru orantılı bir görünüm arz etmektedir. Rusya’nın buradaki askerî kuvvetini Karadeniz’de de kullanma alternatifine sahip olması kendisine jeopolitik anlamda harici bir avantaj da sağlamaktadır. Bununla beraber Rusya’nın Hazar Donanması’nı etkisiz kılacak Akdeniz ve Karadeniz üzerinden gerçekleştirilebilecek olası önleyici saldırıların güzergâhı Kuzey Kafkasya’daki Rus hava sahası ve Güney Kafkasya’daki Azerbaycan ve Gürcistan hava sahası olacaktır. Rusya’nın Astrahan’daki askerî üssü, derinliğine ve genişliğine bu coğrafyadan gelebilecek tehditleri algılayabildiğinden ve karşı hamle ile bunları önleyebilme yeteneğine sahip olduğundan, karşı güçler için burada askerî harekât icra edebilmek oldukça zor bir durum yaratmaktadır. Bu anlamda Rus Hazar filosu sadece bölgede değil, Ukrayna, Karadeniz ve Orta Doğu’da da Rusya’ya kritik seviyede askerî esneklik sunmaktadır (MacLaren, Repass ve Rich, 2022: 7). 2018 yılından itibaren Rus ordusu Hazar bölgesinde geliştirdiği ve Duvar olarak adlandırılan kara-hava, deniz-hava radar tespit ve silah sistemlerinin savunma sistemlerine entegre edilmesiyle taktik üstünlüğünü daha da geliştirmiştir (Aliyev, 2019). Bu üstünlük Hazar Filosunun manevra, yüksek ve uzun menzilli silahlarla atış yeteneklerine harici bir kuvvet çarpanı katkısı sunmuştur. Bu durumun NATO ve ABD için ciddi seviyede bir zorluk yarattığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Buna ilaveten yaklaşma istikametleri olarak bakıldığında Hazar’ın coğrafi yapısı da NATO’nun ve ABD’nin diğer açık denizlerde tesis edebildiği alan hakimiyetini, Hazar Denizi’nde tesis etmesine imkân vermediği görülecektir (Gorgemans, 2021). Ayrıca ABD bölgede askerî teşkilatlanma bağlamında da kopuk bir yapılanmaya sahip olduğundan (MacLaren, Repass ve Rich, 2022: 11), bu durum Rusya’ya diğer etkenlerle beraber coğrafyanın avantajlarını da kullanmasına olanak tanımakta ve Rus Silahlı Kuvvetleri’nin Hazar içerisindeki askerî verimliliğini olabildiğince artırmaktadır.

Bu tespitler dikkate alındığında Hazar bölgesi enerji kaynaklarının paylaşımı çok bileşenli bir ilişkiler bütünü olarak öne çıkmaktadır. 2018 yılında imzalanan Hazar Sözleşmesi münferit enerji anlaşmalarını Batı ülkeleri için kolaylaştırırsa da Rusya’nın bölgede güçlü bir donanmasının bulunması, Ukrayna Savaşı’ndan alınan dersler bağlamında Rusya’nın çıkarları ile çelişecek konularda güç kullanım

opsiyonunu sergilemekten çekinmemesinin bölge ülkelerinde yarattığı hassasiyet, Hazar'ın coğrafi konumunun NATO veya Batı destekli bir askerî harekâta müsait olmaması, bölgede güç kullanımını bu bileşenler bütününde ve bu aşamada, NATO için çok da mümkün kılmamaktadır. Rusya tüm bu avantajları elinde bulunduran bir güç olarak bölgedeki varlığını korumakta olup NATO'nun ve Batı ülkelerinin ise sıcak çatışmadan uzak, daha öncesinde de olduğu gibi münferit enerji anlaşmaları ile Hazar bölgesinin imkânlarından faydalanma stratejisi ile hareket edeceği öngörüsü makul bir yaklaşım olacaktır.

SONUÇ

Enerji güvenliği son iki yüz yıllık dönemde uluslararası ilişkilerin temel güvenlik sorunları arasında önemli bir konuma evrilmiş ve birçok krizin de kaynağı olarak öne çıkmıştır. Sanayileşmiş Batılı ülkeler ulusal refahlarını sürdürülebilir kılmak adına enerji kaynakları konusunda zengin coğrafyalara ilgi duymuşlar, sonucunda bir paylaşım problemi ortaya çıkmış ve bu da yeni güvenlik tehditlerini yaratmıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları öncesi ve sonrasında uygulanan bu güvenlik yaklaşımları, esasında hep içinde enerjinin paylaşım sorununu barındıran önemli tarihsel süreç olarak dikkat çekmiştir. Avrupa'nın savaştan sonra kömür yataklarının kullanımıyla ilgili bir birlik oluşturması aslında enerjinin, toplumların ve devletlerin ilişkilerini belirlemesi ve gelecek planlaması açısından dikkat çekici bir örnektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan iki kutuplu dünya düzeninde tehdit varlıkları sınırlı sayıdayken Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra güvenlik ve tehdit algılarında artış ve değişkenlikler yaşanmıştır.

Enerji güvenliği sorunu da bu değişkenliklerden birisidir. Uluslararası sistemde enerji artık her türlü sektörün temel lokomotifi hâline gelmiş olduğundan, paylaşım meselesi de ister istemez krizleri beraberinde getirmiştir. Bu araştırmada elde edilen bulgular ve sonuçlar tezin temel sorularını içerecek konulara cevap vermesi bağlamında değerlendirmeye tabi tutulmuş, aşağıda belirtilen sonuçlara ulaşılmıştır.

Enerji güvenliğinin tanımları ve bileşenleri, değişen birçok parametreler ile ortaya konmaya çalışılmış ve bu parametrelerin değişiminin sürekli olacağı kanaatine ulaşılmıştır. Artan enerji ihtiyacının, o enerjinin üretimi, temini ve tüketiminde önümüzdeki dönemlerde çok değişkenli güvenlik tanımlamalarını da ortaya çıkarması beklenmektedir.

Araştırmada NATO'nun enerji güvenliği yaklaşımlarının son 25 yıllık dönemde nelerden oluştuğu zaman, mekân, şartlar ve tehdit algısı ölçeğinde incelenmiştir. Bu bağlamda derlenen NATO çalışmaları, bütünlük arz edecek şekilde incelemeye tabi tutulmuştur. Bu anlamda NATO'nun enerji güvenliği ile ilgili yaklaşımlarının Soğuk Savaş sonrasında kurumsal bir nitelik kazanmaya başladığı ve aldığı kararlarla bu yaklaşımlarını resmileştirdiği gözlemlenmiştir. Örgüt 1999, 2010, 2022 yılları

Stratejik Konsept kararlarında ve 1999'dan 2023'e kadar yapılmış olan on bir farklı zirvede aldığı kararlarda, enerji güvenliğiyle ilgili kurumsal çalışmaların içinde olduğunu veya bu tür çalışmaları teşvik ettiğini göstermiştir.

Fosil yakıtların hem sınırlı miktarda olması hem de iklim üzerindeki olumsuz etkisi yenilenebilir enerji kaynaklarını da ön plana çıkarmış ve birçok ülke yenilenebilir enerji üretimi konusunda artık hem temiz hem de bağımlılık yaratmayacak olan bu tür enerji kaynaklarına daha çok yatırım yapmaya başlamıştır. NATO ordularının da bahsedilen kurumsal çalışmaları bağlamında, yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneliminin arttığı gözlemlenmiş ve bunun önümüzdeki on yıllarda artacağı değerlendirilmiştir. Ancak orduların mevcut araç, gereç ve tesisatlarındaki envanter durumu, yürüyen veya yürüyemeyen harp araç ve gereçlerinin çalışma sisteminin büyük oranda, hâlâ fosil yakıtlara bağımlı olması bu yakıt cinslerinin kullanımına kısa vadede son verilemeyeceğini göstermiştir. Ayrıca NATO gibi büyük bir askerî teşkilatlanması olan örgütün enerji güvenliğini hem kendi orduları için hem de üye devletleri için önemli bir sorun olarak gördüğü ve denklemin içinde kalmaya da devam edeceği öngörülmektedir. Bunun için enerji güvenliğini kapsamına almış olan örgütün daha farklı güvenlik matrislerini geliştirmesi öngörülebilir.

NATO'nun güç kullanma seçeneklerinin Hazar ve Karadeniz'in kuzeyindeki enerji güvenliği denkleminde nasıl bir karşılık bulduğu veya bulabileceği bulgular ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın dar sınırını oluşturan bu bölge NATO'nun enerji güvenliği bağlamında, başka coğrafyalarda sergilediği askerî güç uygulaması ile kıyaslama sağlayabilmesi açısından da önemli görülmüş, mevcut Ukrayna-Rusya Savaşı da kıyaslama yapabilmeyi ayrıca somut hâle getirmiştir. Askerî bilimler açısından bakıldığında, bu durumun NATO'nun bahse konu bölgede, güç kullanım ölçeğinin de resmedilmesine katkı sağladığı değerlendirilmiştir.

Enerji güvenliği bağlamında NATO'nun tüm çalışmaları ve askerî güç uygulamaları şartlara göre değişebilmektedir. Örgütün bazı durumlarda diplomatik-politik ilişkilerle, bazı durumlarda da askerî uygulamalarla hareket ettiği görülmüştür. NATO'nun askerî yaptırımları, belirtildiği şekilde bazı coğrafyalarda risk faktörlerini gözeterek uyguladığı ve sonucunda başarı kazandığı görülmüştür. Araştırmanın sınırı kapsamına alınan Hazar bölgesi ve Karadeniz'in kuzeyinde ise NATO'nun enerji güvenliğini kendi çıkarlarına göre yürütmesi ve sürdürülebilir bir başarıyı tesis etmesinin mevcut koşullar ölçeğinde mümkün olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Mevcut koşulları NATO aleyhine güçleştiren en önemli faktörler ise Rusya'nın hem askerî varlığı hem de yakın çevresi olarak telakki ettiği bu bölgelerde politik nüfuzunun buna müsaade etmediğidir. Rusya-Ukrayna Savaşı örneği aslında mütemadiyen doğruya doğru genişleyen NATO'nun bir anlamda askerî ara hattının da netleşmesini sağlamıştır. Karadeniz'in kuzeyini, Ukrayna'yı, kritik enerji geçiş hattı olarak gören Rusya (NATO için de geçerlidir) bu bölge üzerindeki her türlü NATO tasarrufunu da esasında kendisi için tehdit sınırının son halkası olarak görmüş ve kendi tarihsel bağlarını da gerekçe göstererek Ukrayna'ya askerî harekât düzenlemiştir. Bu anlamda bölgesinde sert güç uygulayarak, tehdit olarak gördüğü NATO'ya ve tehdit olarak görsün ya da görmesin yakın çevresindeki ülkelere de esasında bir mesaj vermek istemiştir. Devam eden savaşa enerji güvenliği çerçevesinde bakıldığında ise savaşın Rusya-NATO çatışmasına dönüşmesinin Karadeniz, Kırım, boğazlar hukuku, Rusya'nın Karadeniz ve Hazar donanmalarının bölgedeki etkinliği ve nükleer silah kullanma tehditi faktörleri nedeniyle çok özellikli bir durum gelişmezse düşük ihtimalli oduğudur. Bu gerekçeler NATO'nun Karadeniz ve Hazar'daki varlığını da doğrudan etkilediğinden ve örgütün bu bölgelerdeki askerî ve siyasi teşkilatlanmasının da olgunlaşmamış bir seviyede olduğu değerlendirildiğinde, çok özel ve ayrıcalıklı bir durum gelişmediği müddetçe, NATO'nun bölge üzerinde enerji güvenliği konusunda askerî güç kullanma seçeneğinin sınırlı olacağı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adomaitis, N. and Ahlander, J., (2024). North stream: what's known about the mystery pipeline explosions?, Web: <https://www.reuters.com/world/europe/qa-what-is-known-about-nord-stream-gas-pipeline-explosions-2023-09-26/> adresinden 01 Mayıs 2024'te alınmıştır.
- Akbulut, G. (2008). Küresel değişimler bağlamında dünya enerji kaynakları, sorunları ve Türkiye, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 117-137.
- Akçapa, M. (2020). *Rus dış politikasında etkili bir aktör: Gazprom Putin dönemi Rusya-Sırbistan ilişkilerinde enerji faktörü*, Bursa, Dora Yayınları.
- Aktürk, Ş., (2012). NATO neden genişledi? Uluslararası ilişkiler kuramları ışığında NATO'nun genişlemesi ve ABD-Rusya iç siyaseti, *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 73-97.
- Aktürk, Ş., (Mart, 2022). Sebepleri ve sonuçlarıyla Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sebepleri-ve-sonuclariyla-rusya-nin-ukrayna-yi-isgali/2512248> adresinden 28 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Al, A., Ayvacı, F. A. (2017). Uluslararası politik ekonomi: bitmeyen Kırım sorunu, *Güvenlik Stratejileri*, 26, 221-251.
- Aliyev, N., (February 2019). Russian military capabilities in the Caspian, Web: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13558-russias-military-capabilities-in-the-caspian.html> adresinden 24 Mart 2024'te alınmıştır.
- Altınyuva, F. B., (2021). *Çok Boyutlu Bir Kavram Olarak Enerji Güvenliği: Türkiye'de Enerji Güvenliği Alanındaki Politika Yapıcı Aktörlerin Rolü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Anadolu Ajansı, (2022). Rusya devlet başkanı Putin: tek kutuplu dünya düzeni çağı geçmişte kaldı, Web: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusya-devlet-baskani-putin-tek-kutuplu--dunya-duzeni-cagi-gecmiste-kaldi/2662152>, 11 Nisan 2023'te alınmıştır.
- Anadolu Ajansı, (2023). Ukrayna ve Rusya savaşı birinci yılını doldururken BM'nin hâlâ tartışma konusu, Web: <https://www.aa.com.tr>, 29 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Apnews, (2024), Sweden official joins NATO, ending decades of post- world war II neutreality, Web: <https://apnews.com/article/sweden-nato-us-russia-ukraine-8372bc866c8ddcf42d2b8209fa5cd2b1>, 05 Mayıs 2024'te alınmıştır.
- Armaoğlu, F., (2014). *20 yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Asia Pasific Energy Research Centre, (2007). A Quest For Energy Security in the 21st Century: Resources and Constraints. Japan, APERC- Institute of Energy Economics.
- Aslanlı, K., (Ocak 2023). Trans-Hazar doğal gaz boru hattı projesi'nin belirsizliği, Web: <https://www.iramcenter.org/trans-hazar-dogal-gaz-boru-hatti-projesinin-belirsizligi-877> adresinden 05.04.2024'te alınmıştır.
- Ateş, D., (2021). *Uluslararası örgütler devletlerin örgütlenme mantığı*, Bursa, Dora Basım-Yayın.
- Azzuni, A., Breyer, C. (2018). Definitions and dimensions of energy security: a literature review. *WIREs Energy Environ*, 7(268), 1-34.

- Bağbaşıoğlu, A., (2021). Nato'nun deniz güvenliği algısı: süreklilik ve değişim, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 10 (1), 59-78.
- Bak, O. (2013), Report: New Energy Ideas for NATO Militaries: Building Accountability, Reducing Demand, Securing Supply, NATO Parliamentary Assembly Science and Technology Committee Sub-Committee on Energy and Environmental Security, Web: https://www.tbmm.gov.tr/ul_kom/natopa/docs/2020/2013_new_energy_ideas.pdf adresinden 02 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Baltic Defense College (2024). Operational level energy security course, Web: <https://www.baltdefcol.org/1525>, 5 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Barany, Z., (2003). *The Future of NATO expansion: four case studies*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Bayraç, H. N. (2010). Küresel enerji politikaları ve Türkiye: petrol ve doğal gaz kaynakları açısından bir karşılaştırma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 115-142.
- BBC, (2022). Ukrayna krizi: ABD ve AB, Rusya'nın enerji kartına karşı hangi adımları atıyorlar?, Web: <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60309464>, 11 Nisan 2023'te alınmıştır.
- BBC, (2023). Finlandiya NATO'nun 31. üyesi oldu, Web: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cv2jxpn3qn1o>, 05 Mayıs 2024'te alınmıştır.
- Bielieskov, E., (2024). To defeat Putin in a long war, Ukraine must switch to active defense in 2024, January, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/paving-the-way-for-putins-defeat-ukraine-must-prioritize-defense-in-2024/> adresinden 06 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Binnendijk, H. and Kramer, F. D., (2023). Providing long-term security for Ukraine: NATO membership and other security options, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/providing-long-term-security-for-ukraine-nato-membership-and-other-security-options/> adresinden 14 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Biresselioğlu, M. E., (2012). NATO'nun değişen enerji güvenliği algısı: Türkiye'nin olası konumu, *Uluslararası İlişkiler*, 9(34), 227-252.
- Bitoun, J., (2014). Operational green: Enhancing NATO's energy supply security, Research Paper No 6, Rome, NATO Defence College Research Division.
- Bodur, H., (2013). *Kronolojik 20. yüzyıl siyasi tarihi*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Boniface, P., (1997). The NATO debate in France, Web: <https://www.nato.int/acad/conf/enlarg97/boniface.htm> adresinden 09 Mayıs 2024'te alınmıştır.
- BP, (2021). Statistical Review of World Energy 2021, Web: <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf>, 20 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Brown, M. A., Wang, Y., Sovacool, B. K., D'Agostino, A. L. (2014). Forty years of energy security trends: a comparative assesment of 22 industrialized countries, *Energy Research&Social Science*, 4, 64-77.
- Bryza, M., Cutler, R.M. and Vashakmadze, G., (2020). US foreign policy and Euro-Caspian energy security: tha time is now to build the trans- Caspian pipeline, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/energysource/us->

- foreign-policy-and-euro-caspian-energy-security-the-time-is-now-to-build-the-trans-caspian-pipeline/ adresinden 02 Nisan 2024'te alınmıştır.
- Brzezinski, Z., (1997). *Büyük santranç tahtası Amerika'nın küresel üstünlüğü ve bunun jeostratejik gereklilikleri*, İstanbul, (Çev: Y. Türedi), İnkılap Yayınları, (2020).
- Butrimas, V., Hajek, J., Oleksandr, S., Dmytro, B. and Karasol, S., (2021). Hybrid warfare against critical energy infrastructure: the case of Ukraine, *NATO Energy Security Centre Of Excellence, Energy Highlights*.
- Buzan, B., (2008). Askerî güvenliğin değişen gündemi, *Uluslararası İlişkiler*, 5(18), 107-123.
- Canar, B., (2012). Soğuk savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz politikası, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67(1), 49-80.
- Cherp, A., Jewell, J., (2011). The three perspectives on energy security: intellectual history, disciplinary roots and the potential for integration. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 3, 202-212.
- Cherp, A., Jewell, J., (2014). The Concept of energy security: Beyond the four as, *Energy Policy*, 75, 415-421.
- Clemente, J., (2019). China is the world's largest oil&gas importer, Web: <https://www.forbes.com/sites/judeclemente/2019/10/17/chine-is-the-world-largest-oil--gas-importer/?sh=469368965441> adresinden 19.03.2023'te alınmıştır.
- Clough, G., (2024). To fend off Russia in the Black Sea, the US and NATO need to help boost Allies' naval power, January, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/to-fend-off-russia-in-the-black-sea-the-us-and-nato-need-to-help-boost-allies-naval-power/> adresinden 06 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Coffy, L., (2023). NATO's Black Sea frontier is the southern shore of the Caspian Sea, March, Web: <https://www.hudson.org/security-alliances/natos-black-sea-frontier-southern-shore-caspian-sea> adresinden 20 Aralık 2023'te alınmıştır.
- Cornell, M. D., McDerment, N., O'Maley, W., Socor, V. and Star, F., (2004). *Regional security in the south Caucasus: the role of NATO*, Washington, Central Asia- Caucasus institute, Paul H. Nitze School of Advanced International Studies The Johns Hopkins University.
- Cunningham, E., Yetiv, S., (2012). NATO and the Caspian, *Journal of Energy Security*, April, Web: http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=352:nato-and-the-caspian&catid=123:content&Itemid=389 adresinden 20 Ekim 2023'te alınmıştır.
- Çakmak, H., (2007). *Avrupa güvenliği*, Ankara, Platin Yayınları.
- Çelikhan, O., Progonati, E., (2012). NATO'nun Balkan macerası, M. S. Erol. (Editör). *Sıcak barışın soğuk örgütü: yeni NATO yeni tehditler, konseptler, arayışlar, dönüşüm ve alan dışı operasyonlar*. Ankara. Barış Platin Yayınları, ss. 249-295.
- Çelikpala, M., (2013). *Enerji güvenliği NATO'nun yeni tehdit algısı*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çelikpala, M., (2014). Enerji güvenliği: NATO'nun yeni tehdit algısı, *Uluslararası İlişkiler*, 10(40), 75-99.
- Çetinkaya, Ş., (2019). *Enerji güvenliği Rusya-Batı gerilimi ve Türkiye 1997-2016*, İstanbul, Gece Akademi Yayınları.
- Dale, H. C., (2006). NATO in Afghanistan: a test case for future missions, *Background*, 1985, 1-7.

- De Haas, M. (2009). NATO-Russia relations after the Georgian Conflict, *Atlantisch Perspectief*, 33(7), 4-9.
- Demir, C., (2012). Soğuk savaş sonrası NATO'nun değişen kimliğinin postyapısalcı kuram ve zirve bildirileri çerçevesinde incelemesi, *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 1(1), 20-37.
- Demir, İ., (2008). OPEC: Güçlü bir kartel?, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18, 231-246.
- Demirdöğen, Ü. D., (2006). Birleşmiş Milletler barışı koruma operasyonları ve güç kullanma olgusu (1946-1996), *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11), 236-257.
- Dickinson, P., (2023). Ukraine's counterffensive is making real progress on the Crimean front, September, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraines-counteroffensive-is-make-real-progres-on-the-crimean-front/> adresinden 25 Aralık 2023'te alınmıştır.
- Doğan, G. E., (2018). Karadeniz bölgesinde boru hatları jeopolitiği, *Karadeniz Araştırmaları*, XV (57), 17-31.
- Duignan, P. J., (2000). *NATO: its past, present, and future*, Stanford, Hoover Institution Press.
- Dupuy, A. C., (2022). Energy security is critical for NATO's future in the Black Sea, May, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/turkeysource/energy-security-is-critical-to-natos-black-sea-future/> adresinden 20 Aralık 2023'te alınmıştır.
- Effimoff, I., (2000). The oil and gas resource base of the Caspian region, *Journal of Petroleum Science and Engineering*, (28), 157-159.
- Ekşi, M., (2010). NATO'nun enerji güvenliği yaklaşımları: stratejik çözümler çerçevesinde geleceğe dair seçenekler, yönelimler ve ikilemler, *Stratejik Öngörü Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 32-49.
- Energy Information Administration, (2013), Web: https://www.eia.gov/international/analysis/regions-of-interest/Caspian_Sea, 15 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Energy Information Administration, (2017). Web: https://www.eia.gov/international/content/analysis/special_topics/World_Oil_Transit_Chokepoints/wotc.pdf, 17 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (2023). Boru hatları ve projeleri, Web: <https://enerji.gov.tr/neupgm-boru-hatlari-ve-projeleri>, 22 Aralık 2023'te alınmıştır.
- Eng.mil.ru, (2024). Caspian flotilla, Web: <https://eng.mil.ru/en/structure/forces/navy/associations/structure/forces/type/navy/kasp/history.htm>, 28 Mart 2024'te alınmıştır.
- ENSEC COE, (2024a). What is NATO ENSEC COE, Web: <https://www.enseccoe.org/about-us/>, 5 Ocak 2024'te alınmıştır.
- ENSEC COE, (2024b). NATO Operational Energy Concept Development. Web: <https://www.enseccoe.org/projects/table-top-exercise-coherent-resilience-2023-baltic-core-23-b-2/>, 5 Ocak 2024'te alınmıştır.
- ENSEC COE, (2024c). Publications, Web: <https://www.enseccoe.org/publications/>, 5 Ocak 2024'te alınmıştır.
- ENSEC COE, (2024d). Energy Efficiency in Military Operations Course (EEMOC), Web: <https://www.enseccoe.org/courses/energy-efficiency-in-military-operations-course-eemoc/>, 5 Ocak 2024'te alınmıştır.

- ENSEC COE, (2024e), ADL Energy security course, Web: <https://www.enseccoe.org/courses/adl-energy-security-course/>, 5 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Erendil, M., (1979). *Arap-İsrail harpleri ve bu harplerden alınan dersler*, Ankara, T.C. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi.
- Erol, S. ve Demir, S., (2012). Amerika'nın Karadeniz politikasını yeniden değerlendirmek, *Akademik Bakış*, 6 (11), 17-33.
- Erol, S., Oğuz, Ş., (2012). NATO ve kriz yönetimi., M. S. Erol. (Editör). *Sıcak barışın soğuk örgütü: yeni NATO yeni tehditler, konseptler, arayışlar, dönüşüm ve alan dışı operasyonlar*. Ankara. Barış Platin Yayınları, ss. 147-171.
- European Commission, (2014). European Energy Security Strategy, Communication from the comission to the European parliament and the concil, Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0330>, 05 Mart 2023'te alınmıştır.
- European Commission, (2020). *European Union energy in figures, statistical pocketbook 2020*, Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- European Commission, (2022). *EU energy in figures, statistical pocketbook 2022*, Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- Euronews, (2024), Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy, Genelkurmay Başkanı Valeriy Zalujniy'i görevden aldı, Web: <https://tr.euronews.com/2024/02/08/ukrayna-devlet-baskani-vladimir-zelenskiy-genel-kurmay-baskani-valeri-zaluzhnyi-gorevden>, 29 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Eurostat, (2024). Statistics explained- EU imports of energy products - latest developments (Data extracted in March 2024), Web: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=EU_imports_of_energy_products_-_latest_developments, 25 Mart 2024'te alınmıştır.
- Fanger, S., (March 2024). Rusia's weapons transport via the Caspian sea, Web: <https://www.caspianpolicy.org/research/security/russias-weapons-transport-via-the-caspian-sea> adresinden 06 Nisan 2024'te alınmıştır.
- Gaillis, P., (2007). NATO and energy security, *CRS report for congress*, 1-6.
- Ganz, A., (2014). Enrgy security issues: is NATO becoming a (pivtal), Web: <https://www.sciencespo.fr/ceri/en/content/energy-security-issues-nato-becoming-pivotal-actor#top> adresinden 02 Mayıs 2024'te alınmıştır.
- Global Firepower, (2023). Military Strength Ranking, Web: <https://www.globalfirepower.com>, 23 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- Gorgemans, B., (Agust 2021). The Caspian flotilla: Russia's offensive reinvention, Web: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2021/august/caspian-flotilla-russias-offensive-reinvention> adresinden 24 Mart 2024'te alınmıştır.
- Gottemoeller, R. and Ryan, M., (2024). Ukraine has a pathway to victory, January, Web: <https://foreignpolicy.com/2024/01/08/ukraine-russia-war-victory-stalemate-strategy-weapons-congress-aid/> adresinden 06 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Gökçe, M., (2012). 9-17. yüzyıl kaynaklarına göre Hazar denizi çevresinde petrol (petrol) üretimi ve ticareti, *History Studies*, Prf. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 159-172.

- Grenburg, D., (2018). Is a new Russian Black Sea fleet coming? or is it here?, July, Web: <https://warontherocks.com/2018/07/is-a-new-russian-black-sea-fleet-coming-or-is-it-here/> adresinden 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- Grishin, O., Todorova, R., and Tolochko A. (2020). Energy security of the Black Sea region: geostrategy and geoenergy measurement, *Przegląd Strategiczny*, 13, 439-453.
- Grisson, N. R., (2013). NATO's energy security policy put to the Caspian test, *Connections*, 12(2), 83-94.
- Gülyüz, Y., (2020). Yeni büyük oyunun bir cephesi: Hazar Bölgesi'nde enerji rekabeti, *Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi*, 4(2), 361-382.
- Gürdeniz, C. (2009, 28-29 Nisan). *Deniz güvenliğinin enerji arz güvenliği üzerindeki rolü*, Enerji Güvenliğine Ortak Çözüm Arayışları Sempozyumunda sunuldu, Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Hamilton, D., (2008). *A Transatlantic Strategy for the Wider Black Sea?*, Hamilton, D., Mangott, G., (Eds). *The wider Black Sea region in the 21st century: strategic, economic and energy perspectives*. Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, (pp. 319-337).
- Hammack, K., (2015). The army's approach to installation and operational energy security challenges., J. R. Deni. (Eds). *New realities: energy security in the 2010s and implications for the U.S. military*. Pennsylvania. United States Army War College Press, (pp. 275-283).
- Hatipoğlu, E., (2019). Enerji güvenliği, *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği Güvenlik Yazıları Serisi*, 44, 1-13.
- Henkin, L., (1999). Kosovo and the law of humanitarian intervention, *The American Journal of International Law*, 93(4), 824-828.
- Hosking, G., (2019). *Rusya ve Ruslar erken dönemden 21. yüzyıla*, (Çev, K. Acar), İstanbul, İletişim Yayınları.
- Höbel, Z., (2022). İklim değişikliğine uyum sürecinde temiz enerji için vergi politikaları ve uygulamaları, *4'th İnternational Communication Economics Organization&Social Sciences Congress, Proceedings E-Book*, 583-592.
- İbrayeva, A., Sannikov, D. V., Kadyrov, M. A., Zapevalov, V. N., Hasanov E. L. and Zuev V., (2018). Importance of the Caspian countries for the European Union energy security, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(3), 150-159.
- İsmayılov, E., (2013). 21. yüzyıl Rusya dış politika doktrinlerinde Güney Kafkasya ve Orta Asya değerlendirmesi, *Türkiye Cumhuriyeti Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 1(1), 87-106.
- İşcan, İ. H., (2010). Uluslararası enerji güvenliği açısından Hazar bölgesi enerji ekonomisi ve Hazar Denizi'ni paylaşım sorunu, *Sosyo Ekonomi*, Özel Sayı, 63-92.
- Intergovernmental Panel On Climate Change Report, (2023). Synthesis report of the IPCC sixth assesment report (AR6), Longer Report.
- International Commission On Intervention And State Sovereignty, (2001). The responsibility to protect, report of international commission on intervention and state sovereignty.
- International Energy Agency, (2022). Energy security Reliable, affordable acces to all fuels and energy sources, Web: <http://www.iea.org/topics/energysecurity>, 31 Aralık 2022'de alınmıştır.

- International Energy Agency, (2023a). Ensuring the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price, Web: <https://www.iea.org/topics/energy-security>, 25 Mart 2023'te alınmıştır.
- International Energy Agency, (2023b). Emergency response exercises ensuring quick and effective response to major supply disruptions, Web: <https://www.iea.org/about/mission/emergency-response-exercises>, 26 Mart 2023'te alınmıştır.
- International Energy Agency, (2023c). Fossil fuels consumption subsidies 2022, Web: <https://www.iea.org/reports/fossil-fuels-consumption-subsidies-2022>, 19 Şubat 2023'te alınmıştır.
- International Energy Agency, (2024). Russia's war of Ukraine, Web: <https://www.iea.org/topics/russia-war-on-ukraine> adresinden 01 Mayıs 2024'te alınmıştır.
- Jayakumar, K., (February, 2012). Humanitarian intervention: a legal analysis, Web: <https://www.e-ir.info/2012/02/06/humanitarian-intervention-a-legal-analysis/> adresinden 08 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Kahraman, F. Ş. ve Merdan, A. S., (2020). Hazar Denizi'nin hukuki statüsü, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 11(21), 434-468.
- Kakışım, C., (2019). Enerji krizlerinin etkisiyle şekillenen Avrupa Birliği'nin enerji politikası. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(2), 460-472.
- Kalehsar, O. S., (2020). *Hazar havzasında Amerika'nın enerji diplomasisi*, Ankara, Astana Yayınları.
- Karabulut, B., (2012). NATO'nun dönüşüm süreci: Askerî savunma ittifakından küresel güvenlik örgütüne., M. S. Erol. (Editör). *Sıcak barışın soğuk örgütü: yeni NATO yeni tehditler, konseptler, arayışlar, dönüşüm ve alan dışı operasyonlar*. Ankara. Barış Platin Yayınları, ss. 115-146.
- Kartal, G. (2022). Are the effects of energy security on economic growth symmetric or asymmetric in Turkey? An application of non-linear ARDL. *Ege Akademik Bakış*, 22(4), 487-502.
- Keskin, F., (2006-2007). İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak sonrası durum, *Uluslararası İlişkiler*, 3(12), 49-70.
- Keskin, M. H., (2006). *Stratejik Açısından Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı, İzmir.
- Khamashuridze, Z., (2008). Energy security and NATO: Any Role for the Alliance? Partnership for Peace Consortium of Defense Academies and Security Study Institutes, 7 (4), 43-58.
- Klare, M., (2008). Blood and Oil-Michael Klare-YouTube, Belgesel Film, Web: <https://m.youtube.com/watch?v=75vGI1OcUVI> adresinden 01 Ocak 2023'te alınmıştır.
- Klare, M., (2014). How the US Energy Boom is Harming Foreign Policy, Web: <https://www.thenation.com/article/archive/how-us-energy-boom-harming-foreign-policy> adresinden 20 Mart 2023'te alınmıştır.
- Krooker, J. R., (January, 2024). Transparency for victory: how openness can improve Ukraine's public relations, Web: <https://warontherocks.com/2024/01/transparency-for-victory-how-openness-can-improve-ukraines-public-relations/> adresinden 06 Şubat 2024'te alınmıştır.

- Kruyt, B., Vuuren, D.P., Vires, H. J.M., Gronenberg, H. (2009). Indicators For Energy Security, *Energy Policy Elsevier*, 37(6), 2166-2181.
- Kök, H., (2012). NATO'nun genişlemesi: Avrasya'da Rusya-ABD nüfuz mücadelesi, M. S. Erol. (Editör). *Sıcak barışın soğuk örgütü: yeni NATO yeni tehditler, konseptler, arayışlar, dönüşüm ve alan dışı operasyonlar*. Ankara. Barış Platin Yayınları, ss. 171-199.
- Kubicek, P., (2013). Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin, *Journal of Eurasian Studies*, 4, 171-180.
- Kugler, R. L., (1990). *Laying the foundations: The evolution of NATO in the 1950s*, Santa Monica, Published by The Rand Corporation.
- Kulick, J. and Yakoboshuili, T., (2008). Georgia and the wider Black Sea, Hamilton, D., Mangott, G., (Editör). *The wider Black Sea region in the 21st century: strategic, economic and energy perspectives*. Washington, D.C.: Center for Transatlantic Relations, ss. 23-53.
- Kuzembayeva, A. B., (2014). NATO and ensuring energy security in the Caspian basin, *KazNU Bulletin International relations and international law series*, 1(65), 75-79.
- Larsen, K. K., (2015). Unfolding Green Defense: Linking green technologies and strategies to current security challenges in NATO and the NATO member states, Centre for Military Studies, The University of Copenhagen, Web: https://cms.polsci.ku.dk/publikationer/unfolding-green-defense/Undfolding_Green_Defense_CMS-rapport.pdf adresinden 16 Aralık 2022'de alınmıştır.
- Laruelle, M. and Peyrouse, S., (2009). The militarization of the Caspian Sea: great games and small games over the Caspian fleets, *China and Eurasia Forum Quarterly*, 7(2), 17-35.
- MacLaren, R., Repass, M. S. and Rich, J., (May 2022). Land-locked naval defense diplomacy in the Caspian sea, *Caspian Policy Center*, Web: <https://www.caspianpolicy.org/research/policy-brief/land-locked-naval-defense-diplomacy-in-the-caspian-sea> adresinden 25 Mart 2024'te alınmıştır.
- Molla, A., (2009). Soğuk savaş sonrası körfez krizleri ve NATO-Türkiye ilişkileri, *Journal of Manegement and Economics Research*, 7(11), 29-45.
- Monaghan, A., (2009). NATO and energy security after the Strasbourg-Kehl summit. NATO Defence College.
- National Energy Policy, (2001). *Report of national energy policy development group, reliable affordable and environmentally sound energy for America's future*, Washington, U. S Government Printing Office.
- NATO, (1999). The Alliance's Strategic Concept, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_27433.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2006). Riga Summit Declaration, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_37920.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2008), Bucharest Summit Declaration, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_8443.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2009). Strasbourg/Kehl Summit Declaration. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_52837.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.

- NATO, (2010a). Lisbon Summit Declaration, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2010b). Aktif katılım, modern savunma. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü üyelerinin savunması ve güvenliği için stratejik kavram. Bruxelles: Division Diplomatie publique de l'OTAN.
- NATO, (2012). Chicago Summit Declaration. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_87593.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2014a). Wales Summit Declaration. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2014b). Green Defense Framework, Web: https://natolibguides.info/ld.php?content_id=25285072, 16 Aralık 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2016). Warsaw Summit Communiqué. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2018a). Brussels Summit Declaration. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_156624.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2018b). NATO-ICI Regional Centre holds first energy security training in Kuwait. Web: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/news_151883.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2019). Test Smart Energy Technologies, Web: <https://www.natomultimedia.tv/app/asset/650590>, 23 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2021a). Brussels Summit Communiqué. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_185000.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2021b). NATO Climate Change and Security Action Plan, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_185174.htm, 16 Aralık 2023'te erişilmiştir.
- NATO, (2022a). Collective Defence and Article 5, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm#:~:text=Article%20%20provides%20that%20if,to%20assist%20the%20Ally%20attacked, 18 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2022b). Madrid Summit Declaration. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2022c). 2022 Strategic Concept. Web: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf, 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2023a). Working Structures, Web: https://www.nato.int/nato-welcome/index_tr.html, 25 Haziran 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2023b). Vilnius Summit Communiqué. Web: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_217320.htm, 17 Şubat 2024'te alınmıştır.

- NATO, (2023c). Energy Security. Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49208.htm, 17 Şubat 2024'te alınmıştır.
- NATO, (2023d). NATO, Collective Defence and Article 5, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm, 25 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- NATO, (2023e), Relations with Russia, Web: https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_50090.C, 01 Ocak 2024'te alınmıştır.
- NATO, (2023f), Collective defence and Article 5, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm#invocation, 27 Şubat 2024'te alınmıştır.
- NATO, (2024a). Member Countries, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52044.htm, 24 Mart 2024'te alınmıştır.
- NATO, (2024b). David van Weel Assistant Secretary General for Innovation, Hybrid and Cyber 2020, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/who_is_who_179317.htm, 17 Şubat 2024'te alınmıştır.
- NATO School, (2024). M3-131 Energy Security Strategic Awareness Course. Web: <https://www.natoschool.nato.int/Academics/Resident-Courses/Course-Catalogue/Course-description?ID=134>, 12 Mart 2024'te alınmıştır.
- Neimark, B., Belcher, O., and Bigger, P., (2019). The US military is a bigger polluter than more than 100 countries combined, Web: <https://qz.com/1655268/us-military-is-a-bigger-polluter-than-140-countries-combined>, 23 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- Nelson, H., (2023). Powering progress and energy expansion: 2023 in review, Caspian policy Center, Web: <https://www.caspianpolicy.org/research/energy/powering-progress-and-energy-expansion-2023-in-review>, 21 Ocak 2024'te alınmıştır.
- Nelson, H., Hoagland, R. E. (2023). The wealth of the Caspian region: A modern history of oil and gas export routes, Issue Brief, Washington, Caspian Policy Center.
- New Report, (2014). The All- of- the-Above Energy Strategy as a Path to Sustainable Economic Growth, Web: <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2014/05/29/new-Report-all--above-energy-strategy-path-sustainable-economic-growth>, 12 Nisan 2023'te alınmıştır.
- Nordenman, M., (2015). The naval alliance: preparing NATO for a maritime century, July, Web: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/report/the-naval-alliance-preparing-nato-for-a-maritime-century/>, 25.09.2023'te alınmıştır.
- NSPA, (2024). Central Europe Pipeline System (CEPS). Web: <https://www.nspa.nato.int/about/ceps>, 12 Mart 2024'te alınmıştır.
- Ocak, M. E., (2023). Uzaydan güneş enerjisi, *Bilim ve Teknik*, 663, 28-37.
- Oral, F., (2022), Role of the Caspian region within the context of energy security, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 419-439.
- Özdemir, V., (2022). *Enerji güvenliği ve doğalgaz piyasaları*, Ankara, Pankuş Yayınları.
- Özgen, C., (2017). Türkiye'nin Karadeniz'de deniz ve enerji güvenliğine yönelik faaliyetleri, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 49-84.

- Öztürk, S., Saygın, S., (2017). 1973 petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Pala, C., (1993). Uluslararası enerji ajansının kökenleri, *Ekonomik Yaklaşım*, 4(9), 69-87.
- Pala, C., (1996). *ABD-petrol-dolar 20. Yüzyılın şeytan üçgeni*, İstanbul, Kavram Yayınları.
- Pamir, N., (2017). *Enerjinin iktidarı enerji kaynaklarını elinde tutan, dünyayı elinde tutar*, İstanbul, Hay Kitap Yayıncılık.
- Pekşen, H. D., (2012). NATO'nun dönüşümünün sınırları: bir uygulama vakası olarak enerji güvenliği, *Güvenlik Stratejileri*, 23, 35-69.
- Petersen, M., (January, 2019). The naval power shift in the Black Sea, Web: <https://warontherocks.com/2019/01/the-naval-power-shift-in-the-black-sea/> adresinden 15 Kasım 2023'te alınmıştır.
- Pirinççi, F., (2008). Soğuk savaş sonrasında ABD'nin Orta Asya politikası: beklentiler ve gerçeklikler, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(1), 207-235.
- Prontera, A., (2009). Energy policy: concepts, actors, instruments and recent developments, *World Political Science Review*, 5(1), 1-32.
- Putin, V., (October, 2011). A new integration project for Eurasia; the future in the making, Web: <https://russiaeu.ru/en/news/article-prime-minister-vladimir-putin-new-integration-protect-eurasia-future-making-izvestia-3-> adresinden 01 Nisan 2023'te alınmıştır.
- Ratsiborynska, V. (2018). Russia's hybrid warfare in the form of its Energy manoeuvres against Europe: how the EU and NATO can respond together?, *Research Paper*, Rome, 147.
- Reach, C., (2020). The military role in Russia's Black Sea Strategy, Web: www.rand.org/t/RR357-1 adresinden 9 Kasım 2023'te alınmıştır.
- Rende, M., (2010). Strategic implications of security in the Black Sea area, *Report of the third Japan-Black Sea area dialogue on prospects of changing Black Sea area and role of Japan*, (14-19).
- Repass, M. and Rogers, D., (June, 2022). Now is the time to increase U.S. security engagement in the Caspian, Web: https://api.caspianpolicy.org/media/ckeditor_media/2022/06/14/now-is-the-time-to-increase-us-security-engagement-in-the-caspian.pdf adresinden 1 Kasım 2023'te alınmıştır.
- Riasanovsky, N. V., & Stainberg, M. D. (2016). *Rusya tarihi, başlangıçtan günümüze*, (Çev. F. Dereli), İstanbul, İnkılap Yayınevi.
- Rudenshiold, E., (December 2023). The Caspian region did not wait for opportunity in 2023 what lies ahead for 2024?, Web: <https://www.caspianpolicy.org/research/energy-and-economy-program-eep/the-caspian-region-did-not-wait-for-opportunity-in-2023-what-lies-ahead-for-2024> adresinden 25 Nisan 2024'te alınmıştır.
- Ruiz Palmer, D. A., (2023). NATO'nun Afganistan'daki Angajmanı, 2003-2021: bir planlamacı gözüyle, NATO Review, Web: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2023/06/20/natonun-afganistandaki-angajmani-2003-2021-bir-planlamaci-goezueyle/index.html> adresinden 27 Şubat 2024'te alınmıştır.
- Russian National Security Strategy, (2015). Web: https://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015_06_Mart_2024 adresinden 06 Mart 2024'te alınmıştır.
- SACT, (2013). NATO Accredited Centres of Excellence 2014, Virginia: HQ SACT.

- SACT, (2015a). NATO Accredited Centres of Excellence 2015, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2015b). NATO Accredited Centres of Excellence 2016, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2017a). NATO Accredited Centres of Excellence- 2017 COE Catalogue, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2017b). NATO 2018 COE Catalogue, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2018). NATO 2019 COE Catalogue, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2020a). NATO 2020 COE Catalogue, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2020b). NATO-Accredited Centres of Excellence 2021 Catalogue, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2021). NATO-Accredited Centres of Excellence 2022 Catalogue, Virginia: HQ SACT.
- SACT, (2022). NATO-Accredited Centres of Excellence 2023 Catalogue. Virginia: HQ SACT Visual Information.
- SACT, (2023). NATO Accredited Centres of Excellence 2024 Catalogue. Virginia: HQ SACT Visual Information.
- Sak, Y., (2015). Uluslararası hukukta insancıl müdahale ve Libya örneği: Suriye’de yaşanan ya da yaşanacaklar için dersler, *Uluslararası İlişkiler*, 11(44). 121-153.
- Salushev, S., (2014). Annexation of Crimea: Causes, analysis global implications, *Global Societies Journal*, 2, 37-46.
- Sapmaz, A., (2022). Rusya neden Ukrayna’ya karşı savaş başlattı ve harekât ne durumda, Web: <https://www.ankasam.org/rusya-neden-ukraynaya-karsi-savas-baslatti-ve-harekat-ne-durumda/> adresinden 28 Şubat 2024’te alınmıştır.
- SENT, (2015). Smart Energy Team (SENT) comprehensive report on nations’ need for energy in military activities, focusing on a comparison of the effectiveness of national approaches to reduce energy consumption. The NATO Science and for Peace and Security Programme. Web: <https://www.nato.int/science/project-reports/Smart-Energy.pdf>, 12 Mart 2024’te alınmıştır.
- Sevim, C., (2012). Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği, *Journal of Yasar University*, 7(26), 4378-4391.
- Sevim, C., (2015). *Küresel enerji stratejileri ve jeopolitik*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Sevim, C., (2022). *Enerji ekopolitiği kavram-teori-güncel gelişmeler*, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Simma, B., (1999). NATO the UN and the use of force: legal aspect, *European Journal of International Law*, 10(1), 1-22.
- Smith, J., (2008). The NATO-Russia relationship: defining moment or dejavu?, *Politique Etrangere*, 4.
- Sovacool, B. J., (2011). Evaluation energy security in the Asia pacific: Towards a more comprehensive approach, *Energy Policy*, 39, 7472-7479.
- Sovacool, B. J., Sidorstov, R. V. and Jones, B. R., (2014). *Energy security, equality and justice*, New York, Roudledge.
- Soydugan, F., (2023). Güneş enerjisi ve teknolojik enerji hasadı, *Bilim ve Teknik*, 663, 10-25.
- State of the Energy Union Report (2022). Report from the comission to the European economic and social committee of the regions state of the energy union 2022, Web: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022DC0547&qid=1666595113558>, 30 Nisan 2023’te alınmıştır.
- Stoltenberg, J., (2022). Press conference, Web: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_193610.htm adresinden 06 Şubat 2024’te alınmıştır.

- Şahin, Ç., (2021). Avrupa Birliği'nin Orta Asya siyaseti., Ç. Şahin ve T. Düğen. (Editörler). *21. Yüzyılda Bölgesel ve Küresel Aktörlerin Orta Asya Siyaseti*. Birinci Baskı. Konya. Eğitim Yayınevi, ss. 295-347.
- Şahin, Ç., (2023). NATO ve enerji güvenliği: AB ekseninde Türkiye-Rusya enerji ilişkilerine olası etkiler. VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi- NATO ve Türkiye Bildiri Özetleri Kitabı, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, ss. 127-129.
- Şahin, Ç., Nuriyev, K., (2021). Rusya'da Enerji Sanayisinin Gelişimi ve Günümüzde Rus Enerji Stratejisi", *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (4/4), 49-76.
- Şahin, G., (2016). *Küresel güvenlik ve NATO teori-aktör-tehdit-risk*, Ankara, Detay Yayıncılık.
- Şöhret, M., (2015). Nükleer gücün uluslararası ilişkilerde caydırıcılık unsuru olarak kullanılması, H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım. (Editörler). *Enerji Diplomasisi*. Birinci Baskı. İstanbul, Beta Yayınları, ss. 47-87.
- Tang, D., (2016). Chine's investment in the cetral asian repuplics, Web: <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/194970>, adresinden 05 Ekim 2023'te alınmıştır.
- Telli, A., (2022). Ulusal çıkar ve ortak güvenlik ikileminde NATO'nun enerji güvenliği rolü. VI. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi- NATO ve Türkiye Bildiri Özetleri Kitabı, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, ss. 124-127.
- The Military Doctrine of the Russian Federation, (2010). Text of newly approved Russian military doctrine, Web: https://carnegieendowment.org/files/2010russia_military_doctrine.pdf adresinden 05 Mart 2024'te alınmıştır.
- The Military Doctrine of the Russian Federation, (2014). Web: https://web.archive.org/web/20180501051233id_/https://www.offiziere.ch/wp-content/uploads-001/2015/08/Russia-s-2014-Military-Doctrine.pdf adresinden 05 Mart 2024'te alınmıştır.
- Topçu, F. H., (2018). Düşük karbon ekonomisine geçme(me): iklim değişikliği ve enerji politikaları bağlamında bir bakış, *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimle Fakültesi Dergisi 2018 Özel Sayısı*, 118-154.
- Tüysüzoğlu, G., (2013). Savunmacı realizm ve saldırgan realizm bağlamında Karadeniz havzasındaki çatışma gerçekliğinin değerlendirilmesi, *Avrasya Etütleri*, 44(2), 57-85.
- Uçarol, R., (2015). *Siyasi tarih (1789-2014)*, İstanbul, Der Yayınları.
- Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2024). Diğer istatistikler Web: <https://denizcilikistatistikleri.uab.gov.tr/diger-istatistikler>, 04 Şubat 2024'te alınmıştır.
- United Nations, (1990). Resolution 678 (1990) / adopted by the Security Council at its 2963rd meeting, on 29 November 1990, Web: <https://digitallibrary.un.org/record/102245?ln=en>, 26 Şubat 2024'te alınmıştır.
- United Nations, (2001). Resolution 1378: The situation in Afghanistan, Web: <http://unscr.com/en/resolutions/1378>, 27 Şubat 2024'te alınmıştır.
- United Nations, (2004). A more secure world: Our shared responsibility, Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, United Nations Department of Public Information.

- United Nations, (2011). Resolution 1973 (2011) / adopted by the Security Council at its 6498th meeting, on 17 March 2011, Web: <https://digitallibrary.un.org/record/699777>, 26 Şubat 2024'te alınmıştır.
- United Nations, (2016). Charter of the United Nations, Web: <https://legal.un.org/repertory/art51.shtml>, 27 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- United Nations, (2024). United Nations Charter, Chapter VII: Action with Respect to Threats to the Peace, Breaches of the Peace, and Acts of Aggression, Web: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>, 14.02. 2024'te alınmıştır.
- Uyanık, S., (2018). Uluslararası yankıları ile enerji politikalarında bir sürdürülebilirlik deneyimi: Almanya ve yenilenebilir enerji. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1570-1584.
- Ünal, M. C., (2011). *Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikalarının Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara.
- Ünal, A. N. ve Oğuz Ş., (2019). Karadeniz'de Rusya-ABD rekabeti ve Ukrayna krizi, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 5(7), 1-10.
- Waewer, O., (2008). Toplumsal Güvenliğin Değişen Gündemi, *Uluslararası İlişkiler*, 5(8), 151-178.
- Weaver, J., (2023). 2023 NATO zirvesinin ardından, NATO Review, Web: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2023/07/27/2023-nato-zirvesinin-ardindan/index.html>, 02 Ocak 2024'te alınmıştır.
- World Economic Forum, (2023). Energy Transition Index, Web: https://www.weforum.org/reports/fostering-effective-energy-transition-2023/country-deep-dives-a57a63d0d5?_gl=1*1f3dcex*_up*MQ..&gclid=EAIaIQobChMI8ovc65iTgAMVSpjVCh0q7Q3DEAAYASAAEgISTPD_BwE#report-nav, 16 Temmuz 2023'te alınmıştır.
- World Energy Council, (2017). World Energy Trilemma Index 2017, Web: <https://www.worldenergy.org/assets/downloads/Energy-Trilemma-Index-2017-Report.pdf>, 04 Mart 2023'te alınmıştır.
- World Energy Council, (2022). World Energy Trilemma Index 2022, Web: <https://www.worldenergy.org/publications/entry/world-energy-trilemma-index-2022>, 04 Mart 2023'te alınmıştır.
- Yapıcı, M. İ., (2007a). Rusya-NATO ilişkilerinin dün, bugün, geleceği, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı, Ankara, ss. 1451-1473.
- Yapıcı, M. İ., (2007b). Bosna Hersek'te gerçekleştirilen askerî müdahalenin uluslararası hukuktaki yeri, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 1-24.
- Yapıcı, M. İ., (2020). Hazarı aşan bir Hazar gücü: Geçmişten günümüze Rus Hazar filosu, *Karadeniz Araştırmaları*, XVII, (68), 851-874.
- Yergin, D., (2006). Ensuring energy security, *Foreign Affairs*. 85(2), 69-82.
- Yergin, D., (1995). *Petrol para ve güç çatışmasının epik öyküsü*, İstanbul, (Çev. K. Tuncay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yılmaz, S, Kalkan, D. K., (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma, *ANKASAM Uluslararası kriz ve siyaset araştırmaları dergisi*, 1 (3), 169-199.
- Yılmaz, S., (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 34, 111-120.

- Yılmazarslan, M., (2008). *Kuvvet Kullanma: Nato'nun Uluslararası Güvenlikte Artan Rolü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Yüce, Ç. K., (2006). *Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynakları üzerinde mücadele*, İstanbul, Ötüken Neşriyat.
- Zaretskaya, V., (2023). Europe was the main destination for U.S. LNG export in 2022, Web: <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=61105> adresinden 17 Ocak 2024'te alınmıştır.

